

VILNIAUS UNIVERSITETAS

Laura Butkutė

OKAZIONALIUJŲ FRAZELOGIZMŲ STILISTINĖS IŠGALĖS
PUBLICISTINIAME STILIUJE

Daktaro disertacija
Humanitariniai mokslai, filologija (04 H)

Vilnius, 2010

Disertacija rengta 2005-2009 metais Vilniaus universitete

Mokslinis vadovas

prof. habil. dr. Regina Koženiauskiene (Vilniaus universitetas,
humanitariniai mokslai, filologija – 04 H)

Turinys

Įvadas	4
Frazeologizmų apibrėžimas, požymiai ir klasifikacija	9
Okazionalieji frazeologizmai	16
Okazionalieji frazeologizmai ir posakiai publicistiniame stiliuje	20
Frazeologizmų modifikacijos būdai.....	24
I. Frazeologinių junginių modifikacijos būdų nagrinėjimas	33
1.1. Frazeologizmo sudėties plėtimas	33
1.2. Frazeologizmo komponentų keitimas	51
1.3. Frazeologizmų kartojimas	70
1.4. Frazeologizmo kaip semantinio paralelizmo vartojimas	83
1.5. Frazeologizmo reikšmės kitimas	87
1.6. Frazeologizmo komponentų praleidimas	90
1.7. Frazeologizmo plėtojimas į platesnį kontekstą.....	93
1.8. Frazeologizmų inversija	101
II. Patarlių ir priežodžių modifikacijos būdai.....	103
2.1. Komponentų keitimas	106
2.2. Sudėties plėtimas.....	122
2.3. Komponentų praleidimas.....	128
2.4. Plėtojimas į platesnį kontekstą.....	134
2.5. Posakių kartojimas	141
2.6. Analogų kūrimas	146
2.7. Komponentų inversija	148
Išvados.....	150
Literatūros sąrašas.....	154
Šaltiniai ir santrupos	159
Summary	160
Priedai.....	162

ĮVADAS

Frazeologija yra kalbotyros šaka, kuri tyrinėja stabiliuosius žodžių junginius – frazeologizmus. Taip pat ji suprantama ir „(...) kaip stabiliųjų žodžių junginių, arba frazeologizmų, visuma.“¹ Dėl savo tyrinėjimo objekto frazeologija artima sintaksei, tačiau pastaroji kalbotyros šaka domisi laisvaisiais žodžių junginiais. Skiriamieji frazeologinių ir laisvųjų junginių požymiai daro pirmuosius panašius į žodžius, tuo leisdami frazeologijos problemomis užsiimti leksikologijos mokslui. Leksikologija tiria frazeologizmus reikšmės, kilmės, funkcijų požiūriu. Frazeologizmus tiria ir kita kalbotyros šaka – stilistika. **Frazeologinė stilistika** yra bendrosios lingvistinės stilistikos dalis, kuri nagrinėja frazeologinių junginių vartosenos įtaką minties raiškumui. Ji apima tiek įprastinę (uzualiąją), tiek ir individualiąją (okazionaliąją) frazeologizmų vartoseną, vaizdo kūrimo būdus. Frazeologinei stilistikai rūpi frazeologijos raiškumo išgalės, slypinčios kilmės šaltiniuose, ji taip pat aptaria ir frazeologijos vartosenos klaidas. Tarp kalbos raiškos priemonių frazeologijos vaidmuo yra labai svarbus. Emocinis frazeologizmų daugiareikšmiškumas, metaforinės, metoniminės raiškos vertinimas, ekspresyvusis jų modifikavimo komponentas yra verti frazeologinės stilistikos, kuriai skirtas šis disertacinis darbas, dėmesio.

Tyrimo objektas – okazionalieji, t.y. individualios vartosenos, frazeologiniai junginiai, patarlės ir priežodžiai. Pastarieji aptariami ne tik tada, kai vartojami lietuvių kalba, bet ir tada, kai tekste pateikiami originalo kalba.

Disertacijos tikslas – išnagrinėti frazeologinį vaizdą ir jo kūrimo būdus, okazionaliųjų frazeologizmų, patarlių ir priežodžių stilistinius atspalvius remiantis pasirinktais šaltiniais.

Nagrinėjant temą keliami šie **uždaviniai**:

1. Nustatyti skirtumus tarp uzualiųjų ir okazionaliųjų frazeologizmų;
2. Charakterizuoti okazionaliųjų frazeologinių junginių esmę, iširti jų vartosenos ypatumus publicistiniame stiliuje;

¹ JAKAITIENĖ, E. *Leksikologija*. Vilnius, 2009. P. 279.

3. Aptarti frazeologinio vaizdo kūrimo ypatumus, konteksto įtaką;
4. Išnagrinėti okazionaliųjų patarlių bei priežodžių meninės raiškos ypatumus.

Ginamieji teiginiai:

1. Okazionaliųjų frazeologizmų poveikumas dažniausiai priklauso nuo straipsnio autorius kūrybinių išgalių, išmonės, nes ne visada tam tikro modifikacijos būdo taikymas yra stilistiškai reikšmingas, efektingas.

2. Okazionalieji frazeologiniai junginiai pagyvina mintį, suteikia jai didesnę ekspresyvumą, emocingumą laipsnį, kuria ironijos, netikėtumo ar apvilto lūkesčio efektą, pakeičia arba paryškina tam tikrą mintį.

3. Patarlių ir priežodžių modifikavimo galimybės yra panašios kaip ir frazeologinių junginių, o dėl lankstesnės struktūros, platesnės apimties ir minties baigtumo kartais net didesnės, efektyvesnės.

4. Frazeologinių junginių, patarlių ir priežodžių modifikavimas atskleidžia jų transformacinį, deformacinį lankstumą, pritaikymą šiuolaikinio gyvenimo situacijoms, galimybę apibūdinti reiškinių ar dalyką tiksliau ir kartu šviežiau, aktualiau.

5. Išmoningai perkurti frazeologizmai ir posakiai publicistiniame stiliuje daro įtikinamesnius ir įtaigesnius kartais šiek tiek „sausokus“ straipsnių tekstus, okazionalieji junginiai antraštėse atkreipia skaitytojo dėmesį, intriguoja, provokuoja, skatina perskaityti straipsnį.

Disertacijos aktualumas ir mokslinis naujumas. Bendrosioms frazeologizmų funkcijoms, semantikai, struktūrai kalbininkai skiria daug dėmesio, o stilistinėms jų ypatybėms – gerokai mažiau. Iki šiol lietuvių kalbotyroje nebuvo nė vienos disertacijos, skirtos okazionaliajai frazeologijai. Iš tikrųjų šių frazeologinių junginių stilistinių ypatumų aptarimas yra ne ką mažiau svarbus negu frazeologizmų kilmės, semantikos ar struktūros tyrinėjimai: kalba nuolat kinta, o okazionalieji frazeologizmai, patarlės ir priežodžiai kaip tik ir atspindi šį procesą, tai rodo komponentų keitimas, sudėties plėtimas, reikšmės kitimas, frazeologinių junginių plėtojimas į platesnį kontekstą ir pan. Modifikacijos būdai parodo junginių pritaikymo šiandieninio

gyvenimo situacijoms, reiškiniams galimybes, aktualumą komunikacijos procese. Kalbos ir stiliaus kitimo procesas aiškiai matomas publicistikoje, kurioje fiksuojami svarbiausi žmonių gyvenimo, valstybės, kultūros pokyčiai. Taigi okazionaliai vartojamų frazeologizmų tyrinėjimas publicistikoje yra aktualus. Šia disertacija norima atkreipti dėmesį į okazionaliųjų frazeologinių junginių, taip pat patarlių, priežodžių vartosenos ypatumus dabartinės lietuvių kalbos publicistiniame stiliuje. Disertacijoje pavyzdžiai rinkti tik iš žurnalų, tačiau jie ne blogiau negu tie, kurie randami laikraščiuose, atskleidžia frazeologijos kitimą, kuriamą žmogaus mąstymo potencialą, tautos kultūros padėtį ir kalbos vartojimo lygį.

Tiriamoji medžiaga. Peržiūrėta 1200 pavyzdžių, kurie rinkti iš periodinių žurnalų: *Ekstra* (2005-2006, Nr. 1-52), *Veidas* (2005-2006, Nr. 1-52), *Laima* (2005-2006 Nr. 1-12), *Keturi ratai* (2006 Nr.1-24). Šie žurnalai pasirinkti todėl, kad juose rašomi įvairios tematikos (nuo politikos iki pramogų pasaulio naujienų) ir įvairių žanrų straipsniai.

Visuose disertacijos skyriuose pateikiama nemažai pavyzdžių, šalia kurių nurodomas šaltinis: žurnalo pavadinimas (trumpinimai pateikiami disertacijos pabaigoje), metai, numeris ir puslapis. Frazeologizmai, posakiai, kurie paveikti skirtingais modifikacijos būdais, yra išskiriami pabraukimais:

(...) *kad jo atžalų motina miegotų ramiai – nekvaršintų sau galvos ne visada gražiomis šalies politinio gyvenimo realijomis* L.2006/1 P.92 – **sudėties plėtimas.**

Provincialumas Lietuvoje gajus. Tačiau provincialumo vaisiai kartūs, kaip ir jo šaknys V.2005/10 P.13. – **komponentų keitimas.**

Tai reikštų, kad mes pradedame skelbti pačių nepavojingiausių kagėbistų pavardes, o visokie „stukačiai“ ir dalis agentų gali likti neištraukti į dienos šviesą V.2005/3 P.17. – **frazeologizmo kaip semantinio paralelizmo vartojimas.**

„*Antrą kartą į tą pačią upę ✓*“ E.2005/39 P.58. – **komponentų praleidimas.**

Tik iš šalies atrodo, kad man krepšinio kelias rožėmis klotas, tačiau jis gana spygliuotas E.2006/29 P.21. – **plėtojimas į platesnį kontekstą.**

Statistiniai duomenys pateikiami priedų diagramose ir lentelėse. Disertacija baigiama išvadamis ir literatūros sąrašu.

Tyrimo metodika ir tyrimų apžvalga

Siekiant išsamiai išanalizuoti okazionaliųjų frazeologizmų stilistinius ypatumus publicistiniame stiliuje remiamasi frazeologinės identifikacijos metodu, struktūrinės, semantinės, funkcinės analizės, taip pat aprašomuoju ir statistiniu metodais.

Frazeologinės identifikacijos metodas padeda išskirti frazeologizmą iš kitų junginių.

Struktūrinis metodas atskleidžia komponentų junglumo, vietos ir jos kitimo frazeologiniame junginyje ypatumus, nes dažnai nuo komponento vietos priklauso tam tikras frazeologizmu reiškiamos minties poveikumas, emociškumas, ekspresyvumas. Šis metodas svarbus aptariant frazeologizmo sudėties plėtimą, komponentų praleidimą, keitimo modifikacijos būdus. Dažnai komponentas keičiamas to paties žodžio priesaginiu ar priešdėliniu vediniu ir daugiau ar mažiau lemia stilistinius frazeologizmo aspektus.

Tyrinėjant okazionaliuosius frazeologizmus labai svarbus yra semantinės analizės metodas. Jis leidžia išnagrinėti viso junginio ir jį sudarančių atskirų žodžių reikšmių niansus kuriant stilistiškai paveiktą frazeologinį vaizdą, įtaką sakiniui, kuriame tas frazeologizmas vartojamas.

Funkcinės analizės metodas padeda atskleisti frazeologizmo vartojimo viename ar kitame kontekste ypatumus. Be to, frazeologizmų priklausymas tam tikram stiliui lemia ir jų atnaujinimo, perkūrimo galimybes, reikšmę.

Statistinis metodas perteikia tam tikrą vizualinę informaciją (lentelės, diagramos), kuri leidžia geriau suvokti okazionaliųjų frazeologizmų tyrinėjimo etapus.

Rašant disertaciją remiamasi E. Jakaitienės monografijomis *Leksikologija* (2009), *Lietuvių kalbos leksikologija* (1980), K. Župerkos – *Stilistika* (2001), *Lietuvių kalbos stilistika* (1983), J. Pikčilingio – *Lietuvių kalbos stilistika* (1971, 1975). Frazeologinių junginių modifikacijos būdai dažniau nagrinėjami rusų kalbininkų darbuose, todėl jie ir sudaro didžiąją šio

darbo literatūros sąrašo dalį. Tai dažniausiai įvairūs straipsniai, kuriuose nagrinėjamas kuris nors vienas ar keli modifikacijos būdai, pvz., A. V. Kunino šios srities tyrinėjimai pateikiami straipsniuose (1977, 1973, 1971) ir monografijoje *Курс фразеологии современного английского языка* (1986), I. A. Molotkovo (1977), I. A. Fedosovo (1977), I. M. Abramovičiaus (1964), V. N. Vakurovo (1994) darbai. Nagrinėjant okazionaliuosius frazeologizmus, patarles ir priežodžius remtasi ir vokiečių kalbininkų P. Balsliemkės (2001), M. Drešerio (1997) darbais. Aptariant okazinius junginius naudotasi lietuvių kalbininkų J. Abaravičiaus (1975), R. Koženiauskienės (2009, 2005, 2001, 1997), D. Zaikauskienės (2004), K. Grigo (1987, 1976) tyrinėjimais.

Rašant darbą remtasi ir naujausia mokslinė literatūra, rasta internetiniuose puslapiuose. Vienais iš patikimiausių šaltinių, padedančių atskirti, ar rastasis frazeologinis junginys yra uzualusis, ar okazionalusis, yra 2001 m. Lietuvių kalbos instituto išleistas *Frazeologijos žodynas* ir dvidešimtomis *Lietuvių kalbos žodynas*.

Disertacijos struktūra ir turinys

Įvade yra keliamas mokslinio darbo tikslas, uždaviniai, metodai, padedantys juos įgyvendinti, temos naujumas, pagrįstumas.

Teorinėje darbo dalyje, kuri suskaidyta į keturis skyrius, aptariama frazeologizmo samprata, klasifikacija, frazeologinių junginių, patarlių, priežodžių vartojimas publicistiniame stiliuje, okazionalumo samprata, modifikacijos būdai, jų klasifikacija.

Empirinėje disertacijos dalyje, remiantis teoriniu pagrindu, atliekama konkrečios frazeologinės medžiagos analizė. Tyrimas skaidomas į du skyrius.

Pirmajame skyriuje trumpai pristatomi modifikacijos būdai, dar kartą nurodoma klasifikacija, kuri buvo pateikta teorinėje darbo dalyje. Tada pereinama prie pavyzdžių nagrinėjimo. Aptariami ryškiausi okazionaliosios frazeologizmų vartosenos atvejai, parodoma, koks kiekvienos modifikacijos poveikis tekstui. Poskyriai baigiami trumpa išvada, apibendrinimu.

Antrasis skirtas patarlių ir priežodžių stilistinių ypatumų aptarimui. Posakiai nagrinėjami atsižvelgiant į frazeologinių junginių modifikaciją, tam tikrų klasifikacijos būdų pritaikymą. Įvade buvo paminėta tai, kad kartu su frazeologizmais šioje disertacijoje yra nagrinėjami ir posakiai. Taigi šiame skyriuje pateikiami patarlių ir priežodžių apibrėžimai, jų ryšys su frazeologizmais, kokio požiūrio laikomasi disertacijoje dėl posakių priskyrimo frazeologijai.

FRAZEOLOGIZMŲ APIBRĖŽIMAS, POŽYMIAI IR KLASIFIKACIJA

Frazeologizmai – „(...) ekspresyvūs ir vaizdingi pastovios leksinės ir gramatinės sandaros, vientisos reikšmės žodžių junginiai, kurie turi apibrėžtą leksinę aplinką ir nekuriami bendravimo procese, o vartojami iš atminties.“²

Jų negalima painioti su laisvaisiais žodžių junginiais. „Laisvuojų žodžių junginiu laikomi tiesioginiu sintaksiniu ryšiu susiję du ar keli savarankiškos leksinės reikšmės žodžiai, įeinantys į sakinio sandarą.“³ Nors gramatine sandara frazeologizmai su jais sutampa, tačiau skirtumas susijęs su reikšme. Frazeologizmų reikšmė yra visiškai ar bent iš dalies nutolusi nuo juos sudarančių žodžių reikšmės, o laisvųjų žodžių junginių – ne.

Frazeologizmams būdingi šie **požymiai**: vientisumas, pastovumas, vaizdingumas, ekspresyvumas ir emociingumas.

Kalbininkai frazeologizmų požymius pateikia skirtinga eilės tvarka. Pavyzdžiui, J. Paulauskas⁴ į pirmą vietą iškelia reikšmės vientisumą, J. Barauskaitė⁵ – daugianarę, tokią kaip laisvųjų žodžių junginių raišką, dar kiti – vaizdingumą ar pastovumą. Tačiau visi požymiai nurodomi kaip būtini norint atskirti frazeologizmą nuo laisvojo žodžių junginio ir sudėtinių terminų. Jei bent vieno iš šių požymių junginys neturi – jis nėra frazeologizmas. Pavyzdžiui, sudėtiniai terminai: *anglies dioksidas, vidaus degimo variklis*,

² JAKAITIENĖ, E. *Leksikologija*. Vilnius, 1980. P. 99.

³ Ten pat P.95.

⁴ PAULASKAS, J. *Lietuvių kalbos frazeologijos žodynas*. Kaunas, 1977. P.5.

⁵ BARAUSKAITĖ, J., ČEPAITIENĖ, G., MIKULĖNIENĖ, D. *Lietuvių kalba*. Vilnius, 1995. P.60.

kalio druska, šaknies balseių kaita yra vientisos reikšmės, pastovios sudėties, turi apibrėžtą frazeologinę aplinką, tačiau jie nėra nei vaizdingi, nei ekspresyvūs, nei emociingi. Taigi šie požymiai, nors kartais ir suvokiami subjektyviai, tačiau yra vieni iš svarbiausių veiksnių, kurie padeda atskirti frazeologinius junginius nuo sudėtinių terminų.

Taip pat frazeologiniams junginiams būdingas atkuriamumas ir apibrėžta frazeologinė aplinka. Frazeologizmai atkuriami iš atminties kaip kolektyvinės kūrybos formulės, o ne kuriami kiekvieną kartą iš naujo. Apibrėžta frazeologinė aplinka dar kitaip vadinama frazeologine distribucija. Ji yra dvejopa: būtinoji ir fakultatyvioji. Būtinąją distribuciją sudaro žodžiai, be kurių frazeologinis junginys negali funkcionuoti, pvz., iš *akies* „daryti ką pasižiūrėjus, be jokių įrankių“ gali būti vartojamas tik su veiksmažodžiais *kirpti, siūti, matuoti, pjauti* ir pan.; *pėdas mėtyti* „slėpti kaltės žymes, klaidinant išsisukinėti“ yra frazeologizmas tik tada, kai taikomas žmogui, o jeigu vartojamas su gyvūnų pavadinimais – tik laisvasis žodžių junginys. Fakultatyviają distribuciją sudaro žodžiai, kurie nėra būtini frazeologizmo determinantai. Ir be jų frazeologinis junginys suprantamas kaip frazeologizmas. Tokie žodžiai tik padeda paryškinti frazeologizmo reikšmę, ypač tada, kai jis yra daugiareikšmis

„(...) semantinė frazeologizmo struktūra, kaip ir žodžio semantinė struktūra, yra denotacinio ir konotacinio elemento visuma. (...) Konotacinis frazeologizmo reikšmės komponentas kuria vaizdą, kuris sudaro frazeologizmo esmę. Konotacinis komponentas apima ekspresines-stilistines, vaizdines-ekspresines, emocines ir vertinamąsias frazeologinių junginių išgales.“⁶ Taigi tokios frazeologizmo savybės kaip vaizdingumas, ekspresyvumas, emocingumas yra glaudžiai susijusios.

Viena iš frazeologinių junginių ypatybių vaizdingumas „(...) atsirado laisvųjų junginių žodžiams netenkant savo reikšmės, pradėjus tuos junginius

⁶ ЧОЙ ЮН ХИ. Фразаологический образ в коннотативном аспекте (на примере соматических фразеологизмов русского и корейского языков). *Язык, сознание, коммуникация*. Москва, 2001. Вып.17. С.81.

vartoti perkeltine prasme ir apibendrinus vientisa reikšme.“⁷ Į frazeologinę reikšmę, „(...) kaip ir į leksinę, gali įeiti įvairių semų (...) Vis dėlto pagrindinė frazeologizmų sema – vaizdinė. Ją motyvuoja konkrečios reikšmės perprasminti komponentai.“⁸ Vaizdingumo svarbą pabrėžia ir I. Fedotovas, teigdamas, kad tai „(...) viena iš būdingiausių frazeologinio vieneto savybių, lemiančių estetinę veikalo vertę.“⁹

Frazeologinio junginio vaizdingumą sustiprina įvairūs modifikacijos būdai, kurie praplečia frazeologizmu kuriamą vaizdą, patikslina, papildo jį, suteikia hiperbolės atspalvių, sukuria ironiją. Šiame pavyzdyje pasinaudota frazeologizmų plėtojimu į platesnį kontekstą ir sudėties plėtimo būdu: *Bet pasiduoti ji nesirengia. Jei Dievas jai užvers visas duris, ji ilis ne tik pro langą ar kamina, bet, jei reikės, ir pro orlaide ar menkiausia bet kokio vamzdžio plyšeli* E.2005/39 P.21.

Frazeologizmai ne tik vaizdingi, bet dažnai ir ekspresyvūs bei emocingi žodžių junginiai. Šios dvi sąvokos iš dalies sutampa ir dažnai jas sunku atskirti vieną nuo kitos. A. M. Emirova teigia, kad ekspresyvumas „(...) dalis pragmatinės reikšmės, kuri susijusi su emocijų raiška, tai ir kalbančiojo vertinimas (...)“¹⁰. Frazeologiniai junginiai, kurie turi keiksmožodinį atspalvį, t.y. keiksmi, prakeiksmi, kaip tik pasižymi šių savybių stiprumu, pvz.:

Tada blaškomės: desperatiškai kovojame su „greitukais“ ir girtais vairuotojais, grasiname begalinėmis baudomis ir kalėjimais, apsiginklavę skaičiais ir pavyzdžiais raginame „užsisekit, velniai rautu, saugos diržus!“, „įsijunkite, kad jus kur, artimąsias šviesas!“, „neduokite kyšio už netvarkingą mašiną meistrui ir „neaukite“ savo ratų padangomis, kurios jau metus gulėjo sodyboje kaip guminės gėlių lysvės... KR.2006/11 P.6.

Apskritai „Publicistinio stiliaus žodžiams būdingas emocinis atspalvis, jie dažnai turi vertinimo komponentą, būtiną perteikti subjekto santykį su

⁷ PAULAUSKAS, J. *Lietuvių kalbos frazeologijos žodynas*. Kaunas, 1977. P.6.

⁸ BARAUSKAITĖ, J.; ČEPAITIENĖ, G.; MIKULĖNIENĖ, D. *Lietuvių kalba*. Vilnius, 1995. P.60.

⁹ ФЕДОСОВ, И. А. *Функционально – стилистическая дифференция русской фразеологии*. Москва, 1977. С.23.

¹⁰ ЭМИРОВА, А. Н. *Русская фразеология*. Москва, 1988. С.15.

vertinamuoju objektu“¹¹, o frazeologiniai junginiai kaip tik ir pasižymi dideliu vertinamuoju atspalviu, todėl jų vartojimas publicistinio stiliaus tekstuose yra tikslingas.

Vis dėlto „(...) ekspresyvumas yra bendresnis dydis: ne visa, kas ekspresyvu, būtinai ir emociinga.“¹² Tuo tarpu emociingumas – „(...) jausmų raiška įvairiomis kalbinėmis priemonėmis, taip pat ir frazeologizmais.“¹³ Skirtumas tarp šių semų yra toks: „(...) pagrindinė emociingumo funkcija yra jausminis nekalbinės aplinkos objektų vertinimas, o ekspresyvumas – kryptingos pastangos paveikti klausytoją per minties raišką, jos paveikumą, estetiškumą.“¹⁴ Pvz.:

Žaismingi Smart automobiliukai nukabino nosytes – automobilių pasaulyje apskriejo gandas, kad Daimler Crysler gali parduoti nuostolingą padalinį KR.2006/2 P.14.

Ekspresyvumas žymi ne tik tam tikrą emociją, bet ir prasminio turinio intensyvumą, didžiausią požymio reiškimosi laipsnį. Pvz.:

Arba padėtis Naujojoje sajungoje tokia katastrofiška, arba skęstant galima griebtis ir už skustuvo, arba socijų ir Darbo partijos taip panašios, kad siūlymas suartėti viso labo siūlymas nusiimti kaukes V.2006/36 P.13.

Frazeologizmus V. N. Vakurovas¹⁵ pagal ekspresyvumą skirsto į 3 rūšis: kokybinius, kiekybinius ir kokybinius-kiekybinius.

Pirmajai rūšiai priklauso tie frazeologiniai junginiai, kurie žymi didžiausią požymio laipsnį, pvz.:

O pusgalvių priveista tiek, kad juos jau galima ne vežimu, o ištisomis gurguolėmis vežti E.2005/50 P.11.

¹¹ BITINIENĖ, A. *Publicistinis stilius*. Vilnius, 2007. P.32.

¹² PIKČILINGIS, J. *Lietuvių kalbos stilistika*. Vilnius, 1975, T.II. P.19.

¹³ ФЕДОСОВ, И. А. *Функционально – стилистическая дифференция русской фразеологии*. Москва, 1977. С.23.

¹⁴ ПИСАРЕВ, Д. С. *Функционирование восклицательных предложений в современном французском языке и их прагматический аспект. Прагматические аспекты функционирования языка*, 1983. С.121.

¹⁵ ВАКУРОВ, Н. М. *Основы стилистики фразеологических единиц*. Москва, 1983. С.23.

Kokybinis frazeologinio junginio ekspresyvumas atsiranda dėl tų papildomų prasmės atspalvių, kurie išplaukia iš konkretaus vaizdo, sudarančio frazeologizmo pamatą, pvz.:

Daug ko išmokau dirbdamas ir Libane. Ten po pergalės treneris nešiojamas ant rankų, o po pralaimėjimo negailėstingai sumaišomas su žemėmis
E.2006/32 P.19.

Dažniausiai frazeologizmai turi ir kokybinę, ir kiekybinę ekspresyvumo semą (kokybiniai-kiekybiniai), pvz.:

Jie tik ir žiūri, kurio iš buvusių ir esamų oponentų biografijoje būtų galima atrasti nors šapelį, o atradę nesibodi, liaudiškai sakant, iš šapo vežimą priskaldyti V.2005/150 P.25.

Pasak M. Drešerio¹⁶, frazeologinių junginių ekspresyvumas susijęs su kalbinių išraiškos priemonių visuma. Ekspresyviu dažnai laikomas ne pats kalbinis vienetas, o jo pavartojimas tam tikrame kontekste. Taigi ekspresyvumu pasižymėtų ne pats frazeologizmas, o tam tikri jo vartojimo tekste atvejai. Iš dalies galima pritarti šiai nuomonei, nes tas pats frazeologinis junginys viename kontekste gali būti stilistiškai ryškesnis, jo kuriamas vaizdas intensyvesnis, o kitame – ne toks ryškus. Taip pat iš pirmo žvilgnio nežymus junginys gali padėti sukurti ironiją, sustiprinti pašaipų straipsnio toną. Vis dėlto nereikėtų pamiršti, kad ekspresyvumas kartu yra ir vienas iš būtinų frazeologizmo požymių, leidžiančių jį atskirti nuo laisvojo žodžių junginio. Tiesiog kontekstas gali sustiprinti frazeologinių junginių ekspresyvinį komponentą.

Emocingumas, pasak L. G. Barlaso¹⁷, taip pat gali būti trejopas: pirma, žodis įvardina, pavadina jausmą, antra, žodis turi emocinį vertinamąjį aspektą ir trečia, emocinis vertinimas atsiranda iš subjekto kalbos. Visa tai pritaikoma ir frazeologiniams junginiams, tačiau stilistikai svarbiausi tie atvejai, kai frazeologinis junginys suteikia tam tikros situacijos vertinimą, atspindi

¹⁶ DRESCHER, M. Wie expressiv sind Phraseologismen? *Phraseme im Text*. Bochum, 1997. S.70.

¹⁷ БАРЛАС, Л. Г. Об отношении стилистической окраски и эмоциональных оттенков слова к его лексическому значению. *Вопросы лексики и фразеологии современного русского языка*. Ростов, 1968. С.147.

okazionalaus junginio autoriaus požiūrį į aprašomą situaciją. Taigi aktualiausi būtų antras ir trečias emociingumo tipai.

Emociingumas, ekspresyvumas, vaizdingumas gali būti išreiškiami ne tik tam tikrų komponentų formomis, bet ir pačių frazeologizmų, patarlių, priežodžių konstrukcijomis, pvz., liepiamąja nuosaka ar jos nebuvimu. Pvz.:

*Viršininkas paneigia mano įsitikinimą, kad jis iš tų žmonių, kurie devynis kartus matuoja, o dešimtą kerpa: „Ne tie laikai. Dabar laimi ne protingiausias, ne stipriausias, o greičiausias. Dabar reikia ne devynis, o tris kartus pamatuoti“ V.2005/44 P.26. (plg. *septynis kartus atmatuok, tik paskui kirpk, devynis kartus pamatuok, dešimtą kirpk*).*

Tai, kad šie trys frazeologizmų požymiai yra susiję, rodo, jog ekspresyvumas atsiranda iš vaizdinės semos, nes „ (...) vaizdo kompresija yra svarbiausias postūmis atsirasti emociinei reakcijai, dėl kurios ir kyla ekspresyvumas.“¹⁸

Frazeologizmai gali būti klasifikuojami pagal įvairius kriterijus. Dažniausiai jie skirstomi pagal reikšmę, struktūrą, funkcijas sakinyje, kilmę.

Reikšmės požiūriu skiriami motyvuotos ir nemotyvuotos reikšmės frazeologizmai. Tokią reikšmės motyvaciją lemia šie veiksniai:

1. Bendras viso junginio reikšmės ir atskirų, frazeologizmą sudarančių, žodžių reikšmių santykis;
2. Frazeologinio vaizdo santykis su vaizdu, kurį lemia frazeologizmo komponentai, pavartoti tiesiogine reikšme.

Jei bendra junginio reikšmė visiškai nutolusi nuo atskirų žodžių leksinių reikšmių, o junginio komponentų, pavartotų tiesiogine reikšme, kuriamas vaizdas labai nerealus, arba jo santykis su viso frazeologizmo vaizdu visai neapčiuopiamas, frazeologizmo reikšmė yra nemotyvuota, pvz.: *į galvą šauti* „1. staiga sugalvoti; 2. apsvaigti“, *kaip Pilypas iš kanapių* „apie netikėtai, nelauktai pasirodžiusį“. Tuo tarpu motyvuotos reikšmės frazeologinių junginių

¹⁸ САФИНА, Р. А. *Экспрессивный компонент фразеологического значения (на материале русских и немецких ФЕ, выражающих денежные отношения)*. http://www.ksu.ru/f10/publications/2003/rsf_molodye.php?sod1=16

ir jų komponentų semantinis ryšys suvokiamas nesunkiai, pvz.: *ranka numoti* „nustoti kreipti dėmesį, atsižadėti“, *tuščiu pilvu* „alkanas“.

Nemotyvuotos reikšmės frazeologizmai vadinami idiomomis, „(...) t.y. visiškai sustabarėjusiais, uždalais frazeologizmais. Į idiomą įeinančių žodžių reikšmė ištirpusi, dingusi bendroje junginio reikšmėje, kitaip sakant, atskirai paiimti, yra semantiškai tušti (desemantizuoti)¹⁹, pvz.: *kaip Pilypas iš kanapių* „apie netikėtai pasirodžiusį“, *galvą laužyti* „1. įtemptai galvoti; 2. rūpintis“. Tokie frazeologiniai junginiai yra labai vaizdingi, dažnai ekspresyvūs ir emocingi. Motyvuotos reikšmės frazeologizmai skirstomi į smulkesnes grupes: tropinius, lyginamuosius bei samplaikinius. Tropiniai frazeologizmai savo ruožtu dar skaidomi į metaforinius ir metoniminius. Lyginamieji frazeologizmai turi palyginimo formą ir yra artimi metaforiniams junginiams. Samplaikiniai frazeologizmai yra laisviausi frazeologiniai junginiai, nes jų reikšmė labai artima jų komponentų tiesioginėms reikšmėms.

Frazeologiniai junginiai pagal komponentų ryšius skirstomi į prijungiamuosius, sujungiamuosius (*nei šilta, nei šalta* „nerūpi“) ir lyginamuosius (*kaip ant mielių kilti* „gerai augti“). Pirmieji skaidomi smulkiau pagal frazeologizmo komponentų leksines, gramatines klases ir jų formas, pvz.: veiksmažodiniai, daiktavardiniai ir kt, pvz., *širdį rodyti* „būti nuoširdžiam“, *iš kailio nertis* „labai stengtis“.

E. Jakaitienės monografijose *Lietuvių kalbos leksikologija* (1980) ir *Leksikologija* (2009) frazeologizmai funkcijų atžvilgiu skaidomi į tokias grupes: nominatyvinius (jie pakeičia savarankiškus žodžius, atliekančius kalboje nominatyvinę funkciją, pvz., *ant rankų nešioti* „gerbti, mylėti“), emocinius (tokie frazeologiniai junginiai paprastai atlieka jaustukų funkciją, pvz., *velniai rautų, po velnių*) ir modalinius (jie atlieka dalelyčių funkciją, pvz., *bala žino* „nežinia“).

Pagal kilmę frazeologiniai junginiai skirstomi į savakilmius arba savuosius ir skolintinius. Savaisiais „(...) laikytini frazeologizmai, kurių sandara ir reikšmė priklauso nuo pačios kalbos specifikos. Jų semantikoje,

¹⁹ JAKAITIENĖ, E. *Leksikologija*. Vilnius, 2009. P. 286-287.

gramatinėje raiškoje užfiksuota tai, kas nacionalinėje kalboje specifiška, nepakartojama. Todėl juos taip sunku perteikti kita kalba.²⁰ Skolintiniai frazeologizmai, tai tokie junginiai, kurie žinomi daugelyje pasaulio kalbų. Vieni jų išverčiami, atsižvelgiant į kalbos, kurioje bus pritaikomi, taisykles. Pasitaiko ir tokių frazeologizmų, kurie vartojami originalo kalba. „Tarpinę poziciją tarp savųjų ir skolintinių frazeologizmų užima vadinamosios bendrybės, t. y. junginiai, kurie turi visiškai adekvačių atitikmenų keliose kalbose. Be istorinės kalbos faktų analizės sunku pasakyti, kurioje kalboje jie yra atsiradę, o į kurias vėliau nukeliavę, pvz.: *ant rankų nešioti* „lepinti, labai mylėti“ – ru. *на руках носить*, vok. *auf den Handen tragen* (...)“²¹

Disertacijoje iš išvardytų frazeologizmų klasifikacijų svarbiausia yra semantinė klasifikacija, nes kūrybiškai vartojant frazeologinį junginį dažnai „pažeidžiama“ jo semantika, taip pat jie aprašomi atsižvelgiant į jų komponentų tarpusavio ryšius, reikšmę. Tyrinėjant okazionaliuosius frazeologizmus, atkreipiamas dėmesys į jų funkcijas tekste, ryšius su kitais žodžiais, todėl nuošalyje nelieka frazeologinių junginių klasifikacija funkcinių tipų požiūriu. Šios klasifikacijos padeda geriau išnagrinėti stilistines meniškai vartojamų frazeologizmų savybes.

OKAZIONALIEJI FRAZEOLOGIZMAI

Frazeologinėje stilistikoje frazeologiniai junginiai skirstomi į du tipus: uzualiuosius ir okazionaliuosius. Uzualumas (lot. *usus* – įprastas) apima tai, kas įprasta, bendra, pastovu, o okazionalumas (lot. *occasio* – atsitiktinumumas) – tai „(...) šnekos galimybių realizacija kalbos sistemoje, prieštaraujanti tradicijai, normai“²², „(...) vienaip ar kitaip gramatinių, žodžių kūrimo ir kitų normų suardymas (...)“²³. Taigi uzualiai vartojant frazeologizmus, jie „(...)“

²⁰ JAKAITIENĖ, E. *Leksikologija*. Vilnius, 2009. P.223.

²¹ Ten pat P.223.

²² ЛЫКОВ, А. Г. *Современная русская лексикология (русское окказиональное слово)*. Москва, 1976. С.78.

²³ ЛЫКОВ, А. Г. Русское окказиональное слово в аспекте теории и методики. *Лексикология и фразеология: новый взгляд*. Москва, 1990. С.78.

realizuojami be kokių nors nukrypimų nuo įprastos vartosenos, okazionaliai – su vienomis ar kitomis inovacijomis. Tie nukrypimai nuo normos yra stilistinis būdas suteikti frazeologiniam vienetui daugiau raiškos (...)“²⁴ Apskritai „(...) okazionalumą galima laikyti kalbos faktu, stilistine priemone, kurios ekspresyvumas kuriamas remiantis tuo, kas neįprasta, nauja.“²⁵ Tą patvirtina ir A. V. Kuninas: „Tie nukrypimai nuo normos yra stilistinė priemonė, naudojama tekste norint suteikti frazeologiniam vienetui daugiau išraiškingumo.“²⁶ Taip pat ir R. Koženiauskiene teigia, kad „Frazeologijos vartosenos efektas išauga dar labiau, jeigu kalbėtojas sąmojingai „žaidžia“ jos prasminiais komponentais, keičia leksinę sudėtį, įtraukia naujų, neįprastų darinių.“²⁷

Individualioji, okazinė frazeologizmų vartosena, pasak, E. B. Naumovo²⁸, apima tiek pakitimus, susijusius su frazeologinio junginio struktūra, tiek su semantika. Daugiausia okazionaliuosius frazeologizmus tyrinėjo rusų kalbininkai: A. Kuninas, I. Fedosovas, I. Abramovičius, I. Molotkovas ir k.t. Jau minėtas dvi sąvokas vartojo ir lietuvių kalbininkas B. Kalinauskas monografijoje *Lietuvių šnekamosios kalbos frazeologizmai* (1974). Uzualiais jis vadino plačiai vartojamus frazeologinius junginius, o okazionaliais tokius, kurių vartojimo sritis labai siaura (jie žinomi tik kokioje nors vienoje apylinkėje) arba yra atskirų žmonių sukurti spontaniškai tam tikrose situacijose, pvz.: *virti galyną* „baigti kokį darbą“, *musių vanagas* „sudžiūvėlis“. Tokia okazionalumo samprata šiek tiek skiriasi nuo anksčiau aptartos, kuria remiamasi šiame darbe.

Okazionalieji nuo uzualiujų skiriasi ir tuo aspektu, kad pastariesiems būdingas „Komunikacinis-pragmatinis efektyvumas, nes adresatas ne tik

²⁴ КУНИН, А. В. Фраzeологические единицы и контекст. *Иностранные языки в школе*, 1971, Нр.5. С.9.

²⁵ ВАКУРОВ, Т. Г. *Закономерности стилистического использования языковых единиц*. Москва, 1980. С.123.

²⁶ КУНИН, А. В. Фраzeологические единицы и контекст. *Иностранные языки в школе*, 1971, Нр.5. С.9.

²⁷ KOŽENIAUSKIENĖ R. Frazeologijos diskursas: manipuliacijos ar kalbos žaidimų galimybė. *Lietuvių kalba*, 2008. Nr.2. <http://www.lietuviukalba.lt/index.php?id=31>.

²⁸ НАУМОВ, Э. Б. Модифицированные фразеологизмы как основа каламбура (По произведениям И. Ильфа и Е. Петрова). *Русский язык в школе*, 1973, Нр.2. С.72.

suvokia frazeologinį junginį, bet ir jį prisimena, o paskui pritaiko analogiškomis situacijoms. Dėl tam tikrų savybių atnaujinti frazeologiniai vienetai neprisimenami ir toliau nenaudojami komunikacijos dalyvių (...) dėl to, jog frazeologizmą negalima suprasti be konteksto, be situacijos, kurioje jie buvo pavartoti, kiekvieną kartą gali atsirasti dar ekspresyvesnis jų pavartojimas.²⁹

Okazionaliai vartojamiems frazeologizmomams dažnai būdingas didesnis vaizdingumo, ekspresyvumo ir emociingumo laipsnis. Taip pat tokio tipo frazeologizmai daugiau ar mažiau yra nepastovūs, t.y. „(...) okazionalus žodis sukuriamas kalbėtojo tam, kad būtų pavartotas tik vieną kartą (...), jis perduoda situacijos unikalumą, didžiausią konkretumą (...)“³⁰. Šią savybę pabrėžia ir B. Kalinauskas. Vis dėlto kartais randami kažkuo panašūs frazeologinių junginių perkūrimai keliuose skirtingų autorių straipsniuose. Pvz.:

Tačiau tokie pasiteisinimai ipylė dar daugiau alyvos į kritikos ugnį V.2006/6 P.35.

Ir mus tik atvirumas gali išvaduoti nuo vis pasikartojančio šurmulio ar krizių, kai ant istorijos laužo vis užpilama naujos alyvos E.2005/3 P.17.

Okazionalioji frazeologizmų vartoseną įmanoma todėl, kad dažnai vartojami įprasti frazeologiniai junginiai tampa sustabarėjusiais, o modifikuotas frazeologizmas gali būti suvokiamas kaip frazeologizmas tik tokiu atveju, jei gerai žinoma jo nepakeista forma. „Tarkim, modifikuotos sentencijos sąmojis *Quod licet bovi, non licet Jovi*, t.y. kas leidžiama jaučiui, neleidžiama Jupiteriui (suprask: netinka ištižti, aimanuoti, verkti dideliame žmogui, tai tinka tik menkam, silpnam žmogeliui) bus aiškus tik tada, jeigu bus žinomas tikrasis šaltinis: romėnų sentencija *Quod licet Jovi, non licet bovi* (kas leidžiama Jupiteriui, neleidžiama jaučiui, t.y. kas leidžiama aukštam krėsle sėdinčiam žmogui, neleidžiama paprastam žmogeliui).“³¹ Frazeologinio

²⁹ ДОБРЫДНЕВА, Е. А. Фраzeологические новообразования в современном русском литературном языке: Дисс. к.ф.н. Москва, 1993. С.25.

³⁰ ЛЫКОВ, А. Г. *Современная русская лексикология (русское okazionalное слово)*. Москва, 1976. С.78.

³¹ KOŽENIAUSKIENĖ, R. *Juridinės retorikos pagrindai*. Vilnius, 2009. P.371.

junginio pertvarkymas yra tarsi jo stabilumo išbandymas, nes „(...) tai, kad net pakeistas ar deformuotas frazeologizmas skaitytojo ar klausančiojo atpažįstamas, suprantamas, rodo, kiek jis – tikraja savo forma – įsitvirtinęs kalbinėje skaitytojo ar klausančiojo sąmonėje.“³² Pavyzdžiui, okazinis darinys: *Majoras majorui akies nekerta* E.2006/9 P.27. „apie vienodų interesų žmones“ suprantamas kaip frazeologinio junginio *varnas nelesa varno akies* modifikacija. Atnaujintieji frazeologizmai teikia nemažai ir ironizavimo galimybių, kai kalbėtojas ar rašytojas „(...) pastovų žodžių junginį išskaido į gabalėlius, perkuria, iškraipo, tačiau klausytojas lengvai atkuria, atgamina tai, ką oratorius iš tiesų turėjo galvoje (...)“³³, pvz.:

Duok durniui kelią. Davėme ir jie nuėjo į Seimą. Mes gi – durniaus vietoj likom V.2005/12 P.13.

Juozas Erlickas kviečia bent ateityje nebeduoti „durniams“ kelio P.13.

Dabar esu baisiai nusivylęs politika (...) Bandau ieškoti priežasties kur čia velnias pakastas, svarsto R. Šavelis. – Jeigu jis kažkur pakastas, tai matyt, toje istorijoje, nes tauta labai nukraujavusi, prapuolė gražioji, kilnioji inteligentijos dalis E.2005/1 P.58.

Okazionalioji frazeologizmų vartoseną dar kitaip vadinama individualiu nukrypimu nuo normos arba kūrybiniu frazeologinių junginių vartojimu. Frazeologinio vieneto pakitimai gali būti mažesni ar didesni, tačiau „(...) jie neperžengia ribų, už kurių dingsta frazeologizmo samprata.“³⁴

Dažnai okazionaliųjų frazeologizmų stilistinį efektą sustiprina kontekstas – „(...) sakytinė arba rašytinė žodžio, sakinio ar didesnio kalbos vieneto aplinka. Nuo konteksto dažnai priklauso sakinio bei jo dalių reikšmė, sandara ir aktualioji skaida.“³⁵ Kontekstas tarsi įveda frazeologinį junginį į kalbą, lemia menišką frazeologizmų, patarlių ar priežodžių vartojimą.

³² АБРАМОВИЧ, И. М. Об индивидуально-авторских преобразованиях фразеологизмов и отношении к ним фразеологического словаря. *Проблемы фразеологии*. Москва-Ленинград, 1964. С.213.

³³ KOŽENIAUSKIENĖ, R. *Retorika. Iškalbos stilistika*. Vilnius, 2001. P.247.

³⁴ МОЛОТКОВ, И. А. *Основы фразеологии русского языка*. Ленинград, 1977. С.192.

³⁵ *Lietuvių kalbos enciklopedija*. Vilnius, 1999. P.238.

Okazionalioji frazeologizmų vartoseną reikšminga estetiškai, nes rodo rašančiojo ar kalbančiojo kuriamąsias išgales, stereotipų atnaujinimo teikiama raiškos energiją, neįprastus minties sugestyvumo, intensyvinimo būdus. Okazionalieji frazeologizmai yra tarsi prikeliama naujam gyvenimui, padeda vaduotis iš standartinės minčių raiškos.

Frazeologinių junginių sanaupa nedidelėje teksto atkarpoje leidžia „(...) detalai, visapusiškai aprašyti įvykius ar žmonių charakterius. Kiekvienas frazeologizmas šiuo atveju pasinaudoja konotacinių semų rinkiniu.“³⁶

OKAZIONALIEJI FRAZELOGIZMAI IR POSAKIAI PUBLICISTINIAME STILIUJE

Frazeologizmai dažniausiai vartojami meninio stiliaus tekstuose, tačiau jų nevengiama ir publicistikoje. Publicistika skiriama plačiajai auditorijai, todėl jos turinį sudaro visuomenei aktualūs klausimai: politikos, meno (literatūros, muzikos, dailės, teatro, kino), sporto įvykiai, moralės ir etikos, mokslo ir technikos problemos. „Publicistikos tikslas ne tik faktus pateikti, bet ir įtikinti, atitinkamai nuteikti, todėl jai būdingas pranešimo ir poveiko (agitacijos bei ekspresijos) funkcijų dermė.“³⁷ Taigi pirminė publicistikos paskirtis, pasak A. Bitinienės³⁸, yra fiksuoti įvykius, faktus ir taip atspindėti visuomenės gyvenimą, o tik paskui jį veikti, valdyti. Informacija savitai komentuojama, perteikiama ir taip veikiama visuomenės nuomonė, Ši publicistinio stiliaus veiklos kryptis siejama su poveikio funkcija. „Informacijos ir poveikio (ekspresinė) kalbos funkcijos lemia dvejopą kalbos priemonių atrankos kryptį: dalykinė informacija dažnai perduodama intelektinėmis kalbos priemonėmis, kurios dažnai esti stereotipinės, o poveikio funkcija siejama su ekspresine kalbine raiška.“³⁹. Okazionalieji frazeologiniai junginiai, patarlės bei

³⁶ ЛОПАРЕВА, Д. К. Культурологический аспект изучения фразеологических единиц. *Вестник Омского университета*. Омск. 1997. Вып. 3. С.89.

³⁷ ŽUPERKA, K. *Stilistika*. Šiauliai, 2001. P.86.

³⁸ BITINIENĖ, A. *Publicistinis stilius*. Vilnius, 2007. P.12.

³⁹ Ten pat. P.15.

priežodžiai yra svarbi stiliaus priemonė, padedanti įtaigiai, raiškiai perteikti informaciją, nes jie vaizdingi, ekspresyvūs, o įvairūs modifikacijos būdai dažnai padeda šiuos junginius tiksliai pritaikyti konkrečiai situacijai. Taip „(...) publicistinis tekstas derina intelektines ir emocines, vaizdines kalbos priemones, jis yra lyg pusiaukelėje tarp dalykinio ir meninio stiliaus.“⁴⁰ Štai todėl čia, kaip ir meniniame stiliuje, vartojami frazeologizmai, patarlės, priežodžiai. Be to, „(...) frazeologija – viena iš reikšmingiausių priemonių publicistikoje (...)“⁴¹.

Okazionaliosios vartosenos frazeologizmai suteikia straipsnių kalbai vaizdingumo, patikslina reiškiamą mintį, taip pat jie „(...) vartojami kaip ryškūs, skaitytojo dėmesį patraukiantys straipsnių pavadinimai.“⁴² Būtent ši „(...) reklaminė straipsnio pavadinimo funkcija ir lemia frazeologinių vienetų atnaujinimą.“⁴³ Antraštė yra svarbi teksto dalis, nes ja išreiškiama teksto idėja, atkreipiamas dėmesys į svarbiausius dalykus. A. Bitinienė taip pat pastebi reklaminę antraštės funkciją: „(...) antraštės dažnai esti ne tik informatyvios, bet ir paveikios, nes svarbiausias jų tikslas – reklamuoti ir siekti adresato pritarimo ir veiklos (bent jau perskaityti tekstą).“⁴⁴ Straipsnių pavadinimų efektyvumas ir informatyvumas priklauso ir nuo frazeologinių junginių, patarlių, priežodžių. Jie kompaktiškai pateikia informaciją, o kartu sukelia skaitytojui tam tikras asociacijas, veikia jo jausmus, ypač tada, kai posakio ar frazeologizmo pakeitimai yra ryškūs, išmoningi, asociatyvūs. Taip pat įvairūs modifikacijos būdai gali geriau susieti okazionalųjį darinį su straipsnio tekstu, nes uzualioji jo forma ne visada nusako aiškų ryšį su tolesniu teksto turiniu.

Rusų lingvistai pastebėjo, kad pastaraisiais dešimtmečiais spaudoje vartojamų frazeologizmų skaičius priklauso nuo „(...) demokratijos visuomenėje, komunikacijos dalyvių galimybės pasirinkti įvairias kalbines priemones, politinės ir kartu kalbinės cenzūros išnykimo, stilių

⁴⁰ ŽUPERKA, K. *Lietuvių kalbos stilistika*. Vilnius, 1983. P.108.

⁴¹ ГЕРД, А. С. Фразеология фельетонов М. Кольцова. *Проблемы фразеологии*. Москва-Ленинград, 1964. С.223.

⁴² ШАНСКИЙ, Н. М. *Фразеология современного русского языка*. Москва, 1985. С.150.

⁴³ СТОЯНОВА, Е. “Новая” фразеология в языке масс-медиа. <http://www.rusian.slavica.org/article/657.html>

⁴⁴ BITINIENĖ, A. *Publicistinis stilius*. Vilnius, 2007. P.62.

restruktūrizacijos (...), nuo naujų kalbinių priemonių, kurios padeda stipriau išreikšti emocingumą, ir nuo žurnalisto noro patraukti skaitytojo dėmesį.⁴⁵

Okazionaliųjų frazeologizmų vartojimą publicistikoje lemia ir kalbos dinamika, ir kintantys socialiniai, kultūriniai, politiniai šalies gyvenimo reiškiniai. Dažnai modifikuojant frazeologinį junginį kaip tik ir stengiamasi pritaikyti jį dabartinio gyvenimo realijoms nusakyti. Taigi publicistinis stilius atskleidžia frazeologizmų universalumą, lankstumą. Kartais frazeologizmo struktūra pažeidžiama norint suteikti minčiai tikslumo, įtaigumo, raiškumo.

„Poveikio (ekspresinė) funkcija sietina su vertinimu. Jis ypač svarbus tada, kai tikimasi grįžtamojo ryšio – tam tikros adresato reakcijos. Svarbu, matyt, ir adresanto gebėjimas vertinti ne tik įvykį, situaciją, bet ir tuo vertinimu įtikinti adresatą.“⁴⁶ Štai todėl individualioji frazeologinių junginių ir posakių vartoseną yra sveikintina publicistiniuose tekstuose, nes yra minties gyvinimo priemonė, įvairių ekspresinių efektų kaip netikėtumo, apvilto lūkesčio sukėlėja. Frazeologizmai, patarlės, priežodžiai „(...) ne tik pavadina dalyką ar įvardija reiškinių, bet ir įvertina jį, išreiškia savo santykį su juo, labai ekspresyviai taikliai charakterizuoja kokį asmenį ar dalyką“⁴⁷, sustiprina ironiją, paryškina teigiamą ar neigiamą požiūrį į nusakomą dalyką. Toks frazeologizmų vaidmuo ypač ryškus recenzijose ir anotacijose, apžvalgose.

Išmoningai pavartoti posakiai ir frazeologiniai junginiai, be minėtų savybių, gali padaryti skaitomą tekstą įdomų, pvz., ironiška, šmaikščiai kritikuojanti prastos meninės kokybės filmą, recenzija. Apskritai žmogus ne visada skaito iš eilės visus tekstus, kuriuos randa žurnale ar laikraštyje, pvz., jį domina tik tam tikro žanro, tematikos publicistiniai tekstai arba tiesiog akis užkliūva už intriguojančios antraštės, arba tekstas pasirodo įdomus ne tik dėl temos aktualumo ar įdomumo, bet ir dėl lengvo, glausto, nenuobodaus minčių dėstymo. „Skaitymas yra savotiškas laisvalaikio praleidimo būdas, o dar

⁴⁵ ГАНАПОЛСЬСКАЯ, Е. В. Свободное слово или эзопов язык? (фразаология как средство современной политической коммуникации). *Актуальные проблемы теории коммуникации*. Санкт Петербург, 2004. С.108.

⁴⁶ BITINIENĖ, A. *Publicistinis stilius*. Vilnius, 2007. P.16.

⁴⁷ KOŽENIAUSKIENĖ, R., LINKEVIČIENĖ, N. *Sinonimija ir frazeologija – stiliaus turtas*. Gimtasis žodis, 1997. Nr.7. P.7-8.

tiksliau – skaitoma tada, kai yra laisvo laiko (...) Todėl informaciją būtina pateikti glaustai, operatyviai, skirstyti į reikšmingas ir ne tokias svarbias informacines dalis. Vadinasi, adresatas ne visada yra pasirengęs suvokti kartais gana sudėtingą informaciją, todėl ją perteikiant, atsižvelgiama į prieinamumo principą.⁴⁸ Patarlės ir frazeologizmai leidžia išvengti abstraktumo, kadangi jie reikšmės požiūriu yra ekonomiškai, kompaktiški, taip pat paveikus frazeologizmo perkeltinės ir tiesioginės reikšmės derinimas. Apskritai frazeologizmai pagyvina kartais nuobodoką minčių dėstymą.

Publicistinio stiliaus tekstuose esantys frazeologizmai ne visada panaudojami efektyviai. Daug kas priklauso ir nuo teksto, kuriame jie vartojami, tematikos, minčių dėstymo specifikos. „(...) tik tam tikrame kontekste žodžiai (...) gali įgyti papildomą emocinį ar intelektualinį vertinamąjį atspalvį – tiek teigiamą, tiek ir neigiamą“⁴⁹, todėl kino filmų recenzijose pasitaiko įdomių, ryškių frazeologinių junginių ir posakių vartojimo atvejų. „Recenzija kaip spaudos žanras, skirtas meno kūriniai aptarti ir įvertinti (...). Jos paskirtis – informuoti skaitytojus apie naujus kūrinius, juos aptarti ir įvertinti, taip formuojant skaitytojo požiūrį ir skonį.“⁵⁰ Pačios spalvingiausios, ironiškiausios būna neaukšto meninio lygio filmų recenzijos, kuriose frazeologizmai, patarlės, priežodžiai sukuria ironiją, nustebina netikėtais palyginimais su dabarties realijomis. Šio publicistikos žanro meniškumas, paveikumas priklauso ne tiek nuo frazeologinio junginio, kiek nuo jo pavartojimo būdo, kaip jis įpinamas į tekstą, kokį stilistinį poveikį turi tekste. Kartais užtenka trumpo, iš pirmo žvilgsnio į akis nekrentančio frazeologizmo, kad mintis būtų išreikšta išsimintinai, raiškiai, net priverstų nusišypsoti.

Tai, kad publicistinis stilius derina tiek dalykinio, tiek meninio stiliaus priemones, teigė ir J. Pikčilingis: „(...) publicistikoje stengiamasi skaitytoją veikti dvejopai: jį įtikinti loginiais argumentais ir sukelti emocinę įtampą. Čia šalia išraiškos priemonių, vartojamų dalykinėje kalboje, randame ir tokių,

⁴⁸ BITINIENĖ, A. *Publicistinis stilius*. Vilnius, 2007. P.19.

⁴⁹ БАРЛАС, Л. Г. Об отношении стилистической окраски и эмоциональных оттенков слова к его лексическому значению. *Вопросы лексики и фразеологии современного русского языка*. Ростов, 1968. С.147.

⁵⁰ MARCINKEVIČIENĖ, R. *Žanro ribos ir paribiai. Spaudos patirtys*. Vilnius, 2008. P.152.

kurios būdingos beletristikai: pradedant nuo paprasčiausio epiteto ir baigiant straipsnio ar veikalų kompozicijos ypatybėmis.⁵¹ Publicistinis stilius apima įvairaus žanro tekstus, tačiau tekstas turi patraukti, t.y. sudominti adresatą, kad pradėjęs skaityti, nemestų jo tik pradėjęs ar įpusėjęs. Tam įtakos turi ne tik informacija, bet ir jos perteikimo būdas.

FRAZEOLOGIZMŲ MODIFIKACIJOS BŪDAI

Frazeologizmai modifikuojami siekiant atgaivinti ar sustiprinti jų vaizdingumą, ekspresyvumą, pritaikyti naujoms realijoms nusakyti. Remiantis A. V. Kunino, I. M. Abramovičiaus, I. A. Molotovo, I. A. Fedosovo, N. M. Šanskio ir kt. darbais, skiriami įvairūs frazeologizmų reikšmės ir formos pertvarkymo būdai, kurie vadinami modifikaciniais: komponentų praleidimas, pakeitimas, sudėties plėtimas ir k.t. Panašius modifikacijos būdus išskiria ir vokiečių kalbininkai H. Burgeris, P. Balsliemkė. Publicistinio stiliaus tekstuose okazionalūs frazeologizmai yra raiškūs, atkreipiantys skaitytojų dėmesį. Žinoma, jų stilistinį poveikumą reikia vertinti atsižvelgiant ir į publicistinio stiliaus specifiką. Vis dėlto čia frazeologiniai junginiai modifikacijos būdais ne ką tenusileidžia tiems, kurie vartojami grožinės literatūros kūriniuose. Okazionalieji frazeologiniai junginiai „(...)“ įgalina kalbėti apie publicistikos raidą, susijusią su tarpstiline integracija. Didelė dalis frazeologizmų, turinčių ryškų metaforinį charakterį, yra sąveikos su meniniu stiliumi rezultatas. Dabartinė frazeologizmų panaudojimo tendencija yra jų transformacija.⁵² Taip pat nereikėtų pamiršti, kad „(...)“ straipsniuose nebūtinai turi būti vien pliki sąrašai bei sausas faktų išvardijimas.⁵³

Kiekvienas modifikacijos būdas pasižymi savo ypatumais, kurių poveikumą lemia rašančiojo išmonė, nes stilistinis įtaigumas, efektyvumas susijęs su tuo, kaip frazeologizmas, posakis pritaikomi atitinkamai situacijai,

⁵¹ PIKČILINGIS, J. *Kas yra stilius*. Vilnius, 1971. P.100.

⁵² КАРИЦКАЯ, Л. Ю. *Экспрессивные лексические ресурсы современной газетной публицистики (на материале газет Мурманского региона 2001-2008 г.г.)*. http://www.vologda-uni.ru/fileadmin/template_my/doc/KLU.doc

⁵³ PIKČILINGIS, J. *Lietuvių kalbos stilistika*. Vilnius, 1971, T.I. P.236.

kokį poveikį daro skaitytojui, kokus stilistinius atspalvius sukelia. „Vartojant okazionaliuosius frazeologizmus tam tikruose kontekstuose, frazeologizmai suteikia papildomą reikšminę ar stilistinę informaciją, kurios dydis priklauso nuo nukrypimo nuo normos laipsnio.“⁵⁴

Pasak V. Drotvino, „Bemaž visiems frazeologizmams būdinga emocinė ekspresinė konotacija. Dėl to frazeologizmai yra kalbos stilistinės išraiškos šaltinis (šalia vaizdinės leksikos ir žodžių, vartojamų perkeltine reikšme)“⁵⁵, kuri individualiai, t.y. okazionaliai pavartoti frazeologiniai junginiai dar labiau išplečia. Jie nefiksuoja žodynuose, yra vienkartinės kūrybos rezultatas, kurio ryškiausi, labiausiai išsiskiriantys pavyzdžiai turi įvairių stilistinių atspalvių.

Skiriami šie frazeologizmų modifikacijos būdai:

1. Frazeologizmo sudėties plėtimas;
2. Frazeologizmo komponentų keitimas;
3. Frazeologizmų kartojimas;
4. Frazeologizmo kaip semantinio paralelizmo vartojimas;
5. Frazeologizmo reikšmės kitimas;
6. Frazeologizmo komponentų praleidimas;
7. Frazeologizmo plėtojimas į platesnį kontekstą;
8. Frazeologizmo inversija.

Tas pats frazeologinis junginys kartais gali būti modifikuojamas keliais būdais. Disertacijoje jie nagrinėjami pagal pavyzdžių gausumą.

(žr. 1 diagramą. *Frazeologizmų modifikacijos būdai*).

Frazeologizmo sudėties plėtimas. Frazeologinio junginio sudėties plėtimas, arba dar kitaip – įterpimas. Tai „(...) įterpimas į frazeologinį vienetą žodžių, jų junginių ar kitų frazeologizmų tam tikrame kalbiniame akte. Įterpiami okazionalieji elementai išplečia frazeologinio vieneto struktūrą, jo leksinę sudėtį“⁵⁶, taip pat sustiprina, pabrėžia reiškiamą mintį.

⁵⁴ КУНИН, А. В. Фраzeологические единицы и контекст. *Иностранные языки в школе*, 1971, №5. С.10.

⁵⁵ DROTVINAS, V. *Lietuvių kalbos leksika ir frazeologija*. Vilnius, 1987. P.61.

⁵⁶ КУНИН, А. В. *Курс фразеологии современного английского языка*. Москва, 1986. С.22.

A. V. Kuninas skiria dvejopą frazeologinių junginių sudėties išplėtimą: paprastąjį ir sudėtingą. Pirmajam priklauso tie pavyzdžiai, kuriuose papildomų žodžių įterpimas paaiškina kurį nors frazeologizmo komponentą, „(...) apibūdina jį kaip vieneta, nurodo vietą, laiką, subjekto veiksmus ir k.t.“⁵⁷ Atskirai autorius aptaria sudėties plėtimo poveikį reikšmės tikslinimui, stiprinimui ir silpninimui. Sudėtingąjį įterpimą sudaro tie atvejai, kai plėtimas papildomas leksiniais keitimais, struktūros ar morfologiniais pakitimais. Disertacijoje pasirenkama kiek kitokia klasifikacija, t.y. remiamasi į frazeologizmą įterpiamų vienetų, žodžių skaičiumi.

1. Sudėties išplėtimas vienu žodžiu (šis poskyris skirstomas smulkiau atsižvelgiant į tai, kokiai kalbos daliai priklauso įterptas žodis). Pvz.:

O dabar paprasčiausiai nori, kad jo atžalų motina miegotų ramiai – nekvaršintų sau galvos ne visada gražiomis šalies politinio gyvenimo realijomis L.2006/1 P.92.

2. Sudėties išplėtimas daugiau negu vienu žodžiu (poskyriui priklauso tie pavyzdžiai, kur junginys įsiterpia į frazeologizmą arba jį keliose vietose išplečia pavieniai žodžiai). Pvz.:

Antroji „sesija“, vykstanti po poros savaitių arba mėnesio, gali pateikti ir nelabai malonių siurprizų, ypač jei režisieriaus būtų kviestinio ir jo pėdos teatre per tą laiką spėję ataušti V.2005/46 P.54.

Kodėl V. Račchio bendrovė galėjo ikeisti bankui prezidento rezidenciją Turniškėse – ir nė viena lapė (specialioji tarnyba) neviauktelėjo? E.2006/51 P.11.

Frazeologizmo komponentų keitimas. Komponentų keitimas, pasak V. N. Vakurovo, yra toks modifikacijos būdas, kuris „(...) turi keletą stilistinių tikslų: pritaikyti frazeologizmą konkrečiai situacijai, pagyvinti ir pakeisti frazeologinį vaizdą, sukurti komiškumo efektą (...).“⁵⁸

⁵⁷ КУНИН, А. В. Вклинивание как лингвистическое явление. *Иностранные языки в школе*, 1973, №2. С.14.

⁵⁸ ВАКУРОВ, Н. М. *Основы стилистики фразеологических единиц*. Москва, 1983. С.35.

Pagal A. V. Kunino⁵⁹ klasifikaciją yra skiriami tokie frazeologinių junginių komponentų keitimo būdai:

1. Leksinis, pvz.:

Todėl Konstitucinio Teismo sprendimas, nustatęs, kad vietos savivaldos įstatymas neatitinka Konstitucijos, daugeliui merų buvo tarsi perkūnas iš giedro dangaus. Tačiau prieš Konstituciją nepapūsi, tad savivaldybėse vėl teko atskirti vadovaujamąjį ir vykdomąjį valdžią V.2005/24 P.24-25.

2. Gramatinis, pvz.:

Pabaigai reiktų įmesti akmenuką į TV3 televizijos daržą. Dėl laiko skirtumo varžybos Melburne vyko 5 valandą ryto Lietuvos laiku, todėl tiesioginę transliaciją tokiu laiku žiūrėjo tik patys aistringiausi „Formulės“ gerbėjai. Deja, TV3 nepasirūpino, kad dieną būtų parodytas varžybų kartojimas V.2005/10 P.56.

3. Leksinis-gramatinis, pvz.:

Šiame romane netrūktų ir nuolatinė kovų dėl pinigų valdiškuose koridoriuose epizodų, ir atkakliai teatro vadovus persekiojusios mafijos (panorėjusios gardu kaspnelį reprezentacinėje sostinės vietoje atsirėžti sau) personažų V.2005/44 P.56.

Pirmasis būdas dar skirstomas smulkiau: pirma, komponentų keitimas, kuris nesuardo struktūros, antra, struktūrą pakeičia: praplečia arba sutrumpina.
Dabar esu baisiai nusivylęs politika, tikėjau, kad žmonių sąmonė stebuklingai atsivers, bet stebuklo neįvyko nei man, nei kitiems. Bandau ieškoti priežasties kur čia velnias pakastas, svarsto R. Šavelis.

– Jeigu jis kažkur pakastas, tai matyt, toje istorijoje, nes tauta labai nukraujavusi, prapuolė gražioji, kilnioji inteligentijos dalis E.2005/1 P.58.

O šuolių ekonomikoje nebūna – visi, kurie bando iššokti aukščiau vienos vietos, nukrinta žemiau jos“ E.2006/14 P.17.

Šie pakeitimai dar skaidomi į: sinoniminius, tematinus ir į pakeitimus žodžiu, kurie semantiškai nesusiję su komponentu.

⁵⁹ КУНИН, А. В. Замена компонентов фразеологизмов как стилистический прием. *Иностранные языки в школе*, 1977, Нр.2. С.3.

Tokią frazeologizmų vartoseną R. Koženiauskiene vadina atnaujinimu, „(...) mintis lieka ta pati. Tada pasakymas vartojamas ta pačia reikšme, bet kitais žodžiais.“⁶⁰ Tai ypač tinka patarlėms ir priežodžiams, kuriuose dažnai pakeičiamas daugiau negu vienas komponentas.

Gramatinis keitimas aptartinas pagal komponento sandaros pakeitimus. **Frazeologizmų kartojimas.** Frazeologiniai junginiai gali būti vartojami įvairiai: vieni be didesnių pakeitimų, atnaujinimų. Tiesiog savo uzualiaja forma jie pagyvina tekstą, papildo tam tikru informacijos kiekiu, o kartais tiesiog be jų neišsiverčiama norint tiksliau išreikšti mintį arba šie junginiai atsiranda savaime, pasakant pastovųjį, o ne laisvąjį junginį. Taip pat uzualioji frazeologinio junginio forma derinama su greta ar toliau esančiu modifikuotu frazeologizmu. Toks derinimas, priklausomai nuo konteksto, gali sustiprinti, padvigubinti akcentuojamą mintį, papildyti naujais reikšminiais, emociniais ar ekspresiniais aspektais.

Šiame skyriuje frazeologiniai junginiai skirstomi atsižvelgiant į jų vietą (vartojami tame pačiame ar skirtinguose sakiniuose), pačių frazeologizmų pobūdį, dažnumą:

1. To paties frazeologizmo kartojimas, pvz.:

Tačiau klausausi – verksmas ir dantu griežimas. Ne tas verksmas ir dantu griežimas, kuriuo gąsdino Kristaus Evangelijos laikų vartotojus, bet tarsi baiminantis, kad vartojimo era staiga ims ir pasibaigs, o „Akropolis“ pavirs kokiais Profsajungų kultūros namais V.2005/52 P.4.

2. Dviejų skirtingų frazeologizmų vartojimas, pvz.:

„Va čia kas per velnias?“ – turbūt pagalvojo daugelis muzikos mėgėjų „Scissor Sisters“ išgirdę pirmą kartą. Tai šokių muzika, susimaišiusi su „glam“ roku, kažkoku sunkiai identifikuojamu popstiliumi ir dar bala žino kuo L.2006/11 P.26.

3. Trijų ar daugiau skirtingų frazeologizmų vartojimas, pvz.:

⁶⁰ KOŽENIAUSKIENĖ, R. Noscitur ex sociis: stilistinės frazeologijos aiškinimas teismų kalbose. *Specialybės kalba: sistema ir vartosena. Mokslinės konferencijos darbai*. Vilnius, 2004. P.63.

Visa Lietuva kraipė galvas per televizorių matydama, jog vartus ginantys pociūnėliškiai klebonui yra „debilai, buožės, išverstakailiai komunistai“. Kunigas nepasikuklino „pagerbti“ net senų žmonių, kuriems, anot Vytauto, „protas pasimaišo, kai karstas ima stuksenti į šikną“ E.2005/25 P.27.

4. Kiti vartosenos atvejai, pvz.:

Boriso Cepovo buvimą Lietuvoje reikėtų ypatingai saugoti ir puoselėti – tai aukso gysla, grūdas ir veršis viename asmenyje V.2005/15 P.15.

Vytautui V. Landsbergiui Lietuvoje pavyko aptikti rusišką aukso gyslą P.15.

Frazeologizmo kaip semantinio paralelizmo vartojimas. Šio modifikacijos būdo esmę sudaro kartu vartojami frazeologiniai junginiai ir jų leksinės reikšmės., pvz.:

Songaila – krepšinio žvaigždė, bet neišpuikes, neriečia nosies kaip kiti E.2006/30 P.21.

Tokie deriniai stiprina, dvejina akcentuojamą informaciją. Frazeologizmo ir jo atitikmens gretutinis vartojimas leidžia išvengti tų pačių žodžių kartojimo, suteikia, priklausomai nuo aptariamų temų, straipsnio kalbai daugiau gyvumo, vaizdingumo. Frazeologizmo kaip semantinio paralelizmo vartojimas ypač veiksmingas tada, kai frazeologinis junginys ir jo atitikmuo vartojami vienas šalia kito ar jungiami tam tikrais jungtukais.

Frazeologizmo reikšmės kitimas. Šis modifikacijos būdas stilistiškai reikšmingas tuo, jog nauja reikšmė gali sustiprinti ar susilpninti frazeologizmu kuriamo vaizdo ryškumą, emocinius, ekspresinius aspektus. Vienų frazeologizmų reikšmė pasikeičia tik labai nežymiai, kitų įgauna naują reikšmę. Dažniausiai to „reikalauja“ kontekstas. Pvz.:

Nuo šios sumos nurežus gardų valstybės karsnelį (PVM), automobilis pinga kone 9000 litų. Jei šio mokesčio nereikėtų mokėti, susiveržus diržą naują automobilį galėtų įpirkti dažnas lietuvis KR.2006/13 P.12.

Frazeologijos žodyne diržus susiveržti reiškia „badauti“, Lietuvių kalbos žodyne nurodoma dar kita reikšmė „imti mažiau valgyti“, o straipsniuose, kuriuose aptariamos ekonomikos problemos, šalies ekonominė situacija, paprastai turimas omenyje taupymas.

Frazeologizmo komponentų praleidimas. „Kartais frazeologinis junginys vartojamas ne visa savo forma. Kadangi pastovusis junginys yra suvokiamas kaip atkuriamas nedalomas vienetas, skaitytojas lengvai užpildo trūkstamas dalis.“⁶¹ Pvz.:

Tik namie beviltiškai konstatuoji, kad įsigytai grožybei dar teks keletą savaičių spintoje nusnausti. „Kiekvienais metais ant to paties kabliuko ✓“, - vis dėlto iš ryto paniurzgi ir paglosčiusi vakarykštį pirkinį sieki įsiėdusio vilnonio megztuko L.2005/4 P.6.

Komponentų praleidimas padeda atsisakyti nereikalingų komponentų, kurių buvimą skaitytojas nujaučia, o tai leidžia tam tikrais atvejais kompaktiškiau perteikti mintį ir sutelkti dėmesį į svarbius minties akcentus, neblaškyti skaitytojo dėmesio, neapkrauti bereikalinga informacija.

Frazeologizmo plėtojimas į platesnį kontekstą. Plėtojant frazeologinį junginį į platesnį kontekstą pats frazeologizmas gali iš esmės nesikeisti, „(...) tik kontekste su tam tikrais pakeitimais kartojama perkeltinė reikšmė, kuriai pradžia ir linkmę yra davusi frazeologinė metafora“⁶², atskiri frazeologizmų komponentai išsibarstę keliuose sakiniuose kuria frazeologinio vaizdo tęstinumą arba tiesiog po frazeologinio junginio einantys žodžiai jį tarsi paaiškina. „Kai kur paties frazeologizmo įprastinės struktūros nerasime, bet jaučiamas jo vaizdas: žodžiai, pavartoti perkeltinėmis ar tiesioginėmis reikšmėmis, primena frazeologizmą.“⁶³ Tokiais atvejais reikia labai gerai žinoti pamatinį frazeologinį junginį.

Pagal frazeologinio junginio plėtojimo ypatybes, skiriamos tokios grupės:

1. Frazeologizmu kuriamo vaizdo plėtojimas nepasitelkiant atskirų komponentų, pvz.:

Tik iš šalies atrodo, kad man krepšinio kelias rožėmis klotas, tačiau jis gana spygliuotas E.2006/29 P.21.

⁶¹ БАКУРОВА, В. Н. *Речевые средства юмора и сатиры в советском фельетоне*. Москва, 1961. С.38.

⁶² АВАРАВИČIUS, J. Frazeologizmų vartojimas J. Baltušio kūryboje. *Kalbos kultūra*, 1975, Nr. 29. P.54.

⁶³ Ten pat P.57.

2. Frazeologizmu kuriamo vaizdo plėtojimas pasitelkiant atskirus jo komponentus:

2.1. Plėtojimas pakartojant vieną komponentą, pvz.:

Jie tik ir žiūri, kurio iš buvusių ir esamų oponentų biografijoje būtų galima atrasti nors šapelį, o atradę nesibodi, liaudiškai sakant, iš šapo vežimą priskaldyti V.2005/150 P.25.

2.2. Plėtojimas virstantis sudėtingesniu vaizdu, pvz:

Tačiau jų organizatoriai nesulaukė reikiamos Automobilių sporto federacijos paramos – tik atvirkščiai. Jiems buvo kaišiojami pagaliai tarp ratų, kol tie ratai galutinai sustojo – visi jau seniai užmiršo šias lenktynes KR.2006/17 P.47.

Žinoma, riba tarp šių grupių nėra ryški, kadangi pats plėtojimas yra individualus, kartais frazeologinio junginio paaiškinimas virsta sudėtingesniu perkeltiniu vaizdu arba kelia aliuziją į tiesioginę frazeologizmo reikšmę.

Frazeologizmo inversija. Inversija yra retorinė figūra, kuri atsiranda suardžius įprastinę žodžių tvarką. Frazeologinis junginys, užfiksuotas *Frazeologijos žodyne* ar *Lietuvių kalbos žodyne*, turi tam tikrą komponentų išdėstymą, kuris gali pasikeisti dėl konteksto įtakos, dėl autoriaus noro sklandžiau išreikšti mintį. Šioje disertacijoje stilistinei inversijai priskiriami tik tokie frazeologizmų perkūrimo atvejai, kurie turi įtakos minties raiškai, jos įtaigumo, tam tikrų momentų paryškiniui. Pvz.: štai kaip inversiškai pakeistas uzualusis frazeologizmas *meškos paslauga*^{*}:

Latvijos prezidentė Vaira Vykė-Freiberga, pareiškusi, kad gegužės 9-ąją vyks į Maskvą, sukėlė sumaištį kaimyninėse valstybėse. Estijos prezidentas Arnoldas Rüütelis, veikiamas viešosios nuomonės – spaudai tokį kaimynų sprendimą vadino „paslauga meškai“, yra draskomas prieštaravimų E.2005/3 P.4.

* Apie Rusijos simbolį žr. MASILIONYTĖ, V. Gyvūnų simbolika vokiečių ir lietuvių kalbų frazeologijoje iš kultūros semiotikos perspektyvos. Daktaro disertacija. 2008.

*

Taigi „Frazeologizmų modifikavimas paprastai padidina ne tik tiesioginį jų talpumą, bet ir pagausina jų šalutines reikšmes. Todėl kūrybiškas frazeologizmų vartojimas tampa ir estetiškai reikšmingas“⁶⁴, žinoma, tas pats pasakytina ir apie įvairiais modifikacijos būdais paveiktas patarles ir priežodžius. Frazeologizmai, posakiai „(...) abstrakčias sąvokas įkūnija konkrečiais vaizdais (...)“⁶⁵, taip padidindami minties raiškumą, įtaigumą. Taigi frazeologiniai junginiai, posakiai „(...) atlieka panašią konkretumo logikos funkciją kaip ir tropai. Kad teiginiai nebūtų abstraktūs ar migloti, kalbėtojai pasitelkia vaizdų ir iliustracijų, suteikiančių kalbai konkretumo, priverčiančių klausytojus regėti ir jausti.“⁶⁶

⁶⁴ ABARAVIČIUS, J. Frazeologizmų vartojimas J. Baltušio kūryboje. *Kalbos kultūra*, 1975, Nr. 29. P.53-54.

⁶⁵ MARCINKEVIČIENĖ, R. Tradicinė frazeologija ir kiti stabilūs žodžių junginiai. *Lituanistica*. 2001, 4(48). P.81.

⁶⁶ KOŽENIAUSKIENĖ, R. *Juridinės retorikos pagrindai*. Vilnius, 2009. P.360.

I. FRAZEOLOGINIŲ JUNGINIŲ MODIFIKACIJOS BŪDŲ NAGRINĖJIMAS

1.1. FRAZEOLOGIZMO SUDĖTIES PLĖTIMAS

Frazeologizmai yra išplečiami į jų sudėtį įsiterpusiais pavieniais žodžiais ar jų junginiais. Pasak A. V. Kunino, „(...) tai vienas iš meninių būdų, vartojamų siekiant sustiprinti ekspresyvumo, emociingumo raišką.“⁶⁷ Įterpiami žodžiai pabrėžia kurį nors frazeologizmo komponentą tiek reikšminiu, tiek emociniu požiūriu, suteikia papildomos informacijos ir taip prisideda prie frazeologinio vaizdo patikslinimo, sukonkretinimo. Kai kurie įterpimai būna netikėti, neįprasti. Stilistiniu aspektu jie patys vertingiausi, tuo tarpu kiti atsiranda dėl būtinumo įterpti žodį ar junginį, kad nenukentėtų reiškiamos minties logika.

Pirmiausia aptariami tie atvejai, kai frazeologizmo sudėtis išplečiama vienu žodžiu, vėliau tie atvejai, kai įterpiamas koks nors junginys.

1.Sudėtis išplėtimas vienu žodžiu

Frazeologiniai junginiai dažniausiai išplečiami būtent vienu žodžiu. Toks įterpimas pagyvina frazeologizmu kuriamą vaizdą, akcentuoja tam tikrus minties aspektus. Įvairių kalbos dalių žodžiai įneša savo ypatumų, kurie daugiau ar mažiau prisideda prie frazeologinio junginio kitimo. Iš pažiūros net ir, atrodytų, nereikšmingas žodis gali turėti įtakos minties raiškai, jos emociniams atspalviam. Taigi, atsižvelgiant į kalbos dalis, kuriomis išplečiamas frazeologizmas, skiriamos šio poskyrio dalys:

- 1.1.Frazeologizmo sudėtis išplėtimas daiktavardžiu;
- 1.2.Frazeologizmo sudėtis išplėtimas įvardžiu;
- 1.3.Frazeologizmo sudėtis išplėtimasrieveiksmiu;
- 1.4.Frazeologizmo sudėtis išplėtimas būdvardžiu;

⁶⁷ КУНИН, А. В. Вклинивание как лингвистическое явление. *Иностранные языки в школе*, 1973, №2. С.13.

- 1.5. Frazeologizmo sudėties išplėtimas dalelyte;
 - 1.6. Frazeologizmo sudėties išplėtimas veiksmažodžiu;
 - 1.7. Frazeologizmo sudėties išplėtimas jungtuku;
 - 1.8. . Frazeologizmo sudėties išplėtimas skaitvardžiu.
- Klasifikacijos dalys išdėstomos pagal rastų pavyzdžių gausumą.
(žr. 2 diagramą. *Frazeologizmą išplečiančių kalbos dalių santykis*).

1.1. Frazeologizmo sudėties išplėtimas daiktavardžiu

Į frazeologizmą įterptus daiktavardžius galima skirstyti į bendrinius ir tikrinius. Pastarieji paprastai nurodo konkretų daiktą, kuris išsiskiria iš kitų savo klasės daiktų. Toks žodis dar labiau sukonkretina frazeologinį vaizdą, pvz., *Per piktą Vytauto liežuvį po kelių skandalų Pociūnėlių mokykla turėjo atsisakyti tikyba dėsciusio klebono pareigų – jį nuvylę berniukai buvo nuolat pravardžiuojami debilais, o mergaitės – dar negražiau* E.2005/25 P.27.

Frazeologizmą išplečiantys konkrečių šalių pavadinimai dažnai yra personifikuojami, t.y. jie įgauna žmogiškų savybių dėl frazeologiniu junginiu kuriamo vaizdo. Pvz., *Tuo tarpu Lietuva su Lenkija tiek Amerikos, tiek Europos žiniasklaidoje tapo Rytų „žvaigždėmis“, kišančiomis pagalius į Rusijos ratus* V.2005/28 P.24.

Įterpiamas valstybės pavadinimas gali būti ir anksčiau pavartotas tekste, o atsidūręs frazeologizmo sudėtyje patikslina aprašomą situaciją, apie kokią konkrečią šalį yra rašoma. Taip pat šalių pavadinimai nusako, paaiškina ir vieną iš frazeologizmo komponentų, nurodo priklausomybės ryšius, pvz., *Kai prieš metus senieji Lietuvos vilkai susizgribo, buvo jau per vėlu* V.2005/48 P.12.

Pačią didžiausią įterpiamų daiktavardžių dalį sudaro bendriniai. Straipsnių tematika yra įvairiapusė, todėl ir frazeologinio junginio sudėti išplečiantys žodžiai yra taip pat įvairūs. Kai kurių plėtimų reikia norint nepažeisti logiško minčių dėstymo: daiktavardis, pavartotas prieš ar po tam tikro frazeologizmo, sakinių darytų nelogišką, jei nebūtų įterptas į pastovųjį junginį. Pvz., *„Nemunui“ atsidūrus ant bankroto slenksčio, sanatorija buvo*

atiduota profsajungoms – neva jos sugalvos, kaip geriausiai panaudoti šį ištuštėjusį monstrą E.2005/45 P.25.

Frazeologizmo sudėtį išplečiantys bendriniai daiktavardžiai, taip pat kaip ir tikriniai, gali patikslinti, papildyti aprašomą situaciją, sukurti ryškesnį, šventiškesnį vaizdą, pvz., *Tiesa, ir už Lietuvos ribų ne popsą grojančių muzikantų kelias nėra rožių žiedlapiais klotas* E.2005/33 P.18.

Tam tikri frazeologiniai junginiai išplečiami atitinkamo semantinio lauko daiktavardžiais, pvz., frazeologizmo *šilta vieta* „gera tarnyba“ sudėtis paprastai pakinta įterpus valdžios struktūras reiškiančius daiktavardžius, pvz.: *Tad kas gali neįtarti, kad Lietuvos Antrojoje Respublikoje nesėdi Maskvos agentų net labai šiltose valdžios kėdėse* E.2006/20 P.11.

(...) *P. Sakalauskas, per žemgrobių skandalą ne savo noru turėjęs palikti šiltą valdininko kėdę Aplinkos ministerijoje (...)* E.2005/31 P.26.

Įterpiamas daiktavardis gali sustiprinti tiesioginės frazeologinio junginio reikšmės išpūdį. Pvz., *Tai irgi seniai žinoma, tačiau Lietuvoje šiuolaikiškai apšiltintus namus, ypač daugiabučius, galima, ko gero, ant rankos pirštų suskaičiuoti* V.2006/5 P.12.

Frazeologizmo sudėties plėtimo būdas išardo darnią komponentų jungtį. Frazeologinio junginio *ranka ranką plauna* „apie savitarpio supratimą“ komponentai glaudžiai vienas su kitu susiję ir įterpti kitą daiktavardį būtų sunku, tačiau šiame pavyzdyje: *Dėkui Dievui, kuo toliau, tuo dažniau jos įprato siūlyti ir savo skalbinius. Ir nieko čia blogo – žvaigždžių ranka žurnalistų ranką plauna. Juk būtent žvaigždės viršelyje kelia žurnalų tiražus* E.2006/25 P.18. Daiktavardis įkomponuojamas į junginį ir tarsi išskaido frazeologizmą (į *žvaigždžių ranka* ir *žurnalistų ranką plauna*), nors bendras frazeologinio junginio vaizdas išlieka.

Du vienas su kitu glaudžiai susiję frazeologizmai gali susipinti tarpusavyje, o į juos įterptas daiktavardis atlieka patikslinimo funkciją, pvz., *Jis pasiūlė vykti į Taliną, bet perspėjo, jog per savo gimtadienį neims nė lašelio alkoholio į burną* E.2005/11 P.33.

Kino filmų recenzijose, kur dažnai pasireiškia šmaikštesnis straipsnio autoriaus stilius, nevengiama aštresnio vertinimo, šurkštesnės leksikos, kuri išreiškiama santrumpa. Pvz.: *Vadinamasis filmas „Hazardo ketvertukas“ yra įdomus ir nuoširdus reiškiny s kino rinkoje. Toks, pavyzdžiui, kaip „Biče, kur mano automobilis?“ Filmo autoriai ir dalyviai (bent kai kurie) nevynioja š.. į vatą ir tiesiai šviesiai sako, ką visa tai reiškia E.2005/39 P.23.*

Taigi frazeologinio junginio sudėtį išplečiantys daiktavardžiai patikslina, sukonkretina aprašomą situaciją, paaiškina frazeologiniu junginiu kuriamą vaizdą, papildo jį naujomis detalėmis. Įterpti daiktavardžiai taip pat gali pagyvinti, sustiprinti ekspresyvumą. Įterpimas gali būti savaiminis, atliekamas sąmoningai, turint tam tikrų stilistinių tikslų, arba būtinas, nes to reikalauja sakinio logika.

1.2.Frazeologizmo sudėties išplėtimas įvardžiu

Tai antra pagal didumą kalbos dalis, kuria išplečiami frazeologiniai junginiai. Tokį įvardžių gausumą galima paaiškinti tuo, kad jie tam tikrais atvejais įterpiami kaip daiktavardžių, būdvardžių ar kitų kalbos dalių pakaitalai.

Įvardžiai *jis, ji* leidžia išvengti daiktavardžių pasikartojimo. Įvardis, išpraustas į junginį, suardo nusistovėjusią frazeologizmo formą. Kita vertus, pasitaiko atvejų, kai įterpimas yra būtinas, nes taip pavartotas įvardis atrodo logiškesnis, įtikinamesnis pvz., *Vyrukas taip aistringai pamilo valiūkiškąją P. Karmen, kad nusprendė bet kokia kaina užkariauti jos širdį ir eliminuoti kitus konkurentus E.2006./18 P.20.*

Kartu su atitinkamu frazeologizmu rečiau kasdienėje kalboje vartojamas įvardis *tamsta* sukuria senesnių laikų prisiminimo atmosferą, nes vartojamas „(...) dažniausiai senesnės kartos žmonių kreipiantis į nepažįstamą asmenį oficialiai arba į pažįstamą su pagarba, nefamiliariai. Jaunesnės kartos žmonės suvokia jį kaip archajišką ir nevartoja.“⁶⁸ Pvz., *Gražus, geras akmuo*

⁶⁸ *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*. Vilnius, 1997. P.259.

ne tik nepaleis tamstos ubagais, bet ir nesukels rūpesčių užsimanius jį paversti papuošalu L.2005/6 P.122.

Įvardžiai *mums*, *man* nurodo kokio nors daikto (asmens) priklausymą asmeniui, patikslina aprašomą situaciją. Pvz.: „Anksčiau kartu treniravomės gokartų trasoje, dabar jis lipa man ant kulnų“. Jei taip bus toliau, daug pasieks „Formule-1“, - taip apie savo kolegą, 27 metų Nicką Heidfeldą, kalba Michaelis Schumacheris (...) E.2005/33 P.34.

„Įvardis *savęs*, *sau* ... tradiciškai vadinamas sangražiniu (...) vartojamas tada, kai veiksmas nukreipiamas į veiksmo atlikėją, o subjekto vardininkas yra identiškas su objektiniu linksniu.“⁶⁹ Jie paryškina tiek patį veiksmą, tiek jo atlikėją. Pvz., *Gal kai kam atrodau spygliuota, nes niekada neleidžiu lipti sau ant galvos* L.2005/7 P.14.

Kai įvardžiai *sau*, savo įsiterpia į frazeologizmą, veiksmožodinis komponentas turi sangražos dalelytę, atsiranda tautologija, kurios reikia vengti. Tiesiog įterpimas yra savotiškas minties raiškos perteklius. Ir be sudėties išplėtimo šiais įvardžiais aišku, jog frazeologizmu nusakomas į veikėją nukreiptas veiksmas. Pvz.:

Sumažėja pastangos siekti užsibrėžto tikslo (darotės apatiška, staiga atsiranda krūvos svarbių reikalų, isikalkite sau į galvą, kad „gerai taip, kaip yra“) L.2005/3 P.131.

Gensas irgi ne kartą pačių žydu buvo išvadintas išdaviku ir norėjo pasidaryti sau galą E.2006/9 P.23.

Frazeologiniu junginiu reiškiamos situacijos ryšys dar labiau sustiprėja įterpus įvardžiuotinę formą – *savąjį*, pvz., *Nacija pajuto pavojų savo išskirtinumui ir susitelkė. Išvada – Europa peržengė savąjį rubikoną* V.2005/22 P.21.

Įvardžiuotinė forma pabrėžia dalyką, kuris apibūdinamas frazeologiniu junginiu, pažymi išskirtinę ar jam būdingą ypatybę.

⁶⁹ ROSINAS, A. *Lietuvių bendrinės kalbos įvardžiai*. Vilnius, 1996. P.53.

Įvardis *visas*, *-a* reiškia kokių nors dalykų apibendrinimą, žymi tam tikro didumo dalykus, veiksmus, baigtinį daikto, būsenos ar ypatybės kiekį, svarbą. Jis dažniausiai suteikia papildomų reikšminių atspalvių antrajam frazeologizmo komponentui. Žinoma, šis įvardis sustiprina ir pačiu frazeologiniu junginiu kuriamo vaizdo emocingumą. Pvz., *Bet dar kartą įsitikinau, kad daug kas priklauso nuo susibūrusios komandos,- o gera gali susirinkti net ir televizijoje, ant kurios karia visus šunis* L.2006/3 P.20.

Įvardis *joks*, *-ia*, įterptas į keiksmažodžio atspalvį turinti frazeologizma, suteikia papildomų ekspresyvinių elementų, sustiprina neigimą. Tam įtakos turi ir inversija, dėl kurios šis įvardis, atsidūręs frazeologinio junginio viduryje, įgauna stipresnių reikšminių ir emocinių akcentų, pvz., *Manęs velnias joks neima*, - *gyrėsi jis* E.2006/13 P.45.

Įvardis *joks*, išplėtęs frazeologizma, kuris yra neigimą reiškiančiame sakinyje, tik dar labiau tą neigimą pabrėžia (*Mes nesame užspeisti į jokią kampą* V.2006/10 P.14, nes jis „(...) prieš veiksmažodžio frazėje vartojamą skaičiuojamąjį daiktavardį neigia objekto priklausymą kuriai nors klasei arba egzistavimą pačios klasės, jungiančios kalbamąjį objektą (...).“⁷⁰ Šiame pavyzdyje įvardis neigia, kad *mes* esame sunkioje padėtyje, prispirti kažkokių bėdų.

Įvardžiai, įsiterpę į frazeologizma, gali sustiprinti retorinio klausimo, nebaigtos minties išpūdį, ne tik žymėti neįvardintą, neapibrėžtą asmenį, daiktų kiekį, plg., *Ar neateis kam į galvą pabandyti paraidžiui pritaikyti Konstitucinio Teismo išaiškinimo?* V.2005/3 P.23.

Parodomieji įvardžiai būna stilistiškai orientuoti į antrąjį komponentą, taip pat jie patikslina frazeologinių junginių kuriamą vaizdą. Pvz.:

Kartais sužinai, kad toks ir toks gavo kokį nors didelį vaidmenį, ir negali atsitokėti, kad vidutinybei staiga nusišypsojo tokią laimę ... L.2006/9 P.63.

M. Gorbačiovas iš kailio nērėsi, bandydamas užkirsti tam kelią, bet tai buvo uždavinys ne jo jėgoms (...) V.2006/9 P.43.

⁷⁰ ROSINAS, A. *Lietuvių bendrinės kalbos įvardžiai*. Vilnius, 1996. P.138.

Įvardžiai, kurie išplečia frazeologinį junginį, sustiprina tiek visą juo kuriamą vaizdą, suteikdami tam tikrų emocinių, ekspresinių ar reikšminių atspalvių, tiek ir atskirų komponentų reikšminius aspektus. Įvardis, ištartas ar perskaitytas atitinkama intonacija, gali tapti svarbiu emociniu, reikšminiu minties centru.

1.3. Frazeologizmo sudėties išplėtimasrieveiksmiu

„Savo reikšmerieveiksmiai nėra vienalytė kalbos dalis“⁷¹, jie įvairiapusiškai pabrėžia frazeologizmų komponentus suteikdami ir pačiam junginiui papildomų reikšminių, ekspresinių atspalvių.

Iš įterptųrieveiksmių pirmiausia išsiskiria būdvardiniai, padaryti su priesaga –(i)ai. Iš dalies jų funkcija frazeologizmo viduje panaši į būdvardžių: papildo kurį nors komponentą reikšmės ar emociniu atžvilgiu, taip pat paryškina ir patį frazeologinį vaizdą, išreiškia frazeologiniu junginiu nusakomo veiksmo intensyvumą, ekspresyvumą, emocinį foną, papildo informaciniu požiūriu. Pvz., *Galima toliau burbėti, kad lietuviai pavydūs ir šlykštūs, kad rankas smagiai trina, kai kaimyną bėdos prispaudžia, tačiau yra daugybė kitokių – darančių gerus darbus* L.2006/9 P.48.

Aukščiausiojo laipsniorieveiksmis be pagrindinės savo funkcijos dar suteikia frazeologizmui papildomų reikšminių atspalvių – susilpnina jo reikšmę. Štai junginys *nė kvapo nelikti* nusako ko nors pasitraukimą visam laikui, o jo sudėtį išplečiantisrieveiksmis *greičiausiai* neužtikrina frazeologiniu junginiu reiškiamo dalyko įgyvendinimo, pvz.: „*Ekstros“ šaltinių teigimu, Rusijos sostinės Senajame Petrovsko Razumovskojės skersgatvyje įsikūręs prekybos centras jau veikia, tačiau pavadintas kukliai „Universan“.* „*Vikondos“ pavadinimo kvapo greičiausiai neliks ir skandalingo politiko gimtojoje Archangelsko srityje*“ E.2006/40 P.12.

Aplinkybinis vietosrieveiksmis *čia* nurodo frazeologinio veiksmo vietą, perskaitytas tam tikra intonacija, gali tapti minties akcentavimo priemone. Pvz., *Neišvaizdų klebonijos pastatą šalia Ramygalos bažnyčios*

⁷¹ *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*. Vilnius, 1997. P.410.

susiranda ne tik nelabųjų dvasių kamuojami lietuviai, bet takus čia mina ir apsėstieji užsieniečiai E.2005/11 P.29.

Derinant frazeologizmo sudėties plėtimą su komponentų pakeitimu, įmanoma sukurti įtaigų antonimišką okazinį darinį: *Pilypas – atgal į kanapes* E.2006/4 P.27. skelbia straipsnio antraštė. Jos antonimiškumą paryškina prieš tai einanti potėmė, kurios pavadinime pavartota uzualioji idiomą *Pilypas iš kanapių*. Norėdamas potėmėje aprašyti priešingą dalyką negu pirmoje ir pavadinti antonimišku junginiu, straipsnio autorius galėjo pasinaudoti tik komponentų pakeitimu, tačiau įterpęs prievoksmį, jis sustiprino frazeologizmo reikšmę, jo kuriamo vaizdo paveikumą.

Įsiterpęs prievoksmis *iškart*, pavartotas su frazeologiniu junginiu *į akis kristi* „pastebėti“, paryškina juo reiškiamo veiksmo staigumą, pvz., *Renault Master salone į akis iškart krenta grubesnis prietaisų skydas, apskritai jautiesi ne kaip lengvajame automobilyje, o kaip lengvajame sunkvežimyje* KR.2006/13 P.33.

Prievoksmiai *tiek, šiek tiek, vis tiek* suteikia frazeologiniam vaizdui daugiau intensyvumo, iš dalies nusako situacijos veikėjo emocinę būseną, patvirtina ar paneigia frazeologiniu junginiu reiškiamą tiesą. Pvz.:

Slaptink ją kiek tik nori, priiminėk kokius tik nori Konstitucinio Teismo sprendimus – yla iš maišo vis tiek išlys V.2006/50 P.12.

Tėvas tikėjosi, kad būtent Colinas seks jo pėdomis, tačiau jau vaikystėje berniukas buvo priėdęs tiek velnių, kad nesugebėjo susikaupti nei mokydamasis, nei spardydamas kamuolį L.2006/11 P.159.

Išplėtus frazeologinį junginį šia kalbos dalimi, paryškinami ne tik tam tikri komponentai, bet ir pats frazeologinis vaizdas tampa intensyvesnis, įgauna naujų emocinių atspalvių.

1.4. Frazeologizmo sudėties išplėtimas būdvardžiu

Ši kalbos dalis paprastai eina epitetu, t.y. nusako aprašomo veiksmo ypatybę, aptariamo dalyko, situacijos požymius. „Epitetas įvardija daikto

požymį, veiksmo ypatybę, išreiškia kalbančiojo santykį su tuo, apie ką kalbama.⁷² Kokie būdvardžiai yra įterpiami, priklauso nuo konteksto. Vis dėlto yra frazeologizmų, kurių sudėtis išplečiama tam tikrais žodžiais, pvz., *šiaudo stvertis* „apie patekusį į beviltišką padėtį“ ir *tašką padėti* „pabaigti“ paprastai siejami su tam tikrais būdvardžiais, kurie geriausiai tinka jų kuriamam frazeologiniam vaizdai, papildo jį, sustiprina, pvz.:

Galbūt kas nors mėgins griebtis paskutinio šiaudo ir pasakys: tai monumentaliausia Lietuvos politinio gyvenimo figūra, vienintelė, išsaugojusi nemenką populiarumą iki pat paskutiniųjų savo buvimo politikoje dienų V.2005/44 P.62.

Tik Aukščiausiasis teismas padėjo galutinį tašką savarankiškai pastatytos pirties prie Tauragno ežero istorijoje (...) E.2005/42 P.28.

Sudėties plėtimas būdvardžiais padeda sukurti ryškesnį frazeologinį vaizdą, kadangi įterptas žodis sukonkretina frazeologinio junginio reikšmę, pabrėžia kurį nors jo komponentą, turi vertinamąjį atspalvį, gali būti minties pabrėžimo centru. Pvz., *O gal tikrai V. Valiuko karjerą lemia ne asmeniniai A. Boso, o aukštesni partijos interesai: Darbo partija į šilčiausias (pelningiausias) vietas bruka savo žmones* E.2005/37 P.12.

Šiame pavyzdyje įterpimas ir antrojo komponento paaiškinimas paryškinti grafiškai – pasinaudojama skliaustais.

Taigi būdvardžiai, išplėtę frazeologizmų sudėtį, patikslina, paryškina kurį nors komponentą, suteikia naujų ekspresinių atspalvių frazeologiniam vaizdai. Vieni įterpimai pastovūs ir tie žodžiai yra tarsi frazeologizmo komponentai, kitais atvejais įterpti būdvardžiai semantiškai jiems artimi arba nulemti konteksto. Toks sudėties plėtimas dažniausiai būna vienkartinis, priklausantis nuo straipsnio autoriaus.

⁷² RAMONAITĖ, V. *Literatūros mokslo įvado pagrindai*. Šiauliai, 1999. P.38.

1.5. Frazeologizmo sudėties išplėtimas dalelyte

Dalelytės įterpimas į frazeologizmą pabrėžia frazeologinio vaizdo raiškumą, tam tikrus aprašomos situacijos reikšminius aspektus, emocinius atspalvius.

Dažniausiai pasitaikė šios dalelytės: *dar, nė, juk*.

Į frazeologizmą įsiterpusi dalelytė *dar* patikslina pastoviu junginiu reiškiamo įvykio ar būsenos pobūdį. *Lietuvių kalbos žodyne* teigiama, kad ši dalelytė vartojama prie įvardžių arrieveiksmių ypatybei, bruožui sustiprinti, pabrėžti. Pvz.:

Kaune Rubikonas dar neperžengtas – potėmės pavadinimas E.2006/1 P.24.

Bet rankų dar nenuleidžiu. *Prie šios idėjos tikiuosi kada nors grįžti*,- *tikino Jurgita* E.2006/30 P.50.

Pastarajame pavyzdyje ypač stiprus dalelytės ir frazeologinio vaizdo ryšys, taip pat ji padeda tiksliau suvokti straipsnio herojės emocijas, nusiteikimą.

Dalelytė *dar* žymi frazeologizmu nusakomo veiksmo papildymą (*Aliejaus į ugnį dar kliūstelėjo kolegės ir draugės, aiškinančios, kad ji nieko neprarasianti, jei nuvažiuosianti pas Herbertą („Nebūk kvaila, paskui gailėsiesi praleidusi tokią progą.“)* L.2005/4 P.143.), nenorą atlikti tam tikro veiksmo, nesutikimą su juo (*Suprantu, daug kas stebisi, kad aš dar gyva, gal tai ir kvaila, bet taip jau yra, ir atsisveikinti su šiuo pasauliu dar nežadu*, - *pareiškė ji* E.2005/2 P.36.). Taigi dalelytės *dar* reikšminiai ir stilistiniai atspalviai priklauso nuo konteksto bei frazeologizmo reikšmės.

Dalelytė *nė* „(...) pabrėžtinai neigia bet kokio savarankiško žodžio ar žodžių junginio reikšmę (tuo atveju sakinio tarinys dažniausiai turi kitą neiginį (...)⁷³. Visuose nagrinėjamuose pavyzdžiuose *nė* kaip tik ir įsiterpusi į frazeologizmus, kurių komponentas yra priešdėlį *ne-* turintis veiksmožodis.

Jis rašo, kad valstybės tarnautojai valstybines įmones it kokias karves skerdžia asmeniniam pelnui gauti ir niekas nepajudina nė piršto E.2006/49 P.41.

⁷³ *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*. Vilnius, 1997. P.435.

Kartu su komponentų keitimu (mažybinės formos atsiradimas) ši dalelytė paryškina frazeologiniu junginiu reiškiamos situacijos svarbumą, kraštutinumą, pvz., *Nė vienas „Ekstros“ straipsnio teiginys nebuvo paneigtas, jo autorius Valdas Kvėdaras net pelnė STT premiją, tačiau J. Biržiškiui nuo galvos nenukrito nė plaukelio. Nenukrito ir nuo A. Z. Kaminsko, ir nuo A. M. Brazausko galvos. E.2006/12. P.31.“*

Frazeologiniu junginiu reiškiamos situacijos kraštutinumą išryškėja ypač tada, kai šalia vartojamas toks pats frazeologizmas, tik be dalytės *nė*.

Dalelytės *juk* funkcija – stiprinimo žymėjimas. Taigi ji sustiprina frazeologinio vaizdo emociingumą, suteikia jam iš dalies staigumo, pasiteisinimo dėl tam tikro veiksmo ar situacijos atspalvį (*Tokius spaudinius pirmiausia reiktų pasiūlyti įsigyti įvairioms mokslinėms bibliotekoms. Jeigu ir ten pageidaujamos sumos mokėti nesutiks – prisiminkite, kad sena knyga, gulėdama namuose, valgyti juk neprašo V.2005/6 P.58.*), pabrėžia veiksmo aktualumą (*O ant kortos juk pastatyti principiniai mūsų valstybės ateities klausimai: integracija į Vakarų energetikos sistemas, naujų elektrinių statyba, būsimasis energetikos balansas E.2006/21 P.36.*).

Kitomis dalelytėmis frazeologiniai junginiai išplečiami ne taip dažnai. Kaip ir anksčiau aptartosios, šios dalelytės: *net*, *vos* taip pat prisideda paryškinant kurį nors veiksmo ar būsenos aspektą, pasireiškia ne tik joms būdingomis savybėmis, bet ir tomis, kurios išryškėja dėl konteksto įtakos.

Frazeologinio junginio emociingumą pabrėžia ne tik dalelytės, paprastai siejamos su tam tikromis emocijomis kaip, pvz., *net* – žymi ko nors išskyrimą su nuostabos atspalviu, taip pat vartojama pabrėžimui, apribojimui žymėti (*Apie galimybę organizuoti streiką nėra net kalbos, - atviras A. Basevičius V.2006/41 P.25.*), bet ir tokios dalelytės, kurios tam tikroje situacijoje gali sukelti skaitytojui jausmus, kaip gailestį, užuojautą (*Gal nieko baisaus, jei galą su galu vos suduriantis centras (kalbama, kad vykstantis į kituose miestuose rengiamas donorystės akcijas centro darbuotojai negauna net komandiruotpinigių, - taupoma visais įmanomais būdais) tos paskolos ir*

negražins? E.2006/29 P.27.), nes žymi apibūdinamo dalyko nedidelį kiekį, intensyvumą, ja pabrėžiamas menkumas, kartojant – situacijos sunkumas.

Taigi dalelytės savo atliekama funkcija yra reikšmingos, nes jos suaktyvina frazeologinių junginių reikšminius, emocinius aspektus, patikslina turinį, pagyvina frazeologinį vaizdą, atlieka veiksmo, būsenos vertinamąją funkciją.

1.6.Frazeologizmo sudėties išplėtimas veiksmažodžiu

Frazeologizmo sudėties plėtimas veiksmažodžiu paprastai nulemtas sakinio sintaksės ir logiško minties išdėstymo reikalavimų. Vienais atvejais frazeologinis junginys yra išplečiamas veiksmažodžio *būti* formomis. Toks įterpimas rodo veiksmo laiką, taip pat susijęs su konkrečia tarinio rūšimi, tačiau neturi didesnių stilistinių konotacijų. Kiek ryškesnis įterpimas jaučiamas tada, kai frazeologiniame junginyje atsiduria tariamosios nuosakos forma. Šiame pavyzdyje: *Tačiau nė kalbos nėra, kad dienos šviesą galėtų išvysti skandalingosios „Šėtoniškos eilės“: leidykla išsigando grasinimų ir atsisakė planų* L.2006/10 P.137. veiksmo nerealumą sustiprina prieš frazeologinį junginį einantis kitas frazeologizmas.

Tuo tarpu kiti tiesioginės nuosakos veiksmažodžiai nurodo veiksmo rezultatą (*Joninių savaitgalis buvo sunkus ir Neringos paplūdimiuose dirbantiems gelbėtojams, kuriems iš mirties nagų pavyko ištraukti net dešimt skendusiuju* (...) V.2006/26 P.48.), veiksmo pradžią (*Greisė skrenda į Las Vegasą, o ten pradeda savo nedidelį tyrimą. Nors jai ir jos kolegei pagalius į ratus ima kaišioti vietos FTB agentas, merginoms tai nė motais* E.2005/34 P.25.) ar bandymą atlikti kokį veiksmažodį (*Kai kurių įvykio liudytojų teigimu, sulaikytas jaunėlis T. Bosas pareigūnams širdį bandė suminkštinti apeliuodamas į tėvo einamas pareigas* Seime E.2005/9 P.12.).

Taigi veiksmažodis mažiau negu kitos kalbos dalys teikia frazeologiniam vaizdai stilistinių atspalvių, jo įterpimas daugiau susijęs su gramatine minties raiška: tam tikrų veiksmažodžių reikalauja logiška minčių išdėstymo eiga.

1.7. Frazeologizmo sudėties išplėtimas jungtuku

Frazeologizmo sudėtį išplečiantis jungtukas *ir* tarsi išskaido darnų frazeologinį junginį į dvi dalis, suardo jo įprastą struktūrą. Toks įterpimas dažniausiai pabrėžia antrąjį komponentą. Kita vertus, jungtukas *ir*, atsiradęs frazeologizme, kurį sudaro du daiktavardiniai komponentai, padaro juos lygiaverčiais išvardijimo nariais, pvz., *Anksčiau į rinktinę rankininkai verždavosi keliais ir alkūnėmis, dabar vienas kitas iš perspektyviųjų netgi nesugeba rasti laiko informuoti, ar apskritai jo laukti (...)* E.2005/1 P.21 ir sumažina veržlumo išpūdį, kuris kuriamas uzualiaja frazeologizmo forma.

Jungtukas, įterptas į frazeologizmo sudėtį, ne tiek jungia komponentus, kiek juos išskaido. Taip suaktyvinamas kartais šiek tiek priblėšęs frazeologinis vaizdas, pabrėžiamas antrasis komponentas, ypač tada, kai intonacija krinta ant paties jungtuko.

1.8. Frazeologizmo sudėties išplėtimas skaitvardžiu

Į frazeologizmą skaitvardžiai įterpiami labai retai – tyrinėtuose žurnaluose rastas tik vienas tokios vartosenos atvejis. Pvz.: *Penkiasdešimties kvadratinių metrų erdvėje ir virtuvė, ir svetainė, ir pokalbių vieta. Su minkštasuoliais, stalu, kėdėmis, kompiuteriu ir pianinu. Violetos žodžiais, viskas po ranka, po vieną akimi* E.2005/6 P.46.

Skaitvardis paryškina vienaskaitinę daiktavardžių *ranka* ir *akis* formą ir sukuria neįprastą vaizdą, nes paprastai yra vartojamas frazeologizmas *po akimis*. Skaitvardžio *vienas*, (-a) ir daiktavardžio *akis* vienaskaitos formos yra derinamos su frazeologiniu junginiu *po ranka*, kurio komponentas *ranka* yra vienaskaitos formos. Taip pat toks išplėtimas daro kalbėjimą ritmingesnį.

2. Sudėties išplėtimas daugiau negu vienu žodžiu

Šis poskyris dalijamas į dvi dalis:

- 2.1. Frazeologizmai, kurių sudėtis išplečiama kelis kartus;
- 2.2. Frazeologizmai, į kuriuos įterpiamas žodžių junginys.

Abiem atvejais sudėties plėtimo stilistinis poveikumas priklauso tiek nuo žodžių, kurie eina frazeologizmų išspraudais, tiek nuo paties frazeologinio junginio, tiek ir nuo konteksto.

2.1. Frazeologizmai, kurių sudėtis išplečiama kelis kartus

Į frazeologizmą vienoje vietoje gali būti įterpiama kuri nors kalbos dalis, kitoje – žodžių junginys ar tiesiog dar kita kalbos dalis. Pvz., *Kitaip tariant, kai gyvenimas nepakiša jums kojos, pagalius į savo sėkmės ratus imate kišti patys* L.2005/3 P.31.

Toks frazeologinio junginio sudėties išplėtimas patikslina reikšmę, suteikia papildomos informacijos, sustiprina emocijų raišką. Pvz.:

Tačiau tokie pasiteisinimai įpylė dar daugiau alyvos į kritikos ugnį“ V.2006/6 P.35.

Tiesa, kad ir labai nemaloni, juos padarė laisvus. Ir mus tik atvirumas gali išvaduoti nuo vis pasikartojančio šurmulio ar krizių, kai ant istorijos laužo vis užpilama naujos alyvos“ E.2005/3 P.17.

Taigi apibendrinant šį poskyrį galima išskirti tokias dvigubo sudėties plėtimo funkcijas, ypatumus:

1. Įterpimas papildo frazeologinio junginio vaizdą informaciniu atžvilgiu, ypač aiškinimo funkcija ryški, kai išprausti žodžiai apskliaudžiami skliaustais. Šiuo atveju, straipsnio autorius pasinaudoja parentezės figūra. „Parentezė – tai papildomos, informatyvios ir kartu emocišingos, dažniausiai asociacijų įžiebtos mintys, smulkiai aiškinančios kalbamąjį dalyką (...) Rašytinėje kalboje dažniausias parentezės palydovas, arba ženklas – skliaustai (...)“⁷⁴ Pvz., *Kodėl V. Račnio bendrovė galėjo įkeisti bankui prezidento rezidenciją Turniškėse – ir nė viena lapė (specialioji tarnyba) neviauktelėjo?* E.2006/51 P.11.

2. Sudėties plėtimas pabrėžia kurio nors komponento ar viso frazeologinio vaizdo ekspresyvumą. Tą gali atlikti ne tiek koks nors įsiterpęs junginys, kiek

⁷⁴ KOŽENIAUSKIENĖ, R. *Retorika. Iškalbos stilistika*. Vilnius, 2001. P. 176-177.

paprasta dalelytė ar daiktavardžio, artimo vienam iš komponentų, įterpimas. Tai sustiprina frazeologizmo reikšmę. Pvz.:

A. Janušką šlovinančio bei apraudančio choro pasiklausius iš karto kyla noras (...) aplink pastatyti sargybą ir dieną naktį budėti, kad nuo jo galvos nė plaukelis nenukristų V.2006/40 P. 12.

Mačiau, kaip alkūnėmis ir kanopomis kelių sau skindamiesi į Seimą kai kurie stačiai nuo „bačkos“ veržiasi E.2005/18 P.58.

3. Įterpimo, ypač veiksmažodžio formų, reikalauja logiškas minties išdėstymas, ypač tada, kai reikia nusakyti tam tikrą laiką. Kitas įspraudas atlieka situacijos aiškinimo, tikslinimo funkciją. Pvz., *Sveikatos apsaugos reforma per penkiolika nepriklausomybės metų tiek daryta ir perdaryta, kad pats velnias ten koją gali išsisukti* V.2005/16 P.4.

2.2. Frazeologizmai, į kuriuos įterpiamas žodžių junginys

Daug dažniau frazeologizmas išplečiamas vieną kartą trumpesniu ar ilgesniu žodžių junginiu. Kaip ir kitais sudėties plėtimo atvejais, ne frazeologiniam junginiui priklausantys žodžiai dažniausiai suteikia papildomą informaciją apie frazeologizmu reiškiamą veiksmą, būseną. Frazeologizmu reiškiamos situacijos paaiškinimas paveikiai išreiškiamas detalaus išvardijimo įterpimu. Pvz., *Iš esmės ir dabar nėra taip blogai: moralinio nuopolio vaizdą kuria žiniasklaida, nepabaigiamai skalbdama dalies politikų, valdininkų ir verslininkų apatinius, lyg nebūtų Lietuvoje žmonių, kurių veikla nesiremia melu, egoizmu ir kitomis bjaurastimis* V.2005/52 P.10.

Įterpti žodžiai suaktyvina tiesioginės reikšmės įspūdį, be to, toks sudėties išplėtimas gali būti nulemtas konteksto, anksčiau pavartotų tokių pačių frazeologizmų, jų kuriamų vaizdų. Pvz.:

Išrasti dviratį pagal Getrag – straipsnio pavadinimas KR.2006/6 P.30.

Technikos bei technologijos pažanga, itin paspartėjusi pastaraisiais metais verčia visai kitaip suvokti anksčiau plačiai vartotą ironišką posakį „išrasti dviratį“. Pasirodo, naudojant anksčiau neegzistavusias medžiagas, naujausias

gamybos technologijos ir netradicinį požiūrį į visiems gerai žinomus dalykus, galima iš naujo išrasti ne tik dviratį ... P.30.

Įspraudas padeda pabrėžti frazeologiniu junginiu kuriamo vaizdo emocinį foną. Pvz.: *Taigi iš viso savo drabužėlių turėčiau laukti porą savaitių. Ilgokai. Rankų vis dar nenuleidžiu. Juk yra dar viena galimybė – žmonių skelbimai internete V.2005/43 P.22-23.*

Junginys *vis dar* sustiprina frazeologizmo, kuris nusako nepasidavimą, raiškumą.

Vartojant vienodus frazeologinius junginius, vienas jų išplečiamas kuria nors kalbos dalimi, o kitas – žodžių junginiu. Pastarasis plėtimas remiasi tiek kontekstu, tiek ir ankstesniu frazeologizmu, jo įspraudu. Kartais antras įterpimas sudaro savotišką palyginimą, pirmojo frazeologinio vaizdo patikslinimą, paaiškinimą.

– *O kokia katė tarp jų perbėgo, nežinau. Reikia jų pačių klausti, nes tai ne mano reikalas.*

– *Juoda katė tarp jūsų ir Viktoro Uspaskicho perbėgo dėl kritikos autokratizmu. Kada tą jo bruožą pajutote ir kaip skaudžiai? E.2006/3 P.17.*

Teiginyje ir jo komentare esantys frazeologizmai taip pat susiję kaip ir tie, kurie pavartojami klausime-atsakyme. Komentarai paprastai atsiranda remiantis pirmuoju frazeologizmu, kuris gali būti taip pat išplėstas, o įspraudai paaiškina, patvirtina ar paneigia tam tikrą informaciją. Pvz.:

Ant manęs bandoma sukarti visus Seimo šunis V.2006/15 P.13.

Skundžiasi Artūras Paulauskas. Kol kas bandoma sukarti tik du šunis, nebent pirmininkas žino daugiau atvejų, kai Seimo automobiliais buvo vežiojami dar kokie nors ypatingi šunys P.13.

Toks frazeologizmo sudėties plėtimas yra efektyvus, šmaikštus, sukuria ar stiprina ironiją, parodo frazeologinių junginių perkūrimo galimybes.

Būdvardis su jungtuku *bet* suardo frazeologizmo sandarą, patikslina vieną iš komponentų, pvz., *Už tokius pinigus sportininkui sunku net*

prasimaitinti, todėl nenuostabu, kad ne vienas talentingas lengvaatletis patraukė į Vakarus, iškeitęs sportą į juodą, bet pelningą darbą E.2006/34 P.21.

Jungtukas o tam tikrais atvejais atlieka patikslinimo funkciją: po jo einantys žodžiai papildo pirmą komponentą, pvz., *O pusgalvių priveista tiek, kad juos jau galima ne vežimu, o ištisomis gurguolėmis vežti* E.2005/50 P.11.

Toks įterpimas, suderintas su komponentų praleidimu (nepavartota *nors* – pilna frazeologinio junginio forma *nors vežimu vežk*), pabrėžia frazeologinio vaizdo hiperboliškumą.

Tokią pat funkciją atlieka išplėtimas ir kitame pavyzdyje, kur įterpti žodžiai dar derinami su komponentų keitimu (vietoj *ieškoti adatos šieno kupetoje* atsiranda junginys su komponentu *vežime*, pvz.: *Iki šiol dar nieko negirdėti. Sunku ieškoti adatos galaktikos dydžio šieno vežime. SETI darbuotojai tikisi, kad jų pajėgumą per artimiausius du dešimtmečius labai išplės kompiuterių teikiamos galimybės* V.2005/29 P.57.

Prie frazeologinio vaizdo spalvingumo, perkeltinės reikšmės aktyvinimo taip pat prisideda įspraudas ir šiame pavyzdyje: *Peugeot koncernas vienu šūviu nušovė du Versalio pamiškių zuikius: pristatė įstabaus grožio limuziną, po kurio rūbais plaka sportinė širdis* KR.2006/12 P.46. Įterpti žodžiai patikslina, apibūdina antrąjį komponentą, yra priderinti prie konteksto, žaismingi, patraukiantis vyrų skaitytojų dėmesį: automobiliai – medžioklė.

Du panašios kilmės ir bendras asociacijas keliantys frazeologizmai, įterpti vienas į kitą su jiems nepriklausančiais junginiais, kuria paveikų, semantiškai stiprų frazeologinį vaizdą. Pvz., *Vargu ar kas išdrįstų mesti akmenį į kryžiaus kelius dėl septynmečio sūnaus Tomo sveikatos nuėjusios alytiškės Daivos Balkuvienės daržą* E.2005/19 P.29.

Frazeologizmas *akmuo mestas į (kieno) daržą* „netiesioginis kaltinimas“ paprastai išplečiamas žodžiais – *į (kieno)* taip nurodoma *Frazeologijos žodyne*. Toks išplėtimas nelaikomas okazionaliuoju, tačiau šiame pavyzdyje į frazeologizmą įsiterpia ir kitas frazeologinis junginys. Šitoks sudėties plėtimas retas, stilistiškai įdomus, netikėtas.

Frazeologizmo išplėtimas daugiau negu vienu žodžiu ne tik pateikia tam tikrą informaciją, patikslina kuri nors komponentą ar visą frazeologizmą, bet ir stiprina tiesioginę ar perkeltinę reikšmę. Pastarieji atvejai paprastai būna stilistiškai įtaigesni, straipsnių autoriai pasitelkia į pagalbą vaizdingus, spalvingus žodžius. Nuo įterpto junginio ilgumo nepriklauso jo poveikumas, nors trumpesni junginiai paprastai efektyvesni, turi daugiau įtakos frazeologiniam vaizdai.

Apskritai sudėties plėtimo būdo stilistinis veiksmingumas (tiek vienu, tiek keliais žodžiais) priklauso ir nuo įterpiamų žodžių, ir nuo paties frazeologinio junginio, ir nuo konteksto. Dauguma straipsnių yra informacinio pobūdžio, juose svarstomos rimtos problemos, todėl ir išspraudai atlieka informacijos papildymo, patikslinimo funkciją. Kita vertus, galima rasti ir tokių frazeologizmo sudėties plėtimo atvejų, kurie padaro tekstą įdomesnį, emociškesnį, gyvesnį.

1.2. FRAZEOLOGIZMO KOMPONENTŲ KEITIMAS

Frazeologizmo komponentų keitimas leidžia geriau priderinti frazeologinių junginių aprašomai situacijai nusakyti, sustiprina minties emocinius, ekspresinius, reikšminius akcentus. Visi trys komponentų keitimo būdai, kuriuos skiria A.V. Kuninas: leksinis, gramatinis ir leksinis-gramatinis yra reikšmingi tada, kai jų veikiamas frazeologizmas įgauna naujų stilistinių atspalvių ar sustiprina, paryškina kurį nors iš jų.

(žr.3 diagramą. *Komponentų keitimo būdai*).

Leksinis komponentų keitimas

1. Leksinis komponentų keitimas, kuris nesuardo frazeologizmo struktūros

A. Kuninas tokiu keitimu vadina tuos atvejus, kai naujasis komponentas priklauso tai pačiai kalbos daliai ir frazeologinio junginio struktūra nei padidėja, nei sumažėja. Šiame darbe tokiam komponentų keitimui priskiriami ir keletas pavyzdžių, kai vietoj daiktavardžio pavartojamas jį atstojantis įvardis.

(žr.1 lentelę. *Leksinis komponentų keitimas*).

1.1. Sinoniminis pakeitimas

Sinoniminis komponentų keitimas gali pasirodyti neturintis didelės stilistinės reikšmės, vis dėlto pakaitalas gali turėti šiek tiek kitokią reikšmės atspalvį, nes sinonimais laikomi ne tik tos pačios, bet ir labai artimos reikšmės žodžiai. Taigi naujasis komponentas nuo ankstesnio gali skirtis tam tikrais reikšminiais atspalviais, kurie aprašomai situacijai yra svarbūs. Pastebėti tam tikri kai kurių frazeologinių junginių komponentų keitimo dėsningumai. Šalia frazeologizmo *laimė nusišypsojo* „pasisekė“ spaudoje vartojami variantai: su daiktavardžiais *sėkmė, Fortūna*. Pvz., *Po dešimties metų čekisto tarnybos*

Kaukazo miestuose Amajakui nusišypsojo fortūna: jis staigiai iškilo ir nutūpė vyriausybiname poste E.2005/26 P.44.

Frazeologinio junginio okazionalusis variantas su komponentu *Fortūna* turi knyginį, mitologinį atspalvį: „Fortūna, simbolinė laimės personifikacija (...) tapatinta su graikų deive Tiche (...) tapo nepastovios laimės įsikūnijimu.“⁷⁵

Vis dėlto šis pakeitimas labai stiprių stilistinių efektų nesukelia. Tai ir yra iš dalies šio sinoniminio keitimo požymis.

Kai kurie nauji komponentai patikslina, papildo frazeologinį vaizdą, nes nuo pamatinio komponento skiriasi tam tikrais reikšminiais akcentais, pvz., žymi staigesnį, intensyvesnį veiksmą, plg.: *durys atsivėrė* „susidarė sąlygos reikštis“, *iš mirties nagų ištraukti* „išgelbėti, išgydyti“ (*Tai leis V. Markevičiui atlapoti duris į Generalinę prokuratūrą (...)* E.2005/34 P.12.; „*Toksikologas R. Purvaneckas, kaip ir visi jo skyriaus gydytojai, gydo, dažniausiai tiesiog plėšia iš mirties nagų, sunkiai apsinuodijusius žmones*“ V.2005/8 P.36.), turi tam tikrą neigiamą atspalvį, plg. *į plaukus kibti* „susipešti“ („*Ilgametė parlamentinė praktika liudija – kai tik opozijos atstovai, užuot kontroliavę valdžią, kimba vieni kitiems į gaurus, Vyriausybė daro ką nori*“ V.2005/24 P.12.).

Taip pat stilistiškai efektingas gyviau veiksmą nusakančio veiksmožodžio atsiradimas, plg.: *du zuikius nušauti* „vienu kartu atlikti du reikalus“ ir *nupilti*.

Trylikametis Peteris Paulius stojo tarnauti pažu pas grafienę Marguerite de Ligue, tuo pasirūpino jo motina. Vienu šūviu buvo nupilti du zuikiai: vaikas sočiai maitinosi ir mokėsi gerų manierų L.2005/4 P.131.

Naujasis veiksmožodinis komponentas tiksliau nusako, apibūdina veiksmą tam tikroje situacijoje, apskritai suteikia frazeologiniam junginiui kasdieninės kalbos atspalvį, nors pats straipsnis gvildena rimtas temas. Pvz.: *Jo valdose nebūna net tokių smagių epizodų kaip gyvos muštynės ar pilietis, prisigėręs iki žemės graibymo. Didžiausias nemalonumas, kuris gali ištikti, klientas ne ta koja išsiropštęs iš lovos* L.2005/6 P.62.

⁷⁵ BIEDERMANN, H. *Naujasis simbolių žodynas*. Vilnius, 2002. P.124.

Pakeistas veiksmožodis iš dalies pagal savo kuriamą vaizdą artimas ankstesniame sakinyje pavartotam frazeologizmui *iki žemės graibymo* „labai nusigerti“: lengviau įsivaizduoti girtą žmogų ne tiek lipantį iš lovos, kiek vos išsiropščiantį. Ši sąsaja būtų daug ryškesnė, jeigu junginys būtų pavartotas tiesiogine, o ne perkeltine prasme.

Dar didesnę šnekamosios kalbos atspalvį turi prieveiksmio *kreivai* pakeitimas į *šnairai* frazeologizme *kreivai žiūrėti* „nepritarti“. Taip pat naujasis komponentas suteikia junginiui savotišką laiko atspalvį, kadangi jis daugiau vartojamas senesnės kartos žmonių, jaunimui ne toks įprastas. Taip pat šnekamosios kalbos, o kartais ir šiurkštesnių žodžių vartojimas „(...) ryški priemonė leidžianti geriau perduoti kalbėtojo jausmus.“⁷⁶ Pvz.: *Kur dingo kiti? Tie, kurie buvo pakankamai protingi ir išvalgūs, kad neliptų „ant platformos“, tačiau kurie labai šnairai žiūrėjo tiek į nepriklausomybės nuo Maskvos siekusius brazauskininkus, tiek į visą lietuvių tautos išsivadavimo judėjimą* V.2005/3 P.12.

Atvirkštinis variantas, kai vietoj frazeologizmo komponento, kurį sudaro senesnis, rečiau vartojamas žodis, atsiranda įprastas, bendrinės kalbos žodis, šiek tiek nukenčia frazeologinio vaizdo ryškumas. Pvz.: *Visa Lietuva kraipė galvas per televizorių matydama, jog vartus ginantis pociūnėliška klebonui yra „debilai, buožės, išverstakailiai komunistai“. Kunigas nepasikuklino „pagerbti“ net senų žmonių, kuriems, anot Vytauto, „protas pasimaišo, kai karstas ima stuksenti į šikną“* E.2005/25 P.27.

Daug įtaigesnė, spalvingesnė būtų uzualioji forma, nes daiktavardis *grabas* rimtas temas gvildenančiuose straipsniuose suteikia kalbai didesnę vaizdingumo laipsnį, atkreipia skaitytojo dėmesį, be to, ir pats frazeologinis junginys sukuria tam tikrą aliuziją į senesnius laikus, nors ir pritaikomas šiandieninio gyvenimo realijoms aprašyti. Komponentų pakeitimas panaikina šią funkciją. Vis dėlto okazionalusis frazeologizmas *karstas ima stuksenti į*

⁷⁶ БАКУРОВА, В. Н. *Речевые средства юмора и сатиры в советском фельетоне*. Москва, 1961. С.22.

šikną dėl paskutinio komponento turi stiprų šiurkštumo atspalvį, taip pat įneša į sausoką straipsnio tekstą kasdienės kalbos gyvumo.

Taip pat tokio tipo keitimas gali šiek tiek sušvelninti frazeologinį junginį, kuris pavartojamas ekonomikos ir politinius klausimus gvildenančiame straipsnyje, pvz., *Antras punktas, dėl kurio V. Beriozovas, J. Bernatoniš iškart privarytų į kelnes: panaikinant senaties terminą pareigūnų ekonominiams nusikaltimams, įstatymu numatyti jų, artimųjų – iki anūkų prisigrobto turto konfiskavimo* E.2005/30 P.11.

Frazeologijos žodyne ir Lietuvių kalbos žodyne užfiksuotas junginys *į kelnes šiktis* „labai bijoti, išsigąsti“, kuris dėl veiksmožodinio komponento turi stiprų šiurkštumo atspalvį ir minėtame straipsnyje atrodytų neįprastai. Jį pakeičiantis žodis *privaryti* taip pat yra daugiau vartojamas šnekamojoje kalboje, bet jis šiek tiek neutralėsnis už pamatinį.

Sinoniminio keitimo stilistinis efektyvumas priklauso nuo naujo frazeologinio junginio komponentų vaizdingumo, raiškumo, ekspresyvumo, reikšminių atspalvių. Keičiant pamatinį komponentą į kitą, kuris jam reikšmės požiūriu visiškai tapatus, neturi savų stilistinių ypatumų, frazeologinis vaizdas pasilieka toks pats, kaip vartojant uzualųjį frazeologizmą. Jeigu vietoj įprasto komponento atsiranda raiškesnis, emociingesnis, ekspresyvesnis, kuriamas vaizdas įgauna naujų spalvų, papildo nusakomą situaciją, patikslina kuri nors elementą. Galimas ir priešingas variantas, kai vietoj vaizdingesnio komponento atsiranda įprastas, neutralus pakaitalas.

1.2. Antoniminis pakeitimas

Toks frazeologinių junginių vartojimas turėtų sukelti netikėtumo atspalvį, nes vietoj gerai žinomo frazeologinio junginio komponento skaitytojas randa antonimišką. Priešingos reikšmės komponentas rastuose pavyzdžiuose paprastai atsiranda dėl aprašomos situacijos. Antoniminis pakeitimas gali suteikti frazeologizmui daugiau vaizdingumo, kadangi naujasis komponentas yra spalvingesnis, semantiškai įdomesnis.

Antonimiškumas ypač pastebimas, kai dvi potemės pavadinamos ta pačia idioma, iš kurių viena įgyja kitokią reikšmės atspalvį dėl antoniminio komponentų keitimo. Iš pirmo žvilgsnio tarytum nežymus pakeitimas (vietoj prielinksnio *iš* atsiranda *į*) suteikia frazeologiniam junginiui priešingą reikšmę nesusilpnindamas juo kuriamo vaizdo.

Pilypas iš kanapių E. 2006/4 P.27.

Pilypas – atgal į kanapes 2006/4 P.27.

Taigi antonimiškas komponentų keitimas, kai nesikeičia frazeologinio junginio struktūra, paprastai nulemtas aprašomos situacijos išraiškos būtinybės.

1.3. Tematinis keitimas

Tematinis komponentų keitimo būdas artimas sinoniminiam tuo, kad naujas komponentas yra iš dalies susijęs su pamatiniu semantiškai. Vis dėlto pakaitalas įneša naujų stilistinių atspalvių į frazeologizmą kuriamą vaizdą.

Vienas iš pastebimų tematinių keitimų – kitos kūno dalies pavadinimo atsiradimas somatiniame frazeologizme. Pvz., *Tačiau šios nelegalios pajamos tapo Achilo saugysle, dėl kurios apskrūs ir prakutę telšiškiai itin greit pasidavė „šilinių“ terorui: žinodami savo nelegalių turtų kilmę bei dėl okupacijos, jie nedrįso kreiptis pagalbos į pareigūnus* E.2006/41 P.25.

Po komponento *kulnas* keitimo į daiktavardį *saugyslė* atsiranda junginys, kuris yra ir medicinos terminas, tačiau iš tiesų šiame pavyzdyje turi perkeltinę reikšmę „silpna, pažeidžiama vieta“. Toks okazinis darinys sukelia netikėtumo įspūdį, parodo vieną iš šio frazeologizmo atnaujinimo galimybių.

Pakaitalas gali iš dalies susilpninti frazeologinio vaizdo dramatiškumą. Pvz., *iš mirties nagų pasprukti „išsigelbėti“* pritaikomas rašant apie ligonius. Pakeitus vieną iš daiktavardinių komponentų, pabrėžiamas nusakomos situacijos svarbumas, nes daiktavardis *nasrai* taip pat kaip ir *nagai* padeda sukurti įtaigiai dramatišką, ryškų vaizdą: *Pasak gydytojo J. Fišo, ištrūkę iš mirties nasrų pacientai dažnai patenka į slaugos ligonines* V.2005/14 P.45.

Vienos kūno dalies pavadinimo keitimas kitu, kaip matyti iš ankstesnių pavyzdžių, gali būti netikėtas, nors tiesioginė šio junginio reikšmė ir nekeltų

didelės nuostabos, plg., *galvos skausmas* ir *danties skausmas*. Tiesiogine reikšme abu nusako tam tikros kūno dalies skausmą. Perkeltine – pirmasis junginys yra frazeologinis ir vartojamas reikšme „rūpesčiai“. Dėl tematinio komponentų keitimo tam tikrame kontekste atsiranda junginys *danties skausmas*, kuris vartojamas pamatinio frazeologizmo *galvos skausmas* reikšme, pvz.: *Todėl priėmus Rumuniją ir Bulgariją tolesnė ES plėtra stabdoma, kol bus apibrėžtos ES geografinės ribos ir patvirtinta nauja ar pertvarkyta ES konstitucinė sutartis. Tai dabartinių ir būsimų ES vadovų nuolatinis danties skausmas* V.2006/45 P.21.

Tematiniams pakeitimams galima priskirti ir vieno gyvūno pavadinimo atsiradimą vietoj kito. Vieno lietuviams įprasto gyvūno pakeitimas kitu didelio netikėtumo nesukelia, skirtingai negu egzotiško gyvūno pavadinimo atsiradimas lietuviškame frazeologizme. Pvz.: „*Keistai išėjo. Aišku, ir ministro frazė buvo kvaila. Bet tikiu, kad jis nieko išeisti neketino, netyčia nesąmonę leptelėjo. Su žurnalistais taip būna: prasitari ką, ir staiga tau tokį dramblį pakiša ...“ - su lengva priekaišto gaidele prisipažįsta aktorius V.2006/19 P.61.*

Daiktavardinio komponento pakeitimas atsiranda dėl konteksto įtakos: dramblis yra daug didesnis už kiaulę, todėl šiuo žodžiu pasinaudojama norint pabrėžti iškrėstos šunybės dydį.

Nuo pamatinio komponento naujasis gali skirtis tam tikru veiksmo intensyvumo atspalviu. Štai frazeologinio junginio *ant laurų užmigti* okazionalusis variantas dėl veiksmažodžio *snūduriuoti* turėtų žymėti šiek tiek mažesnę džiaugimosi nieko neveikiant laipsnį, tačiau net iš konteksto jį gana sunku nustatyti. Pvz.:

Viską pasako pernai iškovota Europos sportinio ėjimo taurė. Pastaruoju metu kai kurie lyderiai dar snūduriuoja ant laurų, tačiau, be jų, šalyje yra gana daug pajėgių ėjiku E.2005/49 P.21.

Bentley nesnaudžia ant laurų ir šiomet žada 2 svarbias premjeras KR.2006/3 P.46.

Vienas iš tematinių keitimų, apie kuriuos užsimena ir A. V. Kuninas, yra skaitvardinio komponento pakeitimas kitu, t.y. mažesniu ar didesniu už pamatinį. Pvz.:

Niekas nesiginčija, kad reikia griežtai bausti įkaušėlius prie vairo, tačiau ar normalu, kad nuo vairuotojo, pražiopsojusio kelio ženklą ar nesmarkiai viršijusio greitį, valstybė lupa tris kailius? E.2006/46 P.29.

Maisto papildas „Lyner“ su chitosaminu L, karnitinu ir chromu padės iš karto nušauti tris zuikius: sujungia organizme su maistu gaunamus riebalus, padeda deginti jau esamus ir mažina saldumynų poreikį L.2005/6 P.158.

Pirmame pavyzdyje pakeitus skaitvardį *devyni* į *tris* šiek tiek sumažėja frazeologizmo įtaigumas. Antrame pavyzdyje naują komponentą paaiškina tolesnis tekstas, t.y. nurodoma, kas tie trys zuikiai.

Frazeologinio junginio komponentas, pakeičiamas bendresniu ar kitu panašios rūšies daikto pavadinimu, gali sužadinti gal kiek prigesusį skaitytojo dėmesį, naujas pavadinimas gali patikslinti, sukongretinti frazeologinį vaizdą. Pvz.: *kelias klotas rožėmis* „viskas vyksta gerai, be sunkumų“, durys atsivėrė „susidarė sąlygos reikštis“.

– *Meilė ir draugystė. Jomis viskas paremta. Be tų jausmų ABBA niekada nebūtų atsiradusi. Bet nemanykite, kad mūsų kelias buvo tik gėlėmis klotas. Mūsų kūrybos pamatas buvo sunkus darbas* E.2005/51 P.42-43.

Šis laimėjimas man ir mano vadovaujamiems kolektyvams atvėrė vartus į žymiausius festivalius, pasaulio koncertų sales E.2005/42 P.58.

Skirtingi tų pačių ir ne tik komponentų keitimai vienoduose frazeologizmuose parodo, kaip galima frazeologinį junginį pritaikyti įvairioms situacijoms, kaip keitimai patikslina skaitytojui aprašomą dalyką, ypač derinant šį modifikacijos būdą su kitais, pavyzdžiui, sudėties plėtimu, plėtojimu į tolesnį kontekstą. Plg., *alyvos pilti į ugnį* „kurstyti ginčus“:

Į kilusio tarptautinio skandalo ugni žibalo šliūkštelėjo Šiaulių policijos atstovė spaudai, kuri kitą rytą abejingai pareiškė, kad joks tyrimas nevyksta, nes negauta nukentėjusių pareiškimų E.2005/5 P.12.

Aliejaus į ugnį dar kliūstelėjo kolegės ir draugės, aiškinančios, kad ji nieko neprarasianti, jei nuvažiuosianti pas Herbertą (...) L.2005/4 P.143.

Tematinis komponentų keitimas įneša pakeitimų į frazeologinio vaizdo kūrimą, patikslina, papildo jį.

1.4. Keitimas žodžiu, semantiškai nesusijusiu su komponentu

Šis komponentų keitimas išsiskiria iš anksčiau aptartų tuo, kad naujasis komponentas semantiškai nėra susijęs su tuo, kurį pakeičia, bet nepaisant šio fakto, junginys suvokiamas kaip frazeologinis.

Frazeologizmo komponentas gali būti keičiamas, nes naujasis patikslina frazeologinį junginį. Šiame pavyzdyje: *Visi tvirtina, kad jis nori ES užtempti ant angliško kurlalio, kiti tvirtina, kad nuo Jungtinės karalystės prezidentavimo ES pradžios niekas nepasikeitė nė per nago juodymą, o nebe už kalnų ir prezidentavimo pabaigą* E.2005/44 P.36. keitimas atsiranda pakeičiant įvardį savo būdvardžiu, kuris paaiškina, pagal kokį pavyzdį norima elgtis, daryti tvarką.

Komponentas keičiamas žodžiu, semantiškai nesusijusiu su juo, norint sustiprinti frazeologinį vaizdą, paryškinti frazeologizmo reikšmę. Pavyzdyje: *Arba padėtis Naujojoje sąjungoje tokia katastrofiška, arba skęstant galima griebtis ir už skustuvo, arba socijų ir Darbo partijos taip panašios, kad siūlymas suartėti viso labo siūlymas nusiimti kaukes* V.2006/36 P.13 naujasis komponentas dėl daiktavardžio *skustuvas* (uzualioji forma – *griebtis už šiaudo* „apie patekusį į beviltišką padėtį“) reikšmės nusako be galo sudėtingą, keblią, beviltišką padėtį, nes griebimasis už skustuvo asmenų yra ne tik sunkiai įsivaizduojamas, bet ir rimtomis pasekmėmis pasibaigiantis veiksmas. Todėl naujasis darinys dar labiau negu frazeologizmas suvokiamas sustiprinta perkeltine reikšme.

Hiperbolės ar litotės efektą pasiekti ar sustiprinti padeda ir kiti modifikacijos būdai, kaip sudėties plėtimas antrame pavyzdyje. Komponentų pakeitimas prisideda prie plėtojimo į platesnį kontekstą, kai kitame sakinyje paaiškinamas naujo komponento atsiradimas ar gilinamasi į okazionalaus

frazeologinio junginio kuriama vaizdą, pvz.: *Rudeninė Darbo partijos pirmininko ir kitų lyderių kritika, paremta vienu kitu asmeninio gyvenimo fakteliu, neturėjo jokios įtakos vis didesnę pagreitį imančiai koalicijos mašinai. Žinia, degtukų kaisiojimas vežimui į ratus kažin ar gali realiai paveikti vežimo greitį. Čia reikia gero pagalio. Ir natūralus pagalys atsirado. Netgi kažkaip piktdžiugiškai metaforiškas. Kiaulystė pakišta besirūpinant kiaulėmis ir kiaulidėmis* V.2005/20 P.17.

Naujasis komponentas savo reikšme gali žymėti ne tik didesnę nusakomo dalyko dydį, bet ir sustiprinti, paryškinti frazeologinį vaizdą. Taip atsitinka frazeologizmo *su purvais maišyti* „šmeižti, juodinti“ komponentą *purvais* pakeitus daiktavardžiu – *mėšlu*, pvz.: *Turiu pripažinti, kad aš į kai kurias lietuviškas interneto svetaines neprisiversčiau rašyti, - liūdnai konstatuoja E. Bukelienė. – Gal vyrai tokiems išpuoliams atsparesni, tačiau nepakęčiau, kad nepažįstami žmonės mane maišytų su mėšlu* E.2006/9P.58.

Naujieji komponentai ne tik pritaiko frazeologizmą aprašomai situacijai, kai jis eina straipsnio potemės pavadinimu (*Majoras majorui akies nekerta* E.2006/9 P.27. *varnas neišles akies varnui „apie vienodų interesų žmones“*), bet ir savotiškai paaiškina patį junginį, sukelia aliuziją į jo reikšmę, pvz.: *Visa tai matydamas V. Uspaskichas ir jaučiasi drąsiai – visi skolingi, visi „savi“.* *O savas savam akies nekerta* V.2005/20 P.12.

Kai antrojo iš dviejų vienodų frazeologizmų komponentas pakeičiamas įvardžiu, tiesiog šiek tiek suardoma įprasta frazeologizmo komponentų tvarka, bet ryšys tarp jų išlieka tvirtas, nors iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti, jog tai laisvasis junginys. Pvz.: *Ne sykį jam sakiau: vaikelį, iš krepšinio duonos nevalgysi. Dabar tenka atsiimti savo žodžius. Jos valgo ne tik pats iki soties, bet ir mums plačią riekę atriekia* E.2005/11 P.20.

Panašus keitimas esti ir tada, kai tas pats frazeologizmas vartojamas klausime ir atsakyme. Tada vėl vieną iš komponentų galima pakeisti įvardžiu, tik šiame pavyzdyje vietoj asmeninio vartojamas parodomasis įvardis, kuris atlieka pabrėžiamąją funkciją, tuo sustiprindamas frazeologinį vaizdą. Pvz.:

- *Jūs supratote, kokia juoda katė perbėgo tarp jūsų partijos ir socialdemokratų, kurie buvote pagrindiniai tuometinės koalicijos ramsčiai?*
- *Ta katė perbėgo ne tarp partijų. Labai rimti procesai vyko ir vyksta pačioje socialdemokratų partijoje* E.2006/34 P.17.

Kartojant du vienodus frazeologinius junginius, abu kartus tas pats jo komponentas gali būti pakeičiamas. Pirmu atveju – kitu daiktavardžiu, o antru – įvardžiu. Pvz.: *Dabar esu baisiai nusivylęs politika, tikėjausi, kad žmonių sąmonė stebuklingai atsivers, bet stebuklo neįvyko nei man, nei kitiems. Bandau ieškoti priežasties, kur čia velnias pakastas, svarsto R. Šavelis. – Jeigu jis kažkur pakastas, tai matyt, toje istorijoje, nes tauta labai nukraujavusi, prapuolė gražioji, kilnioji inteligentijos dalis* E.2005/1 P.58.

Daiktavardžio *velnias* atsiradimas vietoj komponento *šuo* iš dalies yra netikėtas, skirtingai nei įvardžio *jis*, nes pastarasis leidžia išvengti to paties žodžio pasikartojimo (uzualiojo frazeologizmo pavartojimas sukeltų šiokią tokią maišatį), be to, šis straipsnis, kuriame pavartoti abu frazeologizmai, yra gana šmaikštus, jo autorius rašytojas R. Šavelis, todėl ir tokie keitimai yra laukiami, jais rašytojas vaizdžiai, įtaigiai išreiškia pasvarstymus tam tikromis temomis.

Panašiai yra ir knygų ar filmų recenzijose, kurių kalba yra daug spalvingesnė, vaizdingesnė, jų autoriai nevengia šmaikštesnio pasakymo, frazeologinių junginių perkūrimo. Pvz., *akmuo į langus* vietoj uzualiojo frazeologizmo *akmuo į (kieno) daržą* „kritika, kaltinimas“. *Tas pats „Da Vinčio kodas“, tik subtiliau ir taikliau. Autorius pažįsta renesanso istoriją ir iš jos nesityčioja, kaip ką tik minėto veikalo autorius. Gera, ganėtinai subtili, nespekuliuojanti skaitytojo sąžine knyga. Šią madą beje, pradėjo U. Eko – jam ir akmenys į langus* L.2006/3 P.30.

Frazeologizmo komponento keitimas žodžiu, nesusijusiu su juo, leidžia praplėsti frazeologinio junginio pritaikymo įvairioms situacijoms galimybes, sustiprina, pabrėžia tam tikrus frazeologinio vaizdo aspektus.

2. Leksinis komponentų keitimas, kuris suardo frazeologizmo struktūrą

Tokiam keitimui būdinga tai, jog vietoj vieno komponento atsiranda keli, dažniausiai du. Taip pat galimas ne tik frazeologinio junginio struktūros padidėjimas, bet ir sumažėjimas, kai vietoj poros komponentų atsiranda vienas, įvardijantis tą patį dalyką. Taip yra suardoma frazeologinio junginio struktūra. Šiame keitime, kaip ir anksčiau aptartame, kai vienas komponentas ekvivalentiškai keičiamas į kitą, taip pat galima išskirti tokius poskyrius: antoniminis, tematinis ar keitimas žodžiais, semantiškai nesusijusiais su pamatiniu.

2.1. Antoniminis pakeitimas

Tyrinčiuose šaltiniuose rastas tik vienas antoniminio pakeitimo pavyzdys, kai vietoj žodžio *niekuo* atsiranda junginys *kuo nors*, kuris suteikia naujam dariniui priešingą reikšmę, pvz.: *Visuotinai sutariama, kad antroji kadencija neprilygsta pirmajai. Ir ne visuomet čia kuo nors dėtas pats V. Adamkus E.2006/30 P.11.*

2.2. Tematinis keitimas

Šiam poskyriui priklauso taip pat tik keletas tokios okazionalios vartosenos frazeologizmų pavyzdžių. Viename iš jų sukimas į šali apibūdinamas panašią reikšmę turinčiu junginiu *į kitą pusę* vietoj *ienas sukti* atgal „krypti nuo temos“, pvz.: „*Ekstros*“ *paprašytas pasakyti, ar šiems kaltinimams pagrįsti turi faktinių įrodymų, ar iš tikrųjų žino laiško turinį ir kas jį parašė, pagaliau kas padengė laiškų siuntimo išlaidas, J. Jagminas suko ienas į kitą pusę: „Man kaimuose rodė tuos laiškus. Kas ten parašyta, nežinau, bet žmonės buvo pasipiktinę“ E.2005/10 P.12.*

Kai vietoj komponento *vežimas*, norint sustiprinti frazeologizmu kuriamo vaizdo paveikumą, atsiranda kitokią važiavimo priemonę įvardijantis darinys – *geležinkelio sąstatas*, vaizdas įgauna hiperboliškumo, leidžia skaitytojui geriau įsivaizduoti aprašomo dalyko, situacijos mastą, suteikia

subtilų, vos jaučiamą ironijos atspalvį. Pvz.: (...) iš pasąmonės užkaborių kažkodėl išvilko prisiminimus apie Balį Sruogą, kuris negausioje ano meto amžiaus pradžios spaudoje, norėdamas pagyvinti visuomeninį ir kultūrinį gyvenimą, užsimaskavęs įvairiais pseudonimais, diskutuodavo net ir su pačiu savimi, kai jau nebūdavo su kuo. Dabarties įvairaus atspalvio komentuotojų – nors geležinkelio sąstatais vežk. Tačiau įdomią, be isterijos ir oponentų kvailinimo diskusiją išgirsti yra gana retas atvejis E.2005/1 P.11.

Tematinis keitimas ne tik leidžia įtaigiai perteikti mintį, bet ir suteikia papildomos informacijos, patikslina naujųjų laikų situaciją.

2.3. Keitimas žodžiais, semantiškai nesusijusiais su komponentu

Frazeologizmo komponento keitimas semantiškai su juo nesusijusiais žodžiais paprastai leidžia geriausiai pritaikyti frazeologinį junginį atitinkamai situacijai. Taip pat toks keitimas netransformuoja junginio taip, kad skaitytojui būtų jį sunku atpažinti. Dažniausiai vietoj kurio nors komponento atsiranda kelių žodžių darinys, taip išplečiantis frazeologizmo sudėtį, pvz., *į senas vėžes grįžti* „gyventi kaip anksčiau“ komponentas *senas* virsta situaciją patikslinančiu junginiu *buvusios karjeros*, o frazeologizmo *muilo burbulas* „išpūstas dalykas“ sudėtis pakinta dėl junginio *akcijų kainų*.

Nukreipkite energiją į aukštesnius tikslus. Žvaigždės pataria grįžti į buvusios karjeros vėžes. L.2006/1 P.162.

ES atsilieka pagal informacines technologijas, mažiau į jas investuoja, nors nevisiškai aišku, ar tai blogai: JAV tos investicijos pagimdė akcijų kainų burbulą V.2005/6 P.10.

Nors daiktavardis *bamba* nėra kažkoks gėdingas žodis, tačiau jis pakeičiamas junginiu *vienos vietos*, kurį galima „iššifruoti“ tik žinant uzualųjį frazeologizmą, kuriame jau konkrečiai pasakoma, virš kokios vietos bandoma iššokti (*aukščiau bambos iššokti* „padaryti daugiau negu gali): *O šuolių ekonomikoje nebūna – visi, kurie bando iššokti aukščiau vienos vietos, nukrinta žemiau jos* E.2006/14 P.17.

Tam tikrų asociacijų su uzualiojo frazeologizmo komponentu kelia tos pačios šaknies, bet kitos kalbos dalies komponentas, plg., *rožėmis* (*ne rožėmis klotas* „sunkus“) – *rožinė*. Pvz., *Žodžiu, gyvenimas ne rožine flanele klotas* L.2006/10 P.164. Junginys *rožine flanele* sustiprina frazeologinį vaizdą, kelia netikėtumo efektą, nes komponento *rožėmis* pakaitalas yra neįprastas, nelauktas.

Taigi frazeologizmo komponento keitimas daugiau negu vienu žodžiu, nesvarbu ar antoniminiu, ar tematiniu, ar dar kitokiu, įneša naujų reikšminių atspalvių į frazeologinį vaizdą, pabrėžia junginio tiesioginę ar dar labiau sustiprina perkeltinę reikšmę.

Gramatinis komponentų keitimas

Gramatiniam komponentų keitimui būdingas priesagų, priešdėlių panaudojimas, kai siekiama sustiprinti frazeologinio vaizdo raišką, sukelti skaitytojui tam tikras emocijas.

Vienas dažnesnių gramatinių komponentų pakeitimų – mažybinės priesagos atsiradimas, t.y. deminutyvų sudarymas. Deminutyvai „(...) mažybinės, maloninės ir apskritai emocinės reikšmės žodis, padarytas su specialia priesaga.“⁷⁷ Priesagos *-elis*, *-ė* vediniai turi keletą reikšmių, t.y. nusako daikto, dalyko mažumą, žymi tam tikras emocijas. Frazeologiniuose junginiuose dažnai deminutyvinis komponentas pabrėžia kurį nors frazeologizmu kuriamo vaizdo aspektą, nebūtinai išreiškia mažumą. Pvz., *šilta vietele* dėl priesagos *-elė* nusako ne tiek menką, nedidelę tarnybą, kiek pabrėžia tam tikros tarnybos gerumą, pelningumą. Pvz.: *Tada, atsižvelgiant į stiprius komunistus, buvo plačiai dalijami postai, atlyginimai priderinami prie infliacijos. Kad kritikai liktų ramūs bei sotūs, jiems vis atsirasdavo kokia šilta vietele* E.2006/24 P.44.

Paprastai tekstuose „(...) deminutyvai vartojami įvairiai: greta pamatinio žodžio (...) ar labiau nuo jo nutolę (...). Kuo atstumas didesnis, tuo

⁷⁷ GAIVENIS, K., KEINYS, S. *Kalbotyros terminų žodynas*. Kaunas, 1990. P.46.

deminutyvo atliekama siejamoji funkcija yra silpnesnė, sunkiau pastebima.⁷⁸ Frazeologizmuose deminutyvinio komponento ryšys su kitais junginio žodžiais stiprus, nes jis nėra nutolęs jų. Taigi gramatiškai pakeistas komponentas stipriai veikia frazeologinį vaizdą atlikdamas vieną ar kelias iš funkcijų: tikslinamąją, estetinę, vertinamąją ar siejamąją.

Tikroji mažumo reikšmė neatsiskleidžia ir okazionaliame frazeologizme *kietas riešutėlis*. Čia gramatiškai pakeistas komponentas daugiau reiškia frazeologiniu junginiu nusakomos situacijos keblumą, apibūdinamo asmens suktumą, apsukrumą, su tuo susijusias problemas.

Straipsnio potėmė pavadinta „*Kietas riešutėlis* E.2005/4 P.26.“ iš pirmo žvilgsnio nelabai ką aiškiai pasako, bet ją perskaitęs, skaitytojas gali susieti pavadinimą su tekstu – čia rašoma, kad V. Beleckas yra ne paprastas sukčius, o nusikaltėlis, turintis tvirtą užnugarį. Pavadinime esantis frazeologinis junginys iš dalies charakterizuoja V. Belecką, ir daro užuominą į tai, kad teisėsaugai su juo bus problemų.

Taigi pakeistas komponentas žymi ne asmens mažumą, tiesiog nusako tam tikrą situaciją, juo apibūdinamo žmogaus ar kokio nors dalyko savybes: *Bet Athina pasirodė esanti kietas riešutėlis. Kalbama, kad ji ketina per teismus uždrausti tėvui kištis į savo gyvenimą ir pati perėmė savo iki 8 milijardų dolerių vertinamo turto kontrolę* E.2005/4 P.33.

Mažybinis komponentas pagyvina frazeologizmu kuriamą vaizdą, o ir okaziniu dariniu nusakomi priklausomybės ryšiai taip pat turi šiek tiek kitoki reikšminį atspalvį negu tada, kai komponentas yra nedeminutyvinis. Kartais tekste jaučiama ir silpna ironija, pvz., *Na ir ką: niekam mano nuotraukos nebuvo įdomios, o mėginimas pateikti informaciją paskendo kvailose frazėse apie tai, kaip Rusija boikotuos Latvijos (sic!) šprotus ir kad vis tiek „Lietuva, kurios sostinė Ryga“ anksčiau ar vėliau pasiprašys po Rusijos sparneliu* L.2006/4 P.211.

⁷⁸ MACIENĖ, J. *Deminutyvų seka ir funkcionavimas tekste*. http://www.lki.lt/LKI_LT/index.php?option=com_content&view=article&id=210

Tuo tarpu tolesniame pavyzdyje daiktavardžio *akmuo* mažybinė forma iš tiesų žymi mažesnę frazeologizmu nusakomo dalyko dydį, pvz.: *Pabaigai reiktų įmesti akmenuką į TV3 televizijos daržą. Dėl laiko skirtumo varžybos Melburne vyko 5 valandą ryto Lietuvos laiku, todėl tiesioginę transliaciją tokiu laiku žiūrėjo tik patys aistringiausi „Formulės“ gerbėjai. Deja, TV3 nepasirūpino, kad dieną būtų parodytas varžybų kartojimas* V.2005/10 P.56.

Deminutyvinis komponentas gali sustiprinti frazeologizmu nusakomos situacijos kraštutinumą, svarbumą. Toks gramatinis komponentų keitimas atskleidžia frazeologinio junginio panaudojimo, pritaikymo galimybių skalės platumą, taip pat ir keitimo motyvaciją. Pvz.:

Pačiame centre turėtų būti bendra veikla, kad valstybės perspektyvos nekabotų ant plonyčio kokios nors partijos siūlelio V.2005/48 P.29.

Juk nėra taip sunku suprasti, kad teisėtvarkos spaudžiamas ir Archangelsko platybėse atsidūręs bėglys vargu ar kuo nors iš esmės skiriasi nuo kitų ne mažiau pagarsėjusių skandalų herojų, kuriems iki šiol nuo galvos nenukrito nė plaukelis V.2006/22 P.62.

Komponentų su priesaga *-elis, -ė* vartosenos efektyvumą dar labiau stiprina frazeologizmo sudėties plėtimo būdas.

Toks frazeologizmo reikšmės pabrėžimas ryškus net ir tada, kai pats junginys nėra išplėstas – panaudotas tik gramatinis komponentų keitimo būdas: *Ooo ne. Jau geriau sušlapti iki paskutinio siūlelio* L.2006/9 P.113.

Kaip jau buvo minėta anksčiau, deminutyvinis komponentas padeda sukurti ar sustiprinti ironiją, pasišaipyti iš asmens veiksmų. Pvz.:

Reikėtų pasakyti, kad moterų drąsa kaip dūmelis išgaravo V.2006/41 P.24.

Juk kartais norisi nusijuokti, kai penktą dieną iš eilės kas nors pradeda kartoti seną giesmelę apie tai, jog šiandien vėl neturi laiko dalykiniam susitikimui, vardija visas dienas bei savaitės darbus, ir dar taip nuoširdžiai apgailestauja, kad tiki ir „nepatiki“. L.2005/1 P.40.

Kai kurie somatiniai frazeologizmai dėl deminutyvių priesagų skamba neįprastai, bet taip paryškina aprašomą situaciją, jos pobūdį: beįjėgiškumą, beviltiškumą. Pvz.:

Tad Lietuva tūkstantį metų gyvena tarsi apsiaustyje. Telieta skėsčioti rankytėmis ir žiūrėti, kad čia mus išgelbės anglai, amerikiečiai ar dar kas nors V.2006/45 P.14.

Jį ten suvalgys su visais rageliais ir nageliais. Šiame poste reikia „saldofono“, kietos, šiurkščios asmenybės. Svarbiausia, kad šiame poste A. Valantinas praras ramybę ir, beje, laisvę (perkeltine prasme) V.2005/46 P.30.

Toks gramatinis komponentų keitimas skamba neįprastai frazeologiniuose junginiuose, kurie taikomi negyviems daiktams: *Žaismingi Smart automobiliukai nukabino nosytes – automobilių pasaulį apskriejo gandas, kad Daimler Chrysler gali parduoti nuostolingą padalinį* KR.2006/2 P.14.

Deminutyvinis komponentas labai dera su kontekstu: *Smart automobiliai iš tiesų yra nedideli, be to, sakinyje sėkmingai įkomponuotas ir kitas deminutyvinis daiktavardis automobiliukai.*

Dažnai gramatiškai keičiami būdvardiniai irrieveksminiai frazeologizmų komponentai: vietoj paprasto būdvardžio atsiranda įvardžiutinė forma, vietoj nelyginamojo laipsnio – aukštesniojo ar aukščiausiojo laipsnio forma.

Įvardžiutinis būdvardinis komponentas paryškina, išskiria šį komponentą, pvz., *Kai prieš metus senieji Lietuvos vilkai susizgribo, buvo jau per vėlu* V.2005/48 P.12.

Frazeologizmų *įvairaus plauko* „visokie“, *visokio plauko* „įvairūs“ aukščiausiojo laipsnio formos pabrėžia, paryškina frazeologizmų reikšmę, atkreipia skaitytojo dėmesį į gramatiškai pakeistą komponentą. Pvz., *Ar pamenate, kaip prieš stojimą į ES ir jau įstojus galybė visokiausio plauko politikų ir ekspertų aiškino, kad Lietuva turėtų žengti Airijos pramintais keliais (...)* V.2006/11 P.27.

Frazeologizme būdvardinis komponentas dar gali būti paaiškinamas kitu įterptu aukščiausiojo laipsnio būdvardžiu: *O gal tikrai V. Valiuko karjerą lemia ne asmeniniai A. Boso, o aukštesni partijos interesai: Darbo partija į šilčiausias (pelningiausias) vietas bruka savo žmones* E.2005/37 P.12. Žinoma, sakinio logika nebūtų nukentėjusi, jeigu komponentas nebūtų gramatiškai pakeistas, tačiau okazinis darinys yra ryškesnis, sustiprina frazeologinį vaizdą.

Nors aukštesnysis laipsnis žymi mažesnę ypatybės kiekį negu aukščiausiasis laipsnis, tačiau jo atsiradimas vietoj nelyginamojo laipsnio būdvardžio taip pat yra efektingas, nes taip pat prisideda prie frazeologinio vaizdo koregavimo. Pvz., *Mano nuomone, jis gauna tam tikru požiūriu šiek tiek juodesnį darbą, ne tokį vakarietišką* V.2006/49 P.14.

Stilistiškai svarbūs veiksmožodinių komponentų pakeitimai yra tokie, kurie pagyvina frazeologinį vaizdą, suteikia jam gyvumo, dinamiškumo, sukelia staigumo išpūdį. Pvz., *Latviai vis bandydavo kyštelėti pagalius į Lietuvos užsienio prekybos ratus ir sustabdyti mūsų šalies verslininkų investicijas* V.2006/49 P.24.

Frazeologinio junginio sudėtį iš dalies išplečia būdinio atsiradimas. Toks okazionalusis darinys sustiprina frazeologinio vaizdo įtaigumą, tarsi padvigubina atitinkamo frazeologizmo, kaip, pavyzdžiui, *į galvą kalti* „nuolat kartoti raginant įsidėmėti“ reikšmę. Pvz.: *Vadinasi, eismo saugumu besirūpinančioms institucijoms vis dar privalu tęsti švietėjišką darbą. Joms dar reikia kalte kalti žmonėms į galvą, kad niekas kitas nepasirūpins jų saugumu kelyje, kaip jie patys* E.2005/36 P.45.

Gramatininis komponentų keitimų būdas leidžia pasinaudoti leksiškai nepakitusiais frazeologizmo komponentais, pritaikant junginį atitinkamoms situacijoms reikšti. Toks keitimas turi įtakos ir frazeologinio vaizdo stilistiniam poveikumui.

Leksinis-gramatinis komponentų keitimas

Šis komponentų keitimo būdas tarsi apima du pirmiau aptartus. Vienas ar abu frazeologinio junginio komponentai keičiami tiek leksiškai, tiek gramatiškai, pvz.: „*To tikrai nepasakyčiau apie orkestrantus, kurie, geresnės duonos ieškodami, sovietmečiu suvažiuodavo į Vilnių iš Lvovo, Vitebsko, - iš kur tik nori. Su jais dirbti būdavo sunku*“, - užsiminė dirigentė E.2006/28 P.51.

Frazeologizme *lengva duona* „geras gyvenimas“ pakeistas pirmas komponentas, t.y. atsiranda naujas būdvardis – *geresnis* (jis sustiprina frazeologinio junginio tiesioginę reikšmę), kuris yra aukštesniojo laipsnio.

Esant leksiniam keitimo būdai, kai vietoj pamatinio komponento pavartojamas sinoniminis, iš esmės frazeologiniame vaizde didesnių naujovių neatsiranda, o pasinaudojus dar ir gramatiniu, pvz., deminutyvine priesaga, vaizdas įgyja tam tikrų reikšminių, stilistinių atspalvių.

(...) *choras streikavo itališkai: artistai darė viską, ko iš jų reikalaujama, bet ne krislelio širdies* E.2006/48 P.39.

Galimas ir abiejų frazeologinio junginio komponentų keitimas: vienas keičiamas leksiškai, o kitas – tik gramatiškai. Plg. *riebus kąsnis* „geras laimikis“ ir *skanus kąsnelis, gardus kąsnelis*.

Šiame romane netrūktų ir nuolatinių kovų dėl pinigų valdiškuose koridoriuose epizodų, ir atkakliai teatro vadovus persekiojusios mafijos (panorėjusios gardu kąsneli reprezentacinėje sostinės vietoje atsirėžti sau) personažų V.2005/44 P.56.

Naujasis frazeologizmas dėl dvigubo komponentų keitimo gali kurti švelnesnį frazeologinį vaizdą negu jo uzualioji forma. Pvz., *Jis nevengia tarti žodžio ir tada, kai mūsų valstybininkai meluoja žmonėms į akis, dangstydami savo tamsius darbelius po neva valstybinių paslapčių skraiste* V.2006/5 P1 P.17.

Okazionalusis frazeologizmas *tamsus darbelis* dėl leksinio (tamsus nebūtinai turi būti juodas) ir gramatinio (mažybinė daiktavardžio *darbas* forma asocijuojasi su menkesnio masto veiksmu) keitimo sukuria šviesesnį vaizdą, nors iš konteksto skaitytojas negali sužinoti valstybininkų poelgių, kuriuos jie

stengiasi paslėpti, didumo. Tik okazinis darinys tarsi „pasufleruoja“, kad gal tie jų nusikaltimai nėra labai sunkūs ir dideli.

Taigi šis keitimo būdas sujungia du pirmuosius būdus, leidžia straipsnių autoriams pasinaudoti tiek leksinio, tiek gramatinio komponentų keitimo priemonėmis ir taip padvigubinti frazeologinio junginio pritaikymo konkrečioms situacijoms galimybes.

Apskritai komponentų keitimas, priklausomai nuo konteksto, kitų modifikacijų būdų, gali būti įtikinama, raiški frazeologinio junginio įpynimo į tekstą, minties pagyvinimo priemonė.

1.3. FRAZEOLOGIZMŲ KARTOJIMAS

„Kartojimas tampa stilistine priemone, kai jis panaudojamas kaip emfatinis, stiprinamasis elementas.“⁷⁹ Tokią kartojimo funkciją išvelgia ir T. G. Vakurovas⁸⁰.

Frazeologinių junginių kartojimas, atsižvelgiant į jų vartosenos dėsningumus, skirstomas taip:

1. To paties frazeologizmo kartojimas;
2. Dviejų skirtingų frazeologizmų vartojimas;
3. Trijų ar daugiau skirtingų frazeologizmų vartojimas;
4. Kiti vartosenos atvejai.

(žr. 4 diagramą. *Frazeologizmų kartojimas*).

Iš pirmo žvilgsnio gali atrodyti, jog to paties ar skirtingų frazeologinių junginių vartojimas yra straipsnio kalbos perkrovimas bereikalingais elementais, tačiau toks junginių vartojimas tik labiau atkreipia skaitytojo dėmesį, suteikia kartais sausokam tekstui daugiau gyvumo, emociingumo, padaro jį įdomesnę. Taip pat pasitaiko atveju, kai apie „perkrovimą“ frazeologizmais neverta net kalbėti, kadangi tie junginiai natūraliai įsilieja į tekstą, atrodo esantys savo vietoje ir netgi neatlieka didelių stilistinių vaidmenų.

1. To paties frazeologizmo kartojimas

To paties frazeologinio junginio kartojimas galimas tiek viename sakinyje, tiek skirtinguose. Kartojami dažniausiai du, o retkarčiais trys junginiai. Pvz., *Laisvos rankos veikti, laisvos rankos išlaidauti, laisvos rankos kaip nori valdyti valstybės patikėtą turtą, teisė nemokėti pelno mokesčio, galimybės siautėti ir išsidirbinėti – visas šis apibūdinimas tinka Lietuvoje veikiančioms viešosioms įstaigoms* V.2006/8 P.28.

⁷⁹ BUITKIENĖ, J. Kai kurie teksto stilistinės sandaros aspektai. *Kalbotyra*, 1997 XLVI(1). P.15.

⁸⁰ БАКУРОВ, Т. Г. *Закономерности стилистического использования языковых единиц*. Москва, 1980. С.36.

Frazeologizmas sudaro retorinę sintaksinę figūrą anaforą, kurios skiriamasis požymis „(...) to paties žodžio ar frazės pasikartojimas sakinių, eilučių ar pastraipų pradžioje.“⁸¹ Šia figūra straipsnio autorius pabrėžia svarbiausią išsakomos minties aspektą, o trinaris anaforos variantas, pasak retorikos mokslo, yra tarsi aukso vidurys, nes toks kartojimas išlaiko darną, sakinio skambesį, retorinio periodo ritmą. Ketvirtas frazeologinio junginio *laisvos rankos* atsiradimas būtų per daug amplifikuotas, net šiek tiek nuobodus, įgrisęs.

Kartais toks frazeologizmų vartojimas derinamas su komponentų praleidimo būdu. Pirmasis junginys leidžia geriau suprasti, kas yra praleista, atkurti tą dalį.

Trijų vienodų frazeologizmų kartojimo atvejams galima priskirti ir tuos, kai junginiai, pavartoti nedidelėje atkarpoje ir taip pat sudaro straipsnio ar potemės pavadinimą. Žurnale *Keturi ratai* straipsnio pavadinimas skamba taip: *Išrasti dviratį pagal Getrag 2006/6 P.30.*, anotacijoje du kartus pakartojamas antraštės frazeologizmas.

Technikos bei technologijos pažanga, itin paspartėjusi pastaraisiais metais verčia visai kitaip suvokti anksčiau plačiai vartotą ironišką posakį „išrasti dviratį“. Pasirodo, naudojant anksčiau neegzistavusias medžiagas, naujausias gamybos technologijas ir netradicinį požiūrį į visiems gerai žinomus dalykus, galima iš naujo išrasti ne tik dviratį ...P.30.

Toks frazeologizmų kartojimas sustiprina antraštės semantines pozicijas, joje esančio frazeologinio junginio ir teksto ryšį. Pirmame sakinyje frazeologizmu pateikiama nuoroda į straipsnio pavadinimą, o antrame, pasitelkus sudėties plėtimo būdą, patikslinamas šiuo frazeologiniu junginiu kuriamas vaizdas, „žaidžiama“ perkeltine ir tiesiogine junginio reikšme.

Frazeologizmų vartojimas antraštėje, o vėliau ir tekste yra stilistiškai veiksmingas, kada straipsnis ar potemė prasmiškai susijusi su pavadinimu, kai frazeologinis junginys išsiskiria savo kuriamu vaizdu, keliamais emociniais, ekspresiniais atspalviais. Taip pat svarbią reikšmę turi ir junginio vieta: jeigu

⁸¹ KOŽENIAUSKIENĖ, R. *Retorika. Iškalbos stilistika*. Vilnius, 2001. P.256.

frazeologizmas pakartojamas potėmės ar straipsnio pabaigoje, jo paveikumas nėra toks pastebimas, nes skaitytojas gali pamiršti pradžioje perskaitytą junginį, ypač, jei straipsnis ilgas, nuobodokas, o frazeologizmas – paprastas, neperkurtas.

Pavadinime pavartotas frazeologizmas su kitais žodžiais gali sužadinti smalsumą, paskatinti perskaityti straipsnį. Pvz., *Damoklo kardas virš prezidento galvos* E.2006/44 P.14. Antraštė iš pirmo žvilgnio intriguoja tuos skaitytojus, kurie nežino junginio *Damoklo kardas* reikšmės. Tekste šis frazeologizmas tampa lyginamuoju ir sustiprėja jo perkeltinės reikšmės įspūdis: *Trejus metus Konstituciniame teisme savo eilės laukiantis grupės Seimo narių prašymas išaiškinti dėl pašalinto prezidento Rolando Pakso rėmėjo Jurijaus Borisovo apdovanojimo S.Dariaus ir S.Girėno medaliu lyg Damoklo kardas kybo virš prezidento Valdo Adamkaus galvos.* P.14.

Stilistiniam frazeologinių junginių ryškumui, veiksmingumui įtakos turi tai, kaip autorius sugeba išnaudoti modifikacijos būdų galimybes. Frazeologizmo *šilta vieta* „gera tarnyba“ daiktavardinio komponento pakeitimas maįybine forma suteikia frazeologiniam vaizdui ironiškumo, kuris jaučiamas ir antraštėje, ir tekste. Pvz.:

Patarėjų pareigos – šiltos vietelės – straipsnio pavadinimas E.2006/33 P.12.

„Prisidirbo“ buvęs vidaus reikalų ministras Juozas Bernatoniš – tuoj jam buvo surasta šilta vietelė, premjero patarėjo, šiuo metu netgi vyriausiojo P.12.

Dėl sudėties plėtimo potėmėse pavartoti frazeologizmai igauna priešingas reikšmes, plg.:

Pilypas iš kanapių E. 2006/4 P.27.

Pilypas – atgal į kanapes 2006/4 P.27.

Žurnale *Veidas* ne kartą interpretuojami, pakomentuojami politiko, visuomenės veikėjo, pramogų pasaulio atstovo žodžiai. Pvz.:

Ant manęs bandoma sukarti visus Seimo šunis V.2006/15 P.13.

Skundžiasi Artūras Paulauskas. Kol kas bandoma sukarti tik du šunis, nebent pirmininkas žino daugiau atvejų, kai Seimo automobiliais buvo vežiojami dar kokie nors ypatingi šunys P.13.

Tokie paaiškinimai yra ryškūs, ironiški, patraukiantys skaitytoją šmaikštumu, gyvumu, o kartais ir šnekamosios kalbos atspalviu. Perkuriant kalbančiojo mintis pasinaudojama frazeologinio junginio perkeltinės reikšmės ir tolesniu tiesioginės reikšmės vaizdu, *kai Seimo automobiliais buvo vežiojami dar kokie nors ypatingi šunys*. Pastarajame pavyzdyje – įterpiami žodžiai patikslina situaciją, t.y. A. Paulausko žodžius.

Frazeologizmas gali būti pratęsimas pasinaudojant atskirais jo komponentais ir reikšme ne tik komentare, bet ir prieš tai išsakytame teiginyje. Taip sukuriamas šmaikštus, skaitytojo akį patraukiantis vaizdas. Pvz.:

Kažkodėl niekas nepastebi esminio fakto: litas juk susietas su euru, tad civilinė santuoka įvyko. Skudurai sumesti į krūvą. Dabar tariamasi tik dėl santuokos „iki mirties“ ir pavardės keitimo – iš esmės simbolinio akto. V.2006/42 P.13.

Pastebi Saulius Stoma. Na, regis, taip sumetę skudurus į krūvą, bet oficialiai nevedę litas su euru gyvens dar trejetą metų P.13.

Frazeologinių junginių vartojimas politikų, visuomenės veikėjų žodžiuose, o vėliau pakartojimas jų interpretacijoje atskleidžia frazeologinio vaizdo interpretacines galimybes, ypač kai į pagalbą pasitelkiami kiti modifikacijos būdai.

Frazeologizmai gali įeiti į klausimų ir atsakymų sudėtį, sudaryti jų pagrindą. Toks frazeologinių junginių kartojimas dar labiau sustiprina jais reiškiamą mintį. Pvz.:

– *O kokia katė tarp jų perbėgo, nežinau. Reikia jų pačių klausti, nes tai ne mano reikalas.*

– *Juoda katė tarp jūsų ir Viktoro Uspaskicho perbėgo dėl kritikos autokratizmu. Kada tą jo bruožą pajutote ir kaip skaudžiai? E.2006/3 P.17.*

Čia pakartojamas atsakymo frazeologizmas, tiksliau žurnalistas jį panaudoja kaip įžangą į kitą klausimą, susijusį su nesantaikos priežastimi.

Tokie frazeologinių junginių kartojimo ypatumai, pasak J. Abaravičiaus, vadinami frazeologinėmis pertarimo replikomis. „Tai dialoginės kalbos būdas, kai po frazeologizmo eina replika, pakartojanti kai

kuriuos pašnekovo pasakytus žodžius. Toks frazeologizmų vartojimo būdas padeda organizuoti tekstą, nes dialogo replikos, turinčios pertvarkytą frazeologizmų semantiką ir struktūrą, sieja daiktan pastraipas ar kitus teksto vienetus (...) Jos tarsi įrėmina dvi prielaidas, prieštaringas mintis, sudaro reikšminį ir emocinį (...) akcentą.⁸²

Tų pačių frazeologinių junginių vartojimas viename sakinyje padvigubina frazeologinio vaizdo efektyvumą, tačiau jų poveikumas nesumenksta vartojant juos skirtinguose sakiniuose, kadangi tai priklauso iš dalies nuo konteksto. Pvz.: *Tačiau klausausi – verksmas ir dantų griežimas. Ne tas verksmas ir dantų griežimas, kuriuo gąsdino Kristaus Evangelijos laikų vartotojus, bet tarsi baiminantis, kad vartojimo era staiga ims ir pasibaigs, o „Akropolis“ pavirs kokiais Profsjungų kultūros namais* V.2005/52 P.4.

Kartu su frazeologizmais sukuriama iš dalies ironiška, pašaipei nuotaika, kuri stiprina skaitytojo susidomėjimą gvildinama problema.

Tų pačių frazeologizmų pavartojimas vieno sakinio pabaigoje, o kito pradžioje, sudaro anadiplozės figūrą. Ja sutelkiamas dėmesys į kartojamus junginius ir taip stengiamasi įtvirtinti juos skaitytojo sąmonėje. „(...) jie yra autoriaus minties dominantė, kalbėjimo ašis (...)“⁸³

Nė vienas „Ekstros“ straipsnio teiginys nebuvo paneigtas, jo autorius Valdas Kvėdaras net pelnė STT premiją, tačiau J. Biržiškiui nuo galvos nenukrito nė plaukelio. Nenukrito ir nuo A. Z. Kaminsko, ir nuo A. M. Brazausko galvos. E.2006/12. P.31.

Taigi vienodų frazeologizmų kartojimas yra paveikus būdas įtvirtinti, pabrėžti aprašomą dalyką, situaciją. Stilistinis frazeologinių junginių efektyvumas priklauso ir nuo paties junginio, jo padėties tekste, nuo konteksto, kartais įtakos turi dar ir kiti modifikacijos būdai.

⁸² ABARAVIČIUS, J. Frazeologizmų vartojimas J. Baltušio kūryboje. *Kalbos kultūra*, 1975, Nr. 29. P.60-61.

⁸³ KOŽENIAUSKIENĖ, R. *Retorika. Iškalbos stilistika*. Vilnius, 2001. P.266.

2. Dviejų skirtingų frazeologizmų vartojimas

Dviejų skirtingų frazeologinių junginių vartojimas gana dažnai pasitaiko straipsniuose, tačiau ne visus tokios vartosenos atvejus galima pavadinti okazionaliais. Šiame skyriuje nagrinėjami tie pavyzdžiai, kurie turi įtakos minties raiškai, padeda išreikšti tam tikrus minties niuansus, sukelia stilistinius efektus. Dažniausiai skirtingi frazeologiniai junginiai vartojami tame pačiame sakinyje. Toks frazeologizmų derinimas suteikia išsakomai minčiai vaizdingumo, nes šie pastovūs junginiai leidžia glaudžiai nusakyti dalyką, išvengti ilgų, kartais visai bereikalingų laisvųjų junginių. Konkretumas stiprina vaizdingumą, gyvumą, aiškumą. Straipsniuose derinami įvairūs frazeologizmai, bet jų vartosenos veiksmingumas priklauso nuo gvildenamos temos, straipsnio autoriaus. Stiprų, įsimintiną frazeologinį vaizdą sukuria ne tik du spalvingi, įsimintini frazeologizmai, bet ir toks derinys, kai tik vienas iš frazeologizmų stilistiškai paveikesnis už antrą. Pvz.: *Tada blaškomės: desperatiškai kovojame su „greitukais“ ir girtais vairuotojais, grasiname begalinėmis baudomis ir kalėjimais, apsiginklavę skaičiais ir pavyzdžiais raginame „užsisekit, velniai rautų, saugos diržus!“, „įsijunkite, kad jus kur, artimašias šviesas!“, „neduokite kyšio už netvarkingą mašiną meistriui ir „neaukite“ savo ratų padangomis, kurios jau metus gulėjo sodyboje kaip guminės gėlių lysvės... KR.2006/11 P.6.*

Šiame pavyzdyje frazeologinis vaizdas aktyvinamas keiksmažodiniais frazeologizmais, kurie turi stiprų emocinį atspalvį. Straipsnio autorius jais įtaigiai pabrėžia gvildenamos problemos svarbumą, šie frazeologizmai padaro jo kalbą ne tik emociingą, bet ir suprantamą, prieinamą kiekvienam skaitytojui; ji primena šnekamąją kalbą.

Stiprų emocinį atspalvį turi keiksmažodinio pobūdžio frazeologizmai, pvz.: *Derinukai rizikingi, tad dažnai sulaukia pastabų; net itin stilinga Mischa Barton gauna per galvą: „Po velnių! Negi dabar pagrindinė taisyklė – atrodyti kaip prosenelės ir kekšės hibridas?“ L.2006/1 P.59.*

Frazeologiniai junginiai, turintys vienodą ar panašią reikšmę, dažniausiai sudaro išvardijimą. Toks frazeologizmų vartojimas plėtoja

pagrindinę mintį, leidžia subtiliai, išsamiai pabrėžti, paaiškinti aprašomą dalyką. Pvz., *Jai labai svarbu ir tarp nebrangių daiktų išvelgti ką nors, kas galbūt paprastumu pavergtų aki, paglostytų širdį* E.2006/22 P.P.54.

Frazeologiniai junginiai ne tik patys sudaro išvardijimą, bet ir gali būti jo dalimi – derinami su laisvaisiais junginiais, pvz.: *Propaganda šiandien dominuoja visur. Ši sąvoka primena balsavimo urną, į kurią primesta visko: smegenų plovimo, akių dūmimo, viešosios nuomonės kūrimo, reklamos, karo kurstymo, melo ir spaudos, rinkodaros, visuotinio pritarimo skatinimo* E.2005/19 P.35.

Frazeologizmas, įsiterpdamas į kitą pastovųjį junginį, jį išplečia savo komponentais, taip pat darinys dažnai papildomas ir kitais žodžiais. Pvz.: *Antra vertus, ji supranta: jei nepavyks, galės kaltinti tik save. Liežuviais dar ilgai už nugaros plaks: bandė, nieko neišėjo, pabėgo ...* V.2005/52 P.51.

Frazeologinis junginys *liežuviau plakti* savotiškai įrėmina į jo vidurį įsiterpusį kitą frazeologizmą *už nugaros*, o situacijos laikas nurodomas taip pat jo sudėtį išplečiančiais žodžiais *dar ilgai*.

Tarp frazeologinių junginių gali būti įsiterpęs ir koks nors žodis, kuris pabrėžia vieną iš jų (*Toks klausimas galėtų išmušti iš vėžių net šilta ir šalta mačiusį restorano padavėją* E.2006/12 P.44.), atlieka jungimo funkciją ((...)*tuometinis šio komiteto pirmininkas, dabar pavaduotojas Audronis Ažubalis griebėsi už galvos ir mušėsi į krūtinę, kad padėtis netrukus pasitaisys* V.2006/39 P.29.).

Kaip ir aptariant dviejų vienodų frazeologizmų vartojimą, čia taip pat reiktų paminėti ir tuos atvejus, kai frazeologizmai vartojami gretimuose sakiniuose.

Du vienodai įsimintini, spalvingi frazeologiniai junginiai, net be didesnių kitų modifikacijos būdų įsikišimo, padeda sukurti įtaigų perkeltinės reikšmės vaizdą, paryškinti net šiek tiek pašaipų politinės situacijos nusakymą, kuri taip pat išreiškiama remiantis tam tikrais palyginimais, sugretinimais: *Vienoje pusėje – galinga JAV bendruomenė, kurios nuomonės V. Adamkus negali nepaisyti. Kitoje – devyni Konstitucijos žyniai, apsikarstę šamaniškais*

amuletais ir grandinėmis. V. Adamkus negali spjauti į barzdą vyriausiajam šamanui, kuris tarpininkauja jam bendraujant su Konstitucijos įstatymų dvasiomis. Tačiau ir vėl vyriausiasis šamanas priskaldė malkų visą vežimą. Švelniai tariant E.2006/51 P.11.

Jau minėta anksčiau, kad stipresnį emocijų laipsnį turi frazeologizmai su komponentais *dievas, velnias*, todėl vartojami su ne tokiais paveikiais frazeologiniais junginiais, sukuria įtaigų, ekspresyvių frazeologinį vaizdą. Junginiai *duok dieve, ačiū dievui, gink dieve* turi ir kreipimosi į aukštesnes jėgas atspalvį, o frazeologizmai, į kurių sudėtį įeina daiktavardis *velnias*, dėl keiksmažodinio pobūdžio yra ekspresyvesni. Pvz.:

Skaitant šias lietuviškas receptūras atėjo į galvą mintis. Velniai griebtu, argi nenuostabu: kai kuriose šalyse sveiko maisto revoliucijos židiniai taps „McDonalds“! E.2005/26 P.46.

Kas, po velnių, man darosi? Gal visiškai išsikrausčiau iš proto? Tačiau tebetupėjau tuose krūmuose, stebindama šuniukus vedžiojančias moteriškes L.2006/4 P.170.

Tokie frazeologizmai padeda kurti ar sustiprinti ironiją, suteikia aprašomai situacijai buitiškumo, netikėtumo atspalvį, nes keiksmažodžiai dažnesni kasdieninėje, o ne straipsnių kalboje. Tiesa, interviu keiksmažodinis frazeologizmas nelabai stebina, nes „Interviu yra būdingas informacijos sudramatinimas, gyvumas, autentiškumas (informacija iš pirmų lūpų), įtikinamumas, kartais net intymumas.“⁸⁴ Be to, pasak A. Bitinienės, tokie trumpi sakiniai, kaip antrajame pavyzdyje, rodo sąveiką su dialogine kalba, jie yra „(...) įprasti interviu ar pokalbio žanro tekstuose, gali būti vartojami dialogizuotuose analitinio postilio tekstuose, meninėje publicistikoje, kai reikia perteikti emocijų proveržį.“⁸⁵ Tas emocijas dar labiau sustiprina keikmažodžio atspalvį turintis frazeologinis junginys, derinamas kartu su kito sakinio frazeologizmu.

⁸⁴ MARCINKEVIČIENĖ, R. *Žanro ribos ir paribiai. Spaudos patirtys*. Vilnius, 2008. P.120.

⁸⁵ BITINIENĖ, A. *Publicistinis stilius*. Vilnius, 2007. P.52.

Taip pat su šiais frazeologiniais junginiais vartojami ir kiti atitinkami žodžiai, kurie prisideda kuriant tą buitiškumo, paprastumo, šiurkštumo atspalvį. Pvz.: „*Buvo minučių, kai pamąstydavau: kokio velnio sukišau tiek pinigų į savo įrašų studiją? Ar kad dabar eičiau iš proto nuo darbo krūvio?*“ – prisipažino dainininkas E.2005/19 P.19.

Vieno frazeologizmo vartojimas sakinio pabaigoje, o kito – gretimo sakinio pradžioje, sukuria tęstinumo įspūdį. Pirmasis frazeologinis junginys gali turėti pabrėžiamąją intonaciją, tarsi leidžiančią atsikvėpti prieš kitą sakinį, kurio frazeologizmas savo kuriamu vaizdu susijęs su ankstesniu.

Tačiau nerimauta be reikalo. Kad lietuviai ne iš kelmo spirti, jie tai tvirtino kiekviename ruože KR.2006/14 P.37.

Atstumas tarp frazeologinių junginių ne visada turi įtakos jų kuriamo vaizdo ryškumui, įtaigumui. Junginius skiriantys sakiniai išreiškia tam tikrą informaciją, kurią sustiprina, papildo kitame sakinyje esantis frazeologizmas. Dažniausiai frazeologinius junginius skiriantys sakiniai yra teigiamieji, tačiau gali būti ir šaukiamieji ar klausiamieji. Pastarieji atkreipia skaitytojo dėmesį į anksčiau išsakytą mintį. Klausimai, kuriuos sudaro vienas klausiamasis žodis, yra netikėti, ypač, jei tekste gvildenamos politinės problemos. Stilistiškai efektyvus, skaitytojo dėmesį patraukiantis yra klausiamojo ir šaukiamojo sakinio derinimas. Pvz.: *Ką tu jam blogo padarei, po galais? Nieko! Ničnieko! Juk galų gale kuris iš judviejų chamas?* L.2006/3 P.119.

Frazeologizmų išsidėstymas ne visada lemia jų stilistinės svarbos laipsnį. Daug kas priklauso nuo frazeologizmų vaizdingumo, ekspresyvumo lygio, nuo junginių derinimo. Skirtingų frazeologizmų vartojimas tame pačiame sakinyje padeda glaudžiau išreikšti mintis, patraukti skaitytojo dėmesį, ypač jeigu šie junginiai nėra labai nutolę vienas nuo kito. Stilistiškai ryškus sinonimiškų ir anonimiškų frazeologizmų derinimas (tiek vartojant juos viename, tiek gretimuose sakiniuose ar atskiriant dar vienu). Ne visada tarp dviejų frazeologizmais kuriamų vaizdų yra stiprūs vidiniai ryšiai. Jie priklauso nuo aprašomų dalykų, reiškinių, nuo reiškiamų minčių sąsų, bendrumo.

3. Trijų ar daugiau skirtingų frazeologizmų vartojimas

Tokių frazeologizmų sandauga nedidelėje straipsnio pastraipoje suteikia reiškiamai minčiai daugiau įtaigumo, konkretumo, nes vietoj ilgų paaiškinimų vartojami kelių žodžių frazeologiniai junginiai. Dažnai vienas ar keli junginiai būna paprasti, trumpi frazeologizmai. Pvz.: *Ant Seimo fasado būtų galima iškalti: „Čia kariami šunys“*. *Seimo kanceliarijos valdininkai ir jų šunys iš širdies pasistengė, kad žinių tarnybų reporteriai, visą savaitę iš parlamento nekeldami kojos, kasdien turėtų vis ką nors nauja ir įdomaus pasakyti* E.2006/14 P.11.

Idioma yra tarsi įžanga į tolesnį tekstą. Frazeologizmo vartojimo efektyvumą lemia antrame sakinyje daiktavardis *šunys*, kuris skirtingai negu idiomoje, turi tiesioginę reikšmę. Toks perkeltinės ir tiesioginės reikšmės „susidūrimas“ yra įdomus, semantiškai turtingas, atkreipiantis skaitytojo dėmesį. Net ir iš pirmo žvilgsnio paprastas, trumpas frazeologizmas *iš širdies* „nuoširdžiai“, šmaikščiai ir kartu neįprastai taikomas ir valdininkams, ir jų šunims, gali būti suprantamas kaip hiperbolė, pašiepianti valdininkų elgesį. Todėl patys ryškiausi ir svarbiausi šioje teksto atkarpoje yra pirmieji du frazeologizmai, tuo tarpu trečiasis savaime įsipina į sakinį.

Du iš trijų frazeologinių junginių gali turėti tą pačią ar panašią reikšmę, bet skirtingą raiškos formą. Tokia vartosena leidžia išvengti reikšmės kartojimo. Pvz.: *Bet nespėjo belgai apšilti kojų Šiauliuose bei greta oro uosto įsikūrusioje oro bazėje, kai dėkingi už apsaugą miestiečiai davė jiems į dūdą. Netrukus į kaulus gavo dar vienas belgų kariškis* V.2005/13 P.59.

Junginiai *į kaulus gauti* ir *į dūdą duoti* reiškia smurtinius veiksmus, tačiau pirmasis frazeologizmas dar turi ir šnekamosios kalbos, šiurkštumo, ir net žargono atspalvį, plg.: *į dūdą duoti* ir *į nosį duoti*.

Frazeologizmų kuriamosios išgalės dažnai priklauso ir nuo konteksto. Ironiškai rašant apie rimtus dalykus, frazeologiniai junginiai gali subtiliai tą ironiją paryškinti, atlikti hiperbolių, litočių, palyginimų, metaforų vaidmenį. Pvz.: *Jauti, kad bara be rimtos priežasties? Prisimink, kaip į kritiką reaguoja mūsų Seimo nariai: stovi nuleidę akis, ir visos kalbos nuo jų – kaip vanduo nuo*

žąsies! O poste sėdi kaip sėdėje. Žiū, jau ir aukščiau palypėję. Tad įsiklausyk į kritiką, išgirsk tai, kas tikra ir protinga, bet neimk visko į širdį L.2006/4 P.215.

Toks frazeologizmų kartojimas suteikia straipsnių kalbai daugiau spalvingumo, ekspresyvumo, nes bent vienas iš trijų frazeologinių junginių kuria ryškų, įsimenamą frazeologinį vaizdą, turi įtakos efektyviai minties raiškai.

4. Kiti vartosenos atvejai

Šiame skyriuje aptariami tie atvejai, kai derinami du vienodi ir vienas skirtingas frazeologinis junginys. Straipsnio tekste ir pavadinime vartojami vienodi frazeologizmai gali sukurti dviprasmybę, o trečiasis tiesiog nurodyti tam tikrą būseną, pvz.:

Kur čia šuo pakastas – straipsnio pavadinimas E.2006/40 P.13.

Šiaulių miesto savivaldybės taryba priėmė nutarimą rengti specialųjį planą, pagal kurį Šiauliuose bus įrengtos pirmosios Lietuvoje gyvūnų kapinės. Šiauliečiai kraipo galvas sprendami, kur čia šuo pakastas. Šiame mieste užpildytos vienintelės veikiančios Ginkūnų kapinės ir jau kitąmet nebus kur laidoti mirusių žmonių, o politikai gaišta laiką rinkdami gražiausią vietą šunims užkasti! P.13.

Taigi tiesioginės ir perkeltinės reikšmės susipynimą lemia kontekste aptariami dalykai ir frazeologizmo komponentų tiesioginės reikšmės.

Santykiai tarp frazeologinių junginių, esančių pagrindinėje frazėje ir jos paaiškinime, taip pat būna stiliškai įdomūs, nes prie jų ryškios, įsimintinos vartosenos, pritaikymo tam tikrai situacijai prisideda replikos autorius, o vėliau jos komentatorius. Pvz.:

Ką lietuvis lietuviui gali pakišti? Tik kiaulę V.2005/5 P.13.

Tautvydas Barštys mėgsta visiems lietuviams kaišioti kiaules, tik gauti jas nelabai patinka P.13.

Šiame pavyzdyje tiek teiginys, tiek jo interpretacija susiję su frazeologizmais, kurie turi bendrą komponentą – daiktavardį *kiaulė*. Tautvydas

Barštys, kuriam priklauso pirmieji žodžiai, išskaido frazeologinį junginį pasitelkdamas klausimo-atsakymo būdą. Iš dalies atsakymas yra ir netikėtas, o kartu ir laukiamas, prisimenant frazeologizmą *kiaulę pakišti*, kita vertus, atsižvelgiant ir į socialinius aspektus. Žurnalistas įpina šį junginį į asmenišką situacijos supratimą, jos aiškinimą.

Kartais visuomenės veikėjo žodžiai labiau krinta į akis frazeologinių junginių modifikacijos būdais ir frazeologinio vaizdo pritaikymo galimybių platumu negu jų paaiškinimas. Pvz.:

Boriso Cepovo buvimą Lietuvoje reikėtų ypatingai saugoti ir puoselėti – tai aukso gysla, grūdas ir veršis viename asmenyje V.2005/15 P.15.

Vytautui V. Landsbergiui Lietuvoje pavyko aptikti rusišką aukso gyslą P.15.

Žinoma, negalima sakyti, kad teiginio interpretacija yra sausa, nuobodi. Ne, ji taikliai paryškina teiginio autoriaus žodžių ironiją pakartojant vieną iš frazeologizmų *aukso gysla*, ypač sustiprinant tiesioginę šio junginio reikšmę. Vis dėlto V. Landsbergio išsakyta mintis yra dar meniškesnė. Pasinaudojant komponentų praleidimu sukuriamas įtaigus išvardijimas. Kaip ir anksčiau aptartame pavyzdyje, pilnoji pirmo frazeologizmo forma leidžia atpažinti ir kitą modifikuotą junginį, tik šįkart jis paveiktas ne komponentų keitimo, o praleidimo būdu. Pirmo frazeologizmo komponentas *aukso* yra taikomas visiems išvardijimo nariams ir kartu su junginiu *viename asmenyje* kelia aliuziją į krikščionišką trejybę – *Dievas tėvas, Dievas sūnus ir Dievas šventoji dvasia*.

Apskritai tokio pobūdžio „tekstai“ yra savotiški maži meno kūrinėliai, kurių ironiškumui, o kartais ir sarkazmui padeda atsiskleisti okaziniai frazeologizmai.

Dažnai dviejų vienodų ir skirtingo frazeologizmo derinį galima rasti pačiame tekste, kur tų frazeologinių junginių pakartojimas pabrėžia tam tikrą mintį, o trečiasis atlieka kitokią funkciją: apibūdina situaciją, paryškina vieną iš pakartotų frazeologinių junginių, sustiprina jo kuriamą vaizdą, pvz.:

Politikui tenka susitaikyti su tuo, kad piliečiai turi teisę apie jį žinoti beveik viską. Bet ar į tą pačią kainą galima sudėti ir tokio politiko apdrabstymą purvais.

Peršasi mintis, kad tokia Lietuvos politikos padėtis yra viena iš priežasčių, leidžiančių išlikti tik užsigrūdiniams, jau nuo kojų iki galvos purvais savo kolegų apipiltiems politikams V.2005/43. P.12.

Taigi trijų frazeologizmų, iš kurių du yra vienodi, vartojimas tekstuose yra efektinga minties aktualinimo, pabrėžimo priemonė, nes toks frazeologizmų vartojimas iš dalies papildo dviejų frazeologinių junginių vaizdą emociniais, ekspresiniais ar kitais stilistiniais aspektais.

Šis modifikacijos būdas pasiteisina tada, kai frazeologiniai junginiai vartojami ne tik norint perteikti glaudžiau, tiksliau mintį, bet ir atsižvelgiant į retorines teksto ypatybes: derinant frazeologizmus tarpusavyje, išdėstant juos tekste, išmoningai pavartojant dar ir kitus perkūrimo būdus, atkreipiant dėmesį į frazeologizmų perkeltinės ir tiesioginės reikšmės santykius.

1.4. FRAZEOLOGIZMO KAIP SEMANTINIO PARALELIZMO VARTOJIMAS

Frazeologinio junginio kaip semantinio paralelizmo vartojimas suaktyvina vaizdingąjį perteikiamos paralelinės reikšmės komponentą. Tai sukuriami sinonimiškai vartojant frazeologizmą ir jo leksinį atitikmenį. Pvz., *Sekmadienį Liūtas bandys nekaltai apgauti (neužkibkite ant malonumų kabliuko)* E.2005/19 P.56.

Galimi įvairūs frazeologinio junginio ir jo atitikmens vartojimo variantai: atitikmuo eina prieš frazeologizmą arba po jo, frazeologizmo reikšmė kelis kartus pakartojama nedidelėje teksto atkarpoje. Šis modifikacijos būdas leidžia frazeologiniams junginiams patikslinti, sustiprinti vaizdinę, loginę informaciją. Leksinis vienetas paprastai nusako bendresnę reikšmę negu frazeologizmas. Iš pirmo žvilgsnio gali atrodyti, kad semantinis paralelizmas suteikia per daug vienodos informacijos, kad ji dubliuojasi, nes tas pats dalykas, reiškiny, situacija apibūdinama, nusakoma ir frazeologizmu, ir jo leksiniu atitikmeniu, reikšme. Vis dėlto taip nėra, nes frazeologinis junginys yra vaizdo semantinio stiprinimo, konkretinimo komponentas ir jis anaipso nerodo semantinio raiškos pertekliaus. Apskritai frazeologizmas tam tikrą situaciją, dalyką, asmenį apibūdina daug raiškiau, vaizdingiau, praturtina aprašymą, papildo emociniais, ekspresiniais, vertinamaisiais atspalviais.

Frazeologizmo kaip semantinio paralelizmo vartojimo būdas leidžia išvengti tų pačių žodžių kartojimo. Kai kurie frazeologinio junginio ir jo reikšmės deriniai pasitaiko gana dažnai. Pvz., jeigu tekste vartojamas daiktavardis *nafta*, tai kitame ar po kelių sakinių bus pavartotas ir frazeologizmas *juodasis auksas*.

(...) tačiau smukimo tendencijai kelių užkirs numatomas naftą eksportuojančių valstybių (OPEC) gamybos mažinimas.

Metų pradžioje juodojo aukso kainos svyruoja ties 60 JAV dolerių už barelį kartele, tuo tarpu rugpjūčio pabaigoje, uraganui „Katrina“ nusiaubus JAV energetikos infrastruktūrą Meksikos įlankoje, naftos kainos buvo pasiekusios visų laikų rekordą (...) Nuo 2005 metų sausio iki rugpjūčio naftos kainos

pašoko net 70 proc., tačiau rudenį ir pirmąjį žiemos mėnesį juodojo aukso kainos šiek tiek smuktelėjo(...) V.2006/2 P.20.

Taigi frazeologizmas tampa reikalingas, ypač todėl, kad žodis *nafta* pernelyg dažnai nesikartotų sakiniuose, be to, frazeologinis junginys pagyvina sausoką tekstą.

Panaši situacija yra su frazeologizmu *muilo opera* ir jo atitikmeniu „serialas, telenovelė“, pvz.: *Neabejinga blondinėms beždžionė ištrūksta, čiumpa En, užsiropščia ant aukščiausio dangoraižio ir žūva pakirsta kulku. Štai kokia graži muilo opera ar telenovelė. Ypač jeigu vietoj beždžionės įsivaizduotume Luisą Albertą, o vietoj En – tiesiog Mariją* E.2005/50. P.23.

Paskutinis sakiny iš dalies patikslina frazeologizmą ir jo leksinį atitikmenį. Pats frazeologinis junginys su savo reikšme yra jungiamas jungtuku *ar*, kuris parodo, kad tiek frazeologizmas, tiek jo atitikmuo semantiškai lygiaverčiai. Be to, abu jie turi tam tikrą vertinamąjį atspalvį: dažnai menkinamąjį, nes yra įsigalėjusi nuomonė, jog serialai nėra vertingi ar aukšto meninio lygio. Visi jie panašūs ir žiūrovams didelės naudos neatneša, nepraturtina jų vidinio pasaulio. Pvz.: *Pasirodo, nuolatinis potvynių, gaisrų, sprogimų, sniego griūčių, žemės drebėjimų bei mirtinų virusų plitimo srautas sąmonę paveikia klastingiau nei naivūs Lotynų Amerikos serialai. Nuo muilo operų aukštesnio intelekto žmogus išdidžiai nusisuka (...) V.2005/48 P.52.*

Frazeologizmas ir jo atitikmuo tekste gali būti supriešinti antitezės būdu. Antitezė, – veiksmingiausia poleminė figūra, ja keliama įtampa, sukuriamas kontrastas, kuriuo visada patraukiamas skaitytojų dėmesys. Autorius „antitezėmis sutvirtina argumentus, geriau išaiškina teiginius. Antitezė yra ir stiliaus nuosaikumo priemonė: mat ši figūra neleidžia atsirasti išpūstumui – ji glausta, gyva, pakanka dviejų į akis krintančių kontrastingų ypatumų“⁸⁶, pvz: *Prieš atvykdamas į Livorną, buvau prisiklausęs įvairiausių kalbų apie aršius Italijos futbolo tifozius. Iš tikrųjų vieną dieną gali būti nešiojamas ant rankų, kitą – paniekintas* E.2005/12 P.21.

⁸⁶ KOŽENIAUSKIENĖ, R. *Juridinė retorika*. Vilnius, 2005. P.326.

Tokios priešpriešos leidžia tiksliai, kompaktiškai, be jokių papildomų aiškinimų aprašyti esamą situaciją.

Frazeologinio junginio ir jo reikšmės antonimiška vartoseną taip pat kuriama pasitelkiant jungtukus, pvz.:

Šiaip keistas jausmas, kai tave į šuns dienas deda arba aukština žmonės, kurių net nesi sutikęs E.2006/33 P.19.

Galimas sinoniminių ir antoniminių frazeologizmo reikšmių derinimas su frazeologiniu junginiu, pvz., *Bet reikia kalbėti atvirai, tiesiai, o ne už akių arba slapstantis nuo trenerio ir neatsakant į jo telefono skambučius* E.2005/38 P.19.

Kartais frazeologizmas savo reikšme nuo žodžio gali skirtis tam tikrais reikšminiais atspalviais. Tai viena būdingiausių frazeologizmo kaip semantinio paralelizmo savybių. Toks frazeologinio junginio ir jo reikšmės derinys atskleidžia frazeologizmų pritaikymo galimybes, jų lankstumą: kuriamo vaizdo ryškumas, išskirtinumas nedingsta pavartojus semantiškai panašų, o ne tapatų žodį.

Frazeologizmo reikšmė vietoj vieno žodžio gali būti nusakoma ir junginiu, kuris tarsi patikslina frazeologizmą. Pvz., *Pastaruoju metu dažnai kartojate, kad STT pareigūnai jaučiasi užspeisti į kampą: nuolat patiria spaudimą, yra griežtai kritikuojami* E.2006/8 P.17.

Vietoj veiksmožodžio *prispirti*, kuris yra frazeologinio junginio *į kampą įvaryti* reikšmė, atsiranda junginys *patiria spaudimą*. Jis semantiškai artimas frazeologizmui ir paaiškina pastarąjį kartu su kitu junginiu.

Frazeologizmo reikšmė derinama net su keliais panašios reikšmės pastoviais junginiais. Pvz., *Labai sunkiai išgyvenu, kai man nesiseka. Imu į galvą ir į širdį, todėl bijau galvoti apie perspektyvą* E.2005/30 P.19.

Šiame pavyzdyje paralelizmas derinamas su komponentų praleidimo būdu, t.y. dviems frazeologizmams *į galvą imti* ir *į širdį imti* paliekamas bendras komponentas – veiksmožodis *imti*. Taip mintis perteikiama kompaktiškiau ir efektyviau. Frazeologinių junginių kuriamas vaizdas paaiškina leksinį atitikmenį, kuris artimesnis frazeologizmui *į galvą imti*.

Ne ką mažiau paveikus vieno frazeologinio junginio derinimas su keliomis leksinėmis reikšmėmis, kurios skiriasi tik tam tikrais reikšminiais atspalviais, tačiau iš esmės priklauso tai pačiai semantinei grupei, pvz.: *Djukų giminės specializacija – naminės degtinės varymas, o Bo ir Luko dėdė Džesis (W.Nelsonas, taip, tas pats kantri dainininkas) gamina geriausią alų visoje apylinkėje. Pusbroliai ir patys vartoja tuos velnio lašus, ir platina gėralą apylinkėje, pakliūdami į visokias kvailas situacijas* E.2005/39 P.23.

Frazeologinis junginys ir jo atitikmuo, eidami vienas paskui kitą, sustiprina kuriamą vaizdą, net atrodo, kad papildo, paaiškina vienas kitą, o kartais sudaro ir nedalomą vienetą, pvz., *Liko sunkūs titaniški pokario darbai: atstatyti sugriautas sielas, įvesti pamatinio kito asmens laisvės ir orumo pagarbos principo raišką* V.2005/19 P.43.

Šis modifikacijos būdas vartojamas teiginyje ir jo komentare: vaizdingas teiginio frazeologizmas perkeliamas į komentarą, o kartu ten buvęs jį paaiškinantis junginys pakeičiamas kitu, pvz.:

„Kažkodėl niekas nepastebi esminio fakto: litas juk susietas su euru, tad civilinė santuoka įvyko. Skudurai sumesti į krūvą. Dabar tariamasi tik dėl santuokos „iki mirties“ ir pavardės keitimo – iš esmės simbolinio akto V.2006/42 P.13.

Pastebi Saulius Stoma. Na, regis, taip sumetę skudurus į krūvą, bet oficialiai nevedę litas su euru gyvens dar trejetą metų P.13.

Taigi frazeologizmų semantinio paralelizmo esmę sudaro kartu vartojami frazeologiniai junginiai ir jų leksinės reikšmės. Tokie deriniai stiprina, dveжина akcentuojamą informaciją. Frazeologizmo ir jo atitikmens gretutinis vartojimas leidžia išvengti tų pačių žodžių kartojimo, suteikia, priklausomai nuo aptariamos temos, konteksto, straipsnio kalbai daugiau gyvumo, vaizdingumo. Šis modifikacijos būdas ypač veiksmingas tada, kai frazeologinis junginys ir jo atitikmuo vartojami vienas šalia kito ar jungiami tam tikrais jungtukais.

1.5. FRAZEOLIGIZMŲ REIKŠMĖS KITIMAS

Šis modifikacijos būdas pasižymi tuo, kad *Frazeologijos žodyne* ar *Lietuvių kalbos žodyne* esančių frazeologinių junginių reikšmės netinka tam tikrame kontekste. I. Molotkovas⁸⁷ teigia, kad tai yra individualus frazeologizmo vartojimo būdas. Nauja frazeologizmo reikšmė dažniausiai būna nulemta aprašomo dalyko, situacijos. Kai kurie junginiai dažnai vartojami kitokia reikšme negu žodyne.

Frazeologizmas *diržus susiveržti* nusako badavimą. *Lietuvių kalbos žodynas* pateikia ir kitą reikšmę – „imti mažiau valgyti“. Naujoji frazeologinio junginio samprata yra labai panaši, tik ji nusako taupymą. Ši reikšmė ypač stipri tada, kai tame pačiame sakinyje atsiranda prieveiksmis *taupiai*, pvz.: (...) *būdami netikri dėl ateities, vartotojai linkę susiveržti diržus ir leisti savo pinigus kas kas taupiau nei anksčiau* V.2005/24 P.33.

Frazeologizmu *kietas riešutas* apibūdinamas sunkiai suprantamas (suvokiamas, išaiškinamas) dalykas, tačiau juo gali būti nusakoma tokia žmogaus savybė kaip kovojimas iki galo, stiprus charakteris. Potemės *Liks kietas riešutėlis* V.2005/10 P.56. frazeologinis junginys gali būti suprantamas ir tikrąja reikšme, tačiau perskaičius tekstą paaiškėja, kad toji reikšmė netinka (potemėje rašoma, kad *Ferarri* komandos pirmasis pilotas Michaelis Shumacheris neužėmė jokios vietos dėl avarijos, o štai Rubensas Barrichello užlipo ant antrojo nugalėtojų pakylos laiptelio net važiuodamas senu *Ferrari* bolidu, todėl manoma, kad jis pateiks ne vieną staigmeną ir kovos dėl prizinių vietų), nes frazeologiniu junginiu nusakomas lenktynininko dvasios stiprumas, sugebėjimas kovoti dėl taškų, tikėjimas savo jėgomis.

Kaip frazeologizmas *diržus veržtis* paprastai vartojamas aprašant ekonominius dalykus, taip junginys *kietas riešutas* mėgstamas autorių, kurie gvildena sportines temas, pvz., „*Atletas*“ buvo *kietas riešutas* net „*Žalgiriui*“, kuriam 1997-aisiais pralaimėjo LKL superfinalo serijoje 2:3, nors pirmavo 2:0 E.2005/27. P.25.

⁸⁷ МОЛОТКОВ, И. А. *Основы фразеологии русского языка*. Ленинград, 1977. С.192-193.

Skirtingai negu ankstesniame pavyzdyje apie *F-1* pilotus, straipsnio pavadinime *Tomas Mohoričius: „Lietuvos rytas“ bus kietas riešutas visiems varžovams* E.2005/35 P.20. esančio frazeologinio junginio reikšmė yra aiškesnė – tai nauja, o ne žodyne nuroma reikšmė. Tą aiškumą, matyt, lemia tai, jog straipsnio antraštę sudaro pašnekovo frazė, kurios pilna forma yra straipsnyje. Pvz.: *Eurolygos naujokams nėra lengva, todėl kiekvienos rungtynės turi būti papildomas motyvas. „Lietuvos rytas“ bus kietas riešutas visiems varžovams. Sieksime maksimalaus tikslo* E.2005/35 P.21.

Nauja reikšmė nusako kiek kitokią emocinį ar ekspresinį atspalvį, taip pat susilpnina ar sustiprina tam tikrus stilistinius, reikšminius aspektus.

Reikšmę „įspūdingas“ dėl konteksto įtakos įgauna frazeologizmai *kvapą gniaužti* ir *iš koto virsti*. Tiesa, ji gali turėti ir pagrindinės reikšmės atspalvį. Tuo tarpu frazeologinis junginys *iš koto virsti* turi visai kitokią reikšmę negu nurodoma *Frazeologijos žodyne* (vietoj „būti girtam“ – „įspūdingas“, „stulbinantis“) ir *Lietuvių kalbos žodyne* („nusiğerti“, „pasenti“). *Ant magišku spalvų celofanuotų paviršių galima lengvai išvelgti egzotiškų jūros dugno augalų, gniaužiančių kvapą spalvingų atspalvių ir formų žuvų* E.2005/26 .47.

Puikios McLaren bolido formos, iš koto verčianti chrominė dažymo schema ir stipriausia lenktynininkų pora nuvylė savo gerbėjus KR.2006/4 P.4.

Frazeologizmo reikšmės kitimas susijęs su frazeologinio junginio kaip semantinio paralelizmo plėtote, nes skaitytojui pasufleruoja naują frazeologizmo sampratą, pvz.: *Bulgarija ir dabar gniaužia kvapą. Tik ta nuostaba kyla dėl jos atsilikimo* V.2005/48 P.16.

Taip naujoji frazeologizmo reikšmė gali būti paaiškinama, patikslinama po jo einančiu sakiniu, pvz.: *Klausimai „koks, kokia?“, „kokios rūšies?“, „iš kur?“, „iš kokios žaliavos?“ daug ką tiesiog iš koto verčia. Įsiutina. Suerzina* E.2005/49 P.50.

Naujoji reikšmė nuo pamatinės skiriasi nusakomo veiksmo intensyvumo atspalviais: žymi silpnesnį ar stipresnį veiksmą negu pirminė, o

kartais ir nesutampa. Pavyzdžiui, frazeologinis junginys *vandenį drumsti* „kelti nesantaiką, kenkti“, kuris šiame sakinyje: *Sjono galva vis dar pramušta visokiausiais projektais, siekiančiais sudrumsti ramiai tekančios Islandijos kultūros vandenį* V.2005/7 P.79. žymi ne nesantaikos kėlimą, o tiesiog norą išjudinti Islandijos kultūrą.

Tam tikras bendrumas tarp tikrosios ir pakitusios reikšmės yra tada, kai remiamasi skirtingais veiksmais, kuriuos gali atlikti tas pats asmuo, ta pačia kūno dalimi, pvz., koja. *Koją kišti* – „trukdyti, kliudyti“ (žodyne nurodyta frazeologinio junginio samprata) ir „atvykti, ateiti, įžengti“, pvz., *Tas „tarptautinis skandalas“ jau dešimtmetį baugina kišti koją į kaimynės teritoriją* E.2005/33 P.11.

Motyvuotos reikšmės frazeologizmams būdinga tai, jog frazeologinio vaizdo santykis susijęs su vaizdu, kurį lemia frazeologizmo komponentai, pavartoti tiesiogine reikšme. Pakitusi reikšmė gali tą ryšį susilpninti, t.y. ji yra abstraktesnė, stipresnis perkėlimo išpūdis plg., *kailį lupti* „1. mušti, 2. varginti, išnaudoti“ ir „prikaištauti, barti“. Taigi tie patys frazeologizmai žodis žodin gali būti pavartoti ne tik mušimo, bet ir kita – barimo – reikšme, ir trečia – varginimo, išnaudojimo reikšme. „Tik kontekstas ir situacija gali pasakyti, kokia mintis turėta frazeologizmą pavartojusio kalbėtojo, kokių intencijų skatinamas jis pasakė taip ar kitaip“⁸⁸.

Taigi frazeologizmo reikšmė nuo pateiktos gali skirtis tam tikrais reikšminiais atspalviais, o kartais – visiškai nesutapti. Tokio kitimo paprastai reikalauja kontekstas, frazeologizmu nusakoma situacija.

⁸⁸ KOŽENIAUSKIENĖ, R. *Juridinė retorika*. Vilnius, 2005. P.256.

6. FRAZEOLOGIZMO KOMPONENTŲ PRALEIDIMAS

Frazeologizmo komponentų praleidimas leidžia tiksliau, kompaktiškiau perteikti mintį, o praleistus komponentus skaitytojas nesunkiai atkuria. Toks modifikacijos būdas suteikia minčiai daugiau glaustumo, įtaigumo, emociingumo.

Pritaikant frazeologinį junginį konkrečiai situacijai, atsisakoma nelabai reikšmingų komponentų arba tokių, kurių nebuvimas nesukelia didelių minties spragų ar neleidžia sukurti iki galo išbaigto frazeologinio junginio. Eliptinės konstrukcijos „(...) padeda kalbos raiškumui, gyvumui (...) Tai veržlumo, lakoniškumo priemonė (...)“⁸⁹. Pvz., *Todėl pasiduodant šventinio sūkurio bangai, norėtuši prisidėti pabandant politologiškai, o gal ir politiškai, ✓ kyštelėti trigraši ir paskelbti politinių Gaidžio metų nominacijas* V.2005/52 P.19.

Komponentas – įvardis *savo*, yra praleidžiamas, nes nėra būtinas: ir taip aišku, kas nori *trigrašį kišti*.

Kai šalia vienas kito pavartojami du frazeologizmai, turintys pasikartojantį komponentą, viename iš junginių tas komponentas yra praleidžiamas. Vienais atvejais toks praleidimas yra būtinas, nes du vienodi komponentai darytų mintį nelogišką, pvz. *ranka numoti* „nekreipti dėmesio“, *lengva ranka* „lengvabūdiškai“ vartojami vienas šalia kito sukuria glaudų junginį praleidus vieno iš jų komponentą (*ranka*), pvz., „*Kai komisaras mane atsivijo iki namų, jau rūkiau – kviečiame policiją, važiuojame į įvykio vietą*“, - „*Ekstrai*“ E. Belickas teigė atmintino penktadienio vakarą nenumojęs ✓ *lengva ranka* į policijos pareigūno priekaištus ir norėjęs išsiaiškinti, kiek ir ar tikrai jie pagrįsti E.2005/38 P.26.

Kitais atvejais frazeologizmai sudaro išvardijimą, todėl vėl paliekamas jiems bendras komponentas. Pvz., *Boriso Cepovo buvimą Lietuvoje reikėtų ypatingai saugoti ir puoselėti – tai aukso gysla, grūdas ir ✓ veršis viename asmenyje* V.2005/15 P.15.

⁸⁹ KOŽENIAUSKIENĖ, R. *Retorika. Iškalbos stilistika*. Vilnius, 2001. P.300.

Galimas ir atvirkščias variantas, kai laisvojo junginio komponentas atitinka praleistą frazeologizmo komponentą. Pvz.: *Ant ratų to gyvenimo buvo trisdešimt metų. Kur padėdavę lagaminą, ten ir ✓ galvą* E.2006/17 P.46.

Praleistą frazeologinio junginio komponentą gali atstoti ir šalia esančio kito frazeologizmo reikšmė, pvz., *Tačiau ar energija, slypinti gazuoto gėrimo buteliuke, iš tiesų yra tik niekuo dėtąs avinėlis?* E.2005/34 P.50. Frazeologizmas *niekuo dėtąs* turi reikšmę „nekaltas“, o šis būdvardis yra sudedamoji junginio *nekaltas avinėlis* dalis. Toks frazeologizmų kartojimo ir komponentų praleidimo derinimas yra stilistiškai ryškus, veiksmingas, nes padeda kompaktiškiau, vaizdingiau išreikšti mintį.

Dviejų vienodų frazeologinių junginių kartojimas taip pat „leidžia“ praleisti komponentą, taip sustiprinant frazeologinį vaizdą. Jis tampa konkretus (ypač, kai junginys yra didesnės apimties ir išplėstas dar kitais žodžiais), neperkrautas, o nutylėtas komponentas atkuriamas lengvai. Pvz.: *Nė vienas „Ekstros“ straipsnio teiginys nebuvo paneigtas, jo autorius Valdas Kvėdaras net pelnė STT premiją, tačiau J. Biržiškiui nuo galvos nenukrito nė plaukelio. Nenukrito ✓ ir nuo A. Z. Kaminsko, ir nuo A. M. Brazausko galvos.* E.2006/12. P.31.

Interviu klausime ir atsakyme pavartojus tą patį frazeologinį junginį, atsakyme užtenka jo trumposios formos, kad nedingtų frazeologinio vaizdo įspūdis. Iš dalies taip yra dėl to, kad sutrumpėjęs frazeologizmas, tiksliau vienas jo komponentas, yra pirmas ar antras atsakymo žodis, taip pat į jį sutelktas visas reikšminis akcentas.

– *Ar šeimyninis gyvenimas neprikerpa sparnų naktiniams skrydžiams?*

– ✓ *Neprikirpo, tik padidėjo atsakomybė, ypač gimus vaikui* L.2006/12 P.98.

Frazeologinio junginio trumpinimas straipsnio pavadinime ar potemėje gali padėti sužadinti skaitytojo smalsumą (apie ką gi bus rašoma straipsnyje?), o frazeologizmo reikšmė, jo kuriamas vaizdas išplėtojamas toliau esančiame tekste. Praleisti komponentai gali būti „žymimi“ daugtaškiu. Jis vizualiai parodo praleistą komponentą, nors jo nebuvimas ir taip aiškus, pvz., *Varnas varnui ...* – potemės pavadinimas V.2005/7 P.16.

Taigi frazeologizmo komponentai yra praleidžiami dėl konteksto įtakos: to reikia, kad mintis būtų išreikšta logiškai, nuosekliai. Praleistas komponentas paprastai lengvai numanomas. Šis modifikacijos būdas dažnai yra susijęs su vienodų frazeologizmų kartojimu, tada nevartojamas vienas iš bendrų jų komponentų. Tai padeda raiškiau, tiksliau perteikti norimą mintį, neapkrauti jos papildomais žodžiais. Nors naujasis frazeologizmas (...) išlaiko pilnojo varianto reikšmę, gramatines ir stilistines ypatybes⁹⁰, vis dėlto sutrumpinimai „(...) gali būti teisingai skaitytojo suprasti tik tada, jei „pilna“ frazeologizmo forma gerai žinoma (...)“⁹¹.

⁹⁰ ГОРШКОВА, К. В.; МУСТЕЙКИС, К. В.; ТИХОНОВ, А. Н. *Современный русский язык*. Вильнюс, 1985. С.189.

⁹¹ АБРАМОВИЧ, И. М. Об индивидуально-авторских преобразованиях фразеологизмов и отношении к ним фразеологического словаря. *Проблемы фразеологии*. Москва-Ленинград, 1964. С.216.

1.7. FRAZEOLOGIZMŲ PLĖTOJIMAS Į PLATESNĮ KONTEKSTĄ

Kaip jau ne kartą teigta, „kontekste frazeologizmai padidina teikiamos informacijos ir ekspresijos krūvį, padeda kurti stilistinius efektus, pakelia emocinį kalbos toną“⁹², o jų plėtojimas – tai vienas iš stilistiškai efektyviausių, ryškiausių modifikacijos būdų, nes frazeologinis junginys virsta sunkiai pirminį frazeologizmą primenančiu dariniu. Vis dėlto toks frazeologinio junginio perkūrimas gana retas. Dažniau apsiribojama kurio nors komponento pakartojimu, frazeologizmo paaiškinimu suaktyvinant jo tiesioginę reikšmę. Šiam modifikacijos būdui nesvetimas „bendradarbiavimas“ su kitais. Frazeologinio junginio plėtimas į didesnę kontekstą aptariamas pagal tokius šio modifikacijos būdo požymius:

1. Frazeologizmu kuriamo vaizdo plėtojimas nepasitelkiant atskirų komponentų;

2. Frazeologizmu kuriamo vaizdo plėtojimas pasitelkiant atskirus jo komponentus:

2.1. Plėtojimas pakartojant vieną komponentą;

2.2. Plėtojimas, virstantis sudėtingesniu vaizdu.

(žr. 2 lentelę. *Frazeologizmų plėtojimas į platesnį kontekstą*).

Apskritai toks frazeologinio junginio perkūrimas „(...) įmanomas tik tuo atveju, kai kontekste yra žodis tematiškai artimas kuriam nors junginio komponentui.“⁹³ Tai leidžia pratęsti frazeologinį vaizdą, kurti naujus, sukeliant aliuziją į frazeologizmą.

1. Frazeologizmu kuriamo vaizdo plėtojimas nepasitelkiant atskirų komponentų

Vienas iš paprastesnių frazeologinio vaizdo tęsimo atvejų yra toks, kai pats junginys dažniausiai nėra veikiamas kitų modifikacijos būdų, pavyzdžiui,

⁹² ABARAVIČIUS, J. Frazeologizmų vartojimas J. Baltušio kūryboje. *Kalbos kultūra*, 1975, Nr. 29. P.53.

⁹³ БАКУРОВ, В. Н. Фразеологический каламбур в современной публицистике. *Русская речь*, 1994. №6. <http://www.gramota.ru/rusrech.html?id=358>.

komponentų keitimo ar reikšmės kitimo, sudėties plėtimo. Paprasčiausiai po frazeologinio junginio pavartojimo sakinytis tęsiamas, tačiau semantiškai jis susijęs su frazeologizmu, toliau remiasi juo kuriamu vaizdu. Pastarąją grupę išskiria ir V. N. Vakurovas⁹⁴. Pvz., *Tik iš šalies atrodo, kad man krepšinio kelias rožėmis klotas, tačiau jis gana spygliuotas* E.2006/29 P.21.

Būdvardis *spygliuotas* sieja likusią sakinio dalį su frazeologiniu junginiu. Tai nėra tikrasis frazeologizmo komponentas, tiesiog šis žodis susijęs su frazeologiniu vaizdu, praplečia jį, paaiškina, kontrastu sukelia prieštaravimą.

Rečiau pasitaikantis šio okazionaliojo būdo atvejis – paaiškinimas pavartotas prieš frazeologizmą. Jis tartum „parengia“ skaitytoją, yra savotiškas įvadas į frazeologizmą. Antra vertus, atrodo, kad tarsi pats frazeologizmas būtų prieš jį esančio junginio tęstinis vaizdas. Pvz.: *Polonio sėjamas nematomas siaubas apima vis didesnę teritoriją. „Time“ jau paskelbė dešimt nelankytinų vietų Londone. Kas suvyniojo visa ta kamuoli ir kur veda siūlo galas?* V.2006/51 P.44.

Derinant šią modifikacijos būdą su kitais, frazeologinis vaizdas tampa dar ryškesnis, įsimintinesnis. Dviejų vienodų ir vieno skirtingo frazeologizmo kartojimas pamažu veda prie tolesnio minties plėtojimo, papildo trečią junginį, pvz.: *Ne sykį jam sakiau: vaikel, iš krepšinio duonos nevalgysi. Dabar tenka atsiimti savo žodžius. Jos valgo ne tik pats iki soties, bet ir mums plačią riekę atriėkia* E.2005/11 P.20.

Sudėties plėtimas sustiprina frazeologiniu junginiu reiškiamos situacijos reikšmingumą, o tolesnė sakinio dalis kelia aliuziją į tiesioginę frazeologizmo reikšmę, nors iš tiesų nusako perkeltinę situaciją – skaitytojas gali įžvelgti hiperbolę, kuri net priverčia nusišypsoti, pvz.: *Bet pasiduoti ji nesirengia. Jei Dievas jai užvers visas duris, ji ilis ne tik pro langą ar kamina, bet jei reikės, ir pro orlaide ar menkiausia bet kokio vamzdžio plyšeli* E.2005/39 P.21.

⁹⁴ ВАКУРОВ, В. Н. Фразеологический каламбур в современной публицистике. *Русская речь*, 1994. №6. <http://www.gramota.ru/rusrech.html?id=358>.

Tuo tarpu kitame pavyzdyje junginį išplečiantys žodžiai daugiau nukreipti į frazeologizmą, kaip į laisvąjį junginį. Toks perkūrimas pažadina skaitytoją, priverčia jį suklusti, taip pat pagyvina tekstą. Pvz.: *Dabar jo ženkle drabužiais ir aksesuarais prekiaujama dvidešimt penkiose šalyse. Jis nesnaudžia ant laurų, o ir nelabai turi laiko poguliui, nes savo rankose laiko visas imperijos valdžias: meną, vadybą, prekybą, reklamą* L.2006/2 P.65.

Gramatinis komponentų keitimas kartu su įterpimu ne tik patikslina tam tikrą frazeologinio vaizdo aspektą, bet dar labiau paryškina, pabrėžia apibūdinamos situacijos kraštutinumą. Tai padaryti leidžia papildoma informacija, kuri išplečia junginį, pvz.: *Nauja mūsų istorijoje tai, kad jau pusmetį sėkmingai dirba mažumos Vyriausybė. Tik ji kabo ant plonyčio siūlelio, kurį bet kada gali nukirpti...nematoma ranka.* V.2006/52 P.43.

Kartais reikia platesnio konteksto, kurio dėka atsiskleidžia visas frazeologinio junginio efektyvumas, subtili, užslėpta ironija. Štai po tokios ilgos pradžios (*Tokiame name kaip šis, gyvena paprasti žmonės: skustagalviai berniukai su riestanosiais batais, auksaburnės čigonėlės su vietnamkėm, susisukę diedukai su medžiaginėm šlepetėm, šiauštagalvės šarkytės su baltais aukštakulniais, svyruojantys narkomanai su puskojinėm, spjaudantys paaugliukai su tuo, ką mama nupirko, ir net dviratininkų pora su tikrais sportbačiais. O „manolų“ nemačiau niekada. Tik daug kartų per televizorių.* L. 2006/10 P. 164.), kuri pati sukuria ironišką nuotaiką, jungdama išvardijimu labai įvairią name gyvenančią „publiką“, pagaliau pavartojamas ir pats frazeologizmas: *Žodžiu, gyvenimas ne rožine flanele klotas* P.164. Jis yra apibendrinimas to, kas buvo pasakyta anksčiau, taip pat – tarsi atspirties taškas tolesniam tekstui, kuris tęsia okazionaliojo frazeologizmo vaizdą: *Užtat pižama rožinė. Su baltais katinėliais. Net vyras juokėsi už pilvo susiėmęs, kai pirmąsyk ją pamatė* P.164.

Taigi prie frazeologizmo plėtojimo prisideda straipsnio kalbos tonas, o pats junginys nepaskęsta ilguose aprašymuose, atvirksčiai, išplaukia iš jų.

Net tas pats frazeologinis junginys, naudojant šį modifikacijos būdą, gali būti perkuriamas skirtingai. Iš dalies tą lemia kontekstas. Pvz.:

Jūs minite nuomones, esą Šventasis Tėvas galbūt netyčia papylė benzino į ugnį, tačiau reikia suvokti, kad norintieji kurstyti pykčio laužą malku visuomet šuras, - sakė Jo Eminencija V.2006/39 P.47.

1956 m. įvykius ir amžininkai, ir vėlesnės kartos vertino priešingai, nes jie ipylė alyvos į nuo seniau rusenusių problemų žaizdą, kurio liepsnos XVII a. gerokai apsvilino Lenkijos ir Lietuvos valstybės (toliau LLV) laivo bures: karuose su kazokais ir Rusija V.2006/45 P.40.

Skirtingų komponentų keitimai iš dalies sukuria ne tokį pat frazeologinį vaizdą, o ir jo plėtojimas taip pat nėra tapatus, nes abu frazeologizmai yra taikomi skirtingoms situacijoms apibūdinti, tačiau tęstinis vaizdas yra ryškus, įtaigiai pratęsiantis frazeologinį.

Taigi net be komponentų pakartojimo už junginio ribų, pasitelkus tam tikrus giminiškus žodžius sukuriamas stilistiškai ryškus vaizdas.

2. Frazeologizmu kuriamo vaizdo plėtojimas pasitelkiant atskirus jo komponentus

Tai toks plėtojimas, kai vienas ar keli frazeologizmo komponentai pakartojami už jo ribų, pratęsia frazeologinį vaizdą, jį papildo, manipuliuoja perkeltine ir tiesiogine frazeologinio junginio reikšme. Šį plėtojimą galima skirstyti į dvi dalis:

1. Plėtojimas pakartojant vieną komponentą;
2. Plėtojimas, virstantis sudėtingesniu vaizdu.

2.1. Plėtojimas pakartojant vieną komponentą

Plėtojimas, kai pasitelkiamas kuris nors frazeologinio junginio komponentas, pagyvina frazeologinį vaizdą, pratęsia jį, patikslina, neleidžia išblėsti įspūdžiui, kurį sukėlė. Pvz.: *O juk tai vienintelė neprivatizuota teritorija prie nuostabaus Alaušo ežero, į kurią kiekvienam poilsiautojui vis dar galima koją ikelti. Tik koją, nes tos vietos paplūdimyje dabar – ankšta: šiltesnę dieną, kai saulės išsiilgę žmonės nutūpia pakrantę, nei badmintono pažaisi, nei kamuolio, kaip kad anksčiau nepaspardysi* E.2005/33 P.13.

Vieno iš komponentų pavartojimas kita reikšme sukelia netikėtumo įspūdį, pvz.: *Matote, vynmedžiui nuo geros vietos pasaulio vynu šimtuke nei šilta, nei šalta. Va, jei ruduo bjaurus – tada jau ir vynmedžiui šalta. Tada, jei būtų galima rinktis, vietoj balų ir premijų rinkčiausi gerą orą* E.2005/11 P.44. Netikėtumą sukelia tai, jog tam pačiam dalykui apibūdinti buvo prieš tai pavartotas frazeologizmas, o jau kitame sakinyje – komponentas *šalta* turi kitą reikšmę.

Prieš frazeologinį junginį pavartotas daiktavardis sukuria situaciją, kuri inspiruoja frazeologizmo pavartojimą, pvz., *Jie tik ir žiūri, kurio iš buvusių ir esamų oponentų biografijoje būtų galima atrasti nors šapelį, o atradę nesibodi, liaudiškai sakant, iš šapo vežimą priskaldyti* V.2005/150 P.25.

Taigi vieno komponento pakartojimas kontekste papildo frazeologinį vaizdą naujais emociniais, ekspresiniais atspalviais, nors tas komponentas ir nesukuria plataus, perkeltinės situacijos vaizdo. Vis dėlto toks frazeologinio junginio perkūrimas yra efektingas minties raiškos būdas.

2.2. Plėtojimas, virstantis sudėtingesniu vaizdu

Toks plėtojimas stilistiškai reikšmingas, nes vienas ar keli frazeologinio junginio komponentai, pavartoti prieš ar po frazeologizmo, toliau pratęsia jo vaizdą, papildydami naujais reikšminiais aspektais. Pvz.:

Tačiau jų organizatoriai nesulaukė reikiamos Automobilių sporto federacijos paramos – tik atvirkščiai. Jiems buvo kaišiojami pagaliai tarp ratų, kol tie ratai galutinai sustojo – visi jau seniai užmiršo šias lenktynes KR.2006/17 P.47.

(...) *kritika, paremta vienu kitu asmeninio gyvenimo fakteliu, neturėjo jokios įtakos vis didesnį pagreitį imančiai koalicijos mašinai. Žinia, degtukų kaišiojimas vežimui i ratus kažin ar gali realiai paveikti vežimo greitį. Čia reikia gero pagaliai. Ir natūralus pagaly atsirado. Netgi kažkaip piktdžiugiškai metaforiškas. Kiaulystė pakišta besirūpinant kaulėmis ir kaulidėmis* V.2005/20 P.17.

Pirmame pavyzdyje, šalia perkeltinės reikšmės, ryškus ir tiesioginis vaizdas, nes straipsnyje kalbama apie lenktynes, automobilius, jų ratus, nors skaitytojas ir supranta, kad čia taip tęsiamas frazeologizmas *pagalius kaišioti į ratus* „kenkti“. Toks plėtojimas pažadina dėmesį, pagyvina straipsnio kalbą.

Tuo tarpu antrame pavyzdyje tas pats frazeologinis junginys transformuojamas dar sudėtingiau. Junginiui suteikiamas stiprus hiperboliškumo atspalvis pasitelkus komponentų pakeitimą. Tolesniame tekste susipina tiesioginė ir perkeltinė reikšmė, kuri sukuria ryškų, intriguojantį vaizdą, nuo kurio pereinama prie kito, taip pat artimo frazeologiniam (*Kiaulystė pakišta besirūpinant kiaulėmis ir kiaulidėmis*).

Kaip jau buvo minėta ankstesnių pavyzdžių nagrinėjime, plėtojant frazeologizmą, šalia perkeltinės reikšmės yra stiprus tiesioginės reikšmės vaizdas. Iš tiesų jis yra perkeltinis (alegorinis), tačiau perskaičius frazeologizmo tęsinį, skaitytojui nesunkiai prieš akis gali iškilti ir tiesioginis jo variantas, pvz.: *Būtinios naujos rinkimų strategijos ir taktikos. Kol kas jos vėl paremtos drabstymusi purvais. Laimėti tikisi tas, kuris pakelia didžiausią kastuvą purvo ir išmeta aukščiau*. V.2006/7 P.12.

Komponentas gali tapti atraminiu tašku, nuo kurio išsirutulioja savarankiškas, sudėtingas vaizdas, neturintis nieko bendra su perkeltine frazeologizmo reikšme. Jis artimesnis tiesioginei komponento ir jam artimų žodžių reikšmei, pvz.: *Didelio apsisvalymo tikėjomės po Rolando Pakso apkaltos. Tuomet valstybė parodė dantis ir sukramtė priesaiką sulaužiusį Prezidentą. Pasirodė, kad dantys – viso labo vienkartiniai protezai. R. Paksą sukramtė ir subyrėjo. Į korupcijos skandalus įsivėlę kiti politikai išteisinti. Šiek tiek apkramtyti, labiau apseilėti, pamažu vėl grįžta prie valdžios vairo*. V.2005/29 P.12.

Po frazeologizmo esantis tekstas tarsi paaiškina, papildo junginį *dantis parodyti*, o kitame sakinyje pavartotas jo komponentas, daiktavardis *dantys*, sukuria net šiek tiek sarkastišką politinės situacijos aprašymą, į kurį įtraukiamas ir kitas frazeologizmas *viso labo* „tik“. Nuo jo perkeltinis vaizdas tęsiamas toliau.

Toks frazeologinių junginių panaudojimas leidžia sukurti tarsi mažus meno kūrinus, kurie įterpiami į straipsnius, gvildenančius rimtus politinius, ekonominius ir kitus klausimus, pvz.: *Tad nėra ko stebėtis, kad dabar į visus VTEK sprendimus, padarytus A. Meškauskui vadovaujant, bus žiūrima šiek tiek šnairai. O kaipgi – jeigu pats vyriausias „nuodėmklausys“ gyvena pagal principą, kad varnas varnui akies kirsti negali, tai kaip jis galėjo „kapoti akis“ moralei ar etikai nusižengusiems pareigūnams? Na, nebent tie varnai buvo iš kito pulko ir jiems akis iškirsti reikėjo ginant savo varnų interesus ... Bet ką tai gali turėti bendra su etika ar morale?* V.2005/50 P.24.

Frazeologizmo plėtojimas iš dalies sukonkretina frazeologinį vaizdą, patikslina jį remdamasis tam tikrais komponentais, pvz.: *O kartais stebi palaidą balą, netgi ne balą, o pelkę pretenzingai skandinančia tavo laiką ir suvoki, kad nėra ko kaltinti: juk į teatrą naiviai vilkasi pats. Scenos pelkės nemelioruojamos: jos ir po dešimties spektaklių lieka pelkėmis žudikėmis* V.2005/46 P.54.

Komponento *bala* tikslinimas, papildymas perauga į tolimesnį vaizdą, kuris rutuliojasi ir kitame sakinyje. Jo efektyvumą stiprina ir pats kontekstas – spektaklio recenzija. Prie ironiško kūrinio pastatymo vertinimo prisideda okazionalusis frazeologizmas bei kiti žodžiai, kaip, pavyzdžiui, *vilkosi*, kuris, jau pats savaime turi tam tikrą stilistinę atspalvį, dažniausiai neigiamą.

Jeigu frazeologizmas, turintis stiprų tiesioginės reikšmės atspalvį, nėra idioma, tai jo plėtojimas gali dar labiau sustiprinti asociaciją su tiesioginiu vaizdu, pvz., *Dar prieš kelerius metus ant vienos rankos pirštų buvo galima suskaičiuoti Palangos maratoninių lenktynių lyderius, o dabar jau būtų prirėkę suskaičiuoti ir kojų: 6 Porsche, Chevrolet Corvette, Audi r54, Mitsubishi Lancer Evolution, virtinė BMW bei naujausio modelio specialiai parengtas Seat Leon* KR.2006/11 P.40.

Vienas iš modifikacijos būdų gali tapti frazeologizmo plėtojimo į platesnį kontekstą priežastimi. Šiame pavyzdyje – sudėties plėtimas, „reikalaudamas“ paaiškinimo, paskatina pratęsti frazeologinį vaizdą. Pvz., *Tokią nuoširdžių aistrą pažadams pirkus dvi kates maiše trečią gauti*

nemokamai galima būtų paaiškinti tų pačių kačių deficitu, isirėžusiu į genetinę atmintį L.2006/11 P.188.

Plėtojimas į platesnį kontekstą ypač paveikus tada, kai nuo tiesioginės reikšmės vaizdų pereinama prie tų pačių, tik jau perkeltinės prasmės, pvz.: *Kiekvienas medžiotojas patvirtintu, kaip smagu nušauti du ar daugiau zuikių vienu šūviu. Tačiau šis principas, atrodo, yra gana universalus. Ypač mėgstama šaudyti po du zuikius, kai galima, aš už tai. Labai gerai, tiesiog puikiai šiuo principu naudojasi pramogų industrija* E.2006/49 P.23.

Pasitelkus frazeologinio junginio kuriamą vaizdą iš žymaus žmogaus pasakytos minties, sukuriama intriguojanti, šmaikšti jos interpretacija, pvz.: *Toks jausmas, kad mūsų ministrai vakar iš kosmoso nukrito. Visiškas nežinojimas tiesiog glumina* V.2006/45 P.13.

Julius Veselka informuoja, kad kai kuriose šalyse iš kosmoso krinta meteoritai, o Lietuvoje – ministrai P.13.

Frazeologizmų plėtojimas į platesnį kontekstą, kai frazeologinis vaizdas virsta sudėtingu, efektingu perkeltinės ir tiesioginės reikšmės dariniu, yra veiksminga priemonė atkreipianti skaitytojo dėmesį, pagyvinanti straipsnį.

Apskritai plėtojimas leidžia straipsnio autoriui šmaikščiai, ironiškai išsakyti mintis.

1.8. FRAZEOLOGIZIMŲ INVERSIJA

Inversija pakeičiama įprastinė žodžių tvarka. „Inversija kaip tik yra ta figūra, kuri stilistiniais sumetimais suardo tai, kas įprasta, nuobodu, monotoniška, ir tampa svarbia stiliaus priemone, gyvinančia kalbą, pabrėžiančią turinį, paryškinančia loginius akcentus ir intonacijos niuansus.“⁹⁵ Sudėtingesnė jos atmaina vadinama hiperbatonu, kai „(...) išardoma nuosekli žodžių ar žodžių junginių semantinė dermė, sugriaunama sintagmų tvarka sakinyje, kai tarp veiksnio ir tarinio, tarp tarinio ir papildinio (...) įsiterpia tokie sakinio elementai arba ištisi sakiniai, kurių stilistiškai neutraliame variante paprastai nebūna.“⁹⁶

Šiame skyriuje aptariami tik tie inversijos atvejai, kurie yra stilistiškai paveikūs. Inversiški frazeologizmų perkūrimai pagyvina tekstą, paryškina loginius, emocinius akcentus, tiksliau perteikia turinį. Dažnai ja autorius siekia pabrėžti kurį nors frazeologinio junginio komponentą, suteikti jam didesnę reikšmės svarumą. Pvz.: *Latvijos prezidentė Vaira Vykė-Freiberga, pareiškusi, kad gegužės 9-ąją vyks į Maskvą, sukėlė sumaištį kaimyninėse valstybėse. Estijos prezidentas Arnoldas Rüütelis, veikiamas viešosios nuomonės – spaudai tokį kaimynų sprendimą vadino „paslauga meškai“, yra draskomas prieštaravimų* E.2005/3 P.4.

Inversijos paveiktą junginį *meškos paslauga* skaitytojas gali suvokti ir kita perkeltine reikšme – ne kaip gerais norais atliktą, tačiau žalingą darbą, bet kaip Latvijos užsienio politikos pagalbą Rusijai: ši šalis dažnai lyginama su frazeologizmo komponentu einančiu daiktavardžiu *meška*. Toks inversijos panaudojimas ne tik atnaujina frazeologinį junginį, sukelia netikėtumo išpūdį, išreiškia ironiją ar sarkazmą, bet ir keičia jo mintį.

Tuo tarpu tolesniuose pavyzdžiuose inversija pagyvina mintį, bet jos pačios nekeičia.

Komponentų pakeitimas inversiją padaro painesnę, skaitytojas turi gerai žinoti uzualųjį frazeologizmą *nuo vilko bėgo, mešką užbėgo* „vengiant

⁹⁵ KOŽENIAUSKIENĖ, R. *Retorika. Iškalbos stilistika*. Vilnius, 2001. P.318.

⁹⁶ Ten pat P.320.

vienos nelaimės ištinca kita“, kad galėtų jį atpažinti. Pvz.: *Mums, susispendavusiems, dabar R. Pakso vadovaujami liberaldemokratai siūlo jungtis. Tačiau šiuo atveju nuo meškos bėgęs ant lokio užšoksi, nes A. Zuokas ir R. Paksas panašūs politikai* V.2005/29 P.13. Okazionaliajame frazeologizme inversiškai vietoj vilko atsiduria meška, bet intriguoja tai, kad vilko apskritai nelieka ir likusioje pasakymo dalyje. Abu okazionalaus frazeologizmo daiktavardiniai komponentai (*meška, lokys*) yra tikrieji sinonimai. Jie visiškai panaikina buvusį bent dalinį skirtumą tarp *vilko* ir *meškos*: uzualiajame frazeologizme skaitytojų akyse iškyla skirtingas žvėrių vaizdas, nors, žinoma, turimas galvoje panašus jų pavojingumas. Tuo tarpu okazionalusis frazeologinis junginys apibūdina ne panašias, o visiškai lygiavertes situacijas: niekas nepasikeis nuo to, kas bus valdžioje – meška ar lokys (komponentų išdėstymu ir mintimi ryški aliuzija į dar vieną frazeologizmą: *meška su lokiu abudu tokiu*), t.y. A. Zuokas ar R. Paksas. Nors tokia inversija minties nekeičia, sukeisti frazeologizmo komponentai priverčia skaitytoją susimąstyti, pabandyti atsekti minties esmę.

Šiame pavyzdyje: *Tupėdamas savo sodyboje, K. Saja, visą gyvenimą būdamas knygos žmogus, liūdi, kad knygynuose (TV komerciniuose kanaluose bei internete) sąmonės nuodo esama kur kas daugiau negu anuometinėje sovietinėje cenzūruotojo kultūroje, kur grūdus nuo pelų žmonės jau buvo išmokę atsijoti* E.2005/23 P.58. inversija išryškina loginius, emocinius akcentus (uzualioji forma *pelus skirti nuo grūdų* „suvokti, kas gera, vertinga“), o hiperbatonas, atsiradęs dėl įterpimo, nukelia minties akcentą į sakinio pabaigą, prieš tai papildęs frazeologinį vaizdą įterpta informacija (*žmonės jau buvo išmokę atsijoti*).

Taigi frazeologinių junginių inversija arba iš esmės keičia mintį, arba padeda straipsnio autoriui įtaigiai, įdomiai ją perteikti, pagyvinti tekstą, sukelti skaitytojui tam tikras emocijas. Šiai figūrai talkina ir kiti modifikacijos būdai: sudėties plėtimas, komponentų keitimas.

II. PATARLIŲ IR PRIEŽODŽIŲ MODIFIKACIJOS BŪDAI

Šiame skyriuje nagrinėjama lietuvių liaudies priežodžių, patarlių ir tarptautinių posakių okazionalioji raiška publicistiniame stiliuje. Patarlės ir priežodžiai labai artimi frazeologiniams junginiams, nes dalis frazeologizmų yra kaip tik ir kilę iš jų.

Patarlėms ir priežodžiams (vadinamiesiems posakiams) būdingi visi frazeologinių junginių požymiai, nors priežodžių, o ypač patarlių (dėl didesnės apimties) struktūra labiau linkusi kisti, taip pat šie junginiai net toje pačioje kalboje turi keletą variantų. Posakių priskyrimas frazeologijai priklauso nuo to, kokia frazeologijos samprata (siaurąja ar plačiąja) remiasi vienas ar kitas kalbininkas. A. V. Kuninas, N. M. Šanskis, A. A. Reformatskis patarles ir priežodžius priskiria frazeologijai, o A. I. Molotkovas, V. N. Telija ir k.t. – ne. Lingvistai, kurie įtraukia patarles, priežodžius į frazeologijos sudėtį, remiasi tuo, kad posakiai daugiau ar mažiau yra pastovūs, vientisi, „(...) bendravimo procese jie nesukuriami kalbančiojo, o vartojami kaip iš anksto paruošti vienetai, turintys pastovią sudėtį ir reikšmę.“⁹⁷ Tyrinėtojai, kurie laikosi priešingos nuomonės, teigia, kad posakiai artimi teiginiams. Šioje disertacijoje remiamasi plačiąja frazeologijos samprata, todėl šalia okazionaliųjų frazeologizmų nagrinėjami ir posakiai. Be to, „Patarlių ir priežodžių, kaip ir frazeologijos, pavyzdžių, apstu visuose frazeologiniuose, atskirų kalbų ir dvikalbiuose žodynuose (...)“⁹⁸. Tiesa, tyrinėtuose žurnaluose jų pavartota daug mažiau negu frazeologinių junginių – 124 (žr. 5 diagramą. *Patarlių, priežodžių ir frazeologizmų santykis*).

„(...) patarlės ir priežodžiai atspindi žmonių mąstymą, pritaikomi įvairioms gyvenimo situacijoms ir prisimenami (...) pokalbio metu. Jie moko, perspėja, išjuokia (...)“⁹⁹. Posakiai atspindi nacionalinį savitumą, liaudies išmintį, jos buities sąlygas, istorijos posūkius, kalbą. Patarlės yra paprastai

⁹⁷ ШАНСКИЙ, Н. М., ИВАНОВ, В. В. *Современный русский язык*. Москва, 1987, Ч.1. С.77-78.95

⁹⁸ GRIGAS, K. *Lietuvių patarlės*. Vilnius, 1976. P.32.

⁹⁹ РОСТОВЦЕВА, Л. И. Поведение потребителей в пословицах и поговорках. Социологические исследования, 2004. Нр.4. С.90.

didesnės apimties negu priežodžiai. „Patarlės apibendrina įvairius reiškinius, pataria ar parodo kaip elgtis. Priežodžiai – tai vaizdingas kai kurių atvejų, situacijų, reagavimų išsakymas.“¹⁰⁰ Riba tarp jų nėra visada griežta bei aiški. Netgi žodyno *Lietuvių patarlės ir priežodžiai* pratarmėje teigiama, kad čia bus „Tęsiama lietuvių tautosakos leidyboje įsitvirtinusi praktika patarles ir priežodžius skelbti kartu, nebandant vieną tradicinių žodžių junginių rūšį atriboti nuo kitos.“¹⁰¹ Taigi toks požiūris parodo, kaip šios dvi junginių rūšys tarpusavyje glaudžiai susijusios. Čia nurodomi patarlių ir priežodžių apibrėžimai, panašūs į tuos, kurie pateikiami L. Saukos. Patarlės žodyne nusakomos kaip sakinio apimties posakiai, kurie turi apibendrinamąjį požiūrį, o priežodžiai – kaip „(...) konkrečių asmenų, daiktų, situacijų tipiškas žymes nusakančios frazės.“¹⁰²

Šiame skyriuje nagrinėjami ne tik lietuvių liaudies patarlės, priežodžiai, bet ir antikinės kilmės posakiai, sentencijos, kurių vartojimas straipsniuose taip pat nėra retas.

Posakiams, kaip ir frazeologiniams junginiams, būdingi tokie pat modifikacijos būdai, tik jie, kaip jau buvo minėta anksčiau, paklūsta pertvarkymui dar lengviau dėl didesnės apimties.

„Paprastai perdirbinių pagrindu imamos populiariausios, iš kartos į kartą einančios ir neretai tarptautiniams patarlių tipams priklausančios patarlės, nes, kad įvyktų sėkmingas komunikacijos aktas, t.y., kad būtų pasiektas norimas rezultatas ir padarytas pageidaujamas poveikis, būtina žinoti tradicinį pamatinį tekstą: kad ir kaip patarlė būtų iškreipta, perdirbta, vis vien atsekamas ryšys su tradicine patarle (...)“¹⁰³.

Taigi galima sakyti, posakiai turi didelių galimybių būti paveikiai atnaujinti ir taip suteikti aprašomai situacijai įvairių stilistinių atspalvių – padidinti emociingumo ar ekspresyvumo laipsnį („(...) porinis žodžių

¹⁰⁰ SAUKA, L. *Lietuvių tautosaka*. Kaunas, 1998. P.120.

¹⁰¹ *Lietuvių patarlės ir priežodžiai*. Vilnius, 2000. T.I. P.7.

¹⁰² Taip pat P.8.

¹⁰³ ZAIKAUSKIENĖ, D. Nauji metai – nauji lapai: šiuolaikinės patarlių raidos tendencijos. *Tautosakos darbai*. XXI (XXVIII), 2004. P.128.

vartojimas, neigiamos ar eliptinės konstrukcijos (...)“¹⁰⁴ atlieka svarbų vaidmenį kuriant ekspresiją), sudominti straipsnio, kuriame vartojamas, skaitytoją ir pan.

Skiriami šie patarlių ir priežodžių modifikacijos būdai:

1. Komponentų keitimas;
2. Sudėties plėtimas;
3. Komponentų praleidimas;
4. Plėtojimas į platesį kontekstą;
5. Posakių kartojimas;
6. Analogų kūrimas;
7. Inversija.

Ir frazeologiniai junginiai, ir patarlės bei priežodžiai dažnai atnaujinami naudojant kelis modifikacinius būdus.

(žr. 6 diagramą. *Patarlių ir priežodžių modifikacijos būdai*).

¹⁰⁴ САФИНА, Р. А. Экспрессивный компонент фразеологического значения (на материале русских и немецких ФЕ, выражающих денежные отношения). http://www.ksu.ru/f10/publications/2003/rsf_molodye.php?sod1=16

2.1. KOMPONENTŲ KEITIMAS

Okazionaliesiems posakiams būdingas tiek vieno, tiek ir keleto komponentų keitimas. Svarbiausia, kad dėl naujų žodžių kad nedingtų posakio esmė, jo keliama asociacija. Kaip ir frazeologiniuose junginiuose, taip ir čia galima rasti visus komponentų keitimo būdus.

(žr. 6 diagramą. Komponentų keitimo būdai).

Leksinis komponentų keitimo būdas

Šis komponentų keitimo būdas yra pats dažniausias, kadangi vietoj gerai žinomų komponentų atsiradę žodžiai nusako straipsnio temą, pritaiko posakį konkrečiai situacijai. Ir okazionaliesiems frazeologizmams, ir patarlėms bei priežodžiams būdingi du komponentų pakeitimo tipai: pirmasis komponentų keitimas nesuardo patarlės ar priežodžio struktūros, o antrasis ją pakeičia: praplečia arba sutrumpina. Juos galima skirstyti smulkiau: sinoniminis, tematinis ir pakeitimas žodžiu, kuris semantiškai nesusijęs su komponentu.

(žr. 3 lentelę Posakių leksinių komponentų keitimas).

1. Leksinis komponentų keitimas, kuris nesuardo patarlės ar priežodžio struktūros

1.1. Sinoniminis pakeitimas

Šis leksinis komponentų keitimo būdas nėra dažnas, nes sinonimai keičia vienas kitą be didesnių prasminių nuostolių, todėl ir naujų komponentų stilistinis poveikumas nelabai skiriasi nuo pirminių. Pvz.: *Būna tokių scenelių, kai peržengiamas padorumas, nebepaisoma jokios etikos. Tada jau nebejuokinga, o šlykštu. Deguto šaukštu galima ir kubilą medaus sugadinti ...*

V.2005/13 P.34.

Šiame pavyzdyje vietoj daiktavardžio *statinė* pavartojus jo sinonimą, daiktavardį *kubilas*, posakio reikšmė nepasikeičia, neįgauna papildomų stilistinių atspalvių.

Tiesa, kartais sinoniminis pakaitalas gali pats savaime turėti tam tikrą emocinį, ekspresinį atspalvį, pvz.: *Andrea Bocelli yra Andrea Bocelli, o Mino yra Mino, ir nereikia manyti, kad jis per du mėnesius taps operos solistu. Ir dar: žmonės patys pasirinko, ką jie nori matyti, todėl nebekaltinkim veidrodžio, kad snukis kreivas* V.2006/2 P.53.

Daiktavardžio *snukis* viena iš reikšmių *Dabartinės lietuvių kalbos žodyne* yra „veidas“, „burna“, o pats žodis turi menkinamąjį atspalvį. Pavyzdyje (*nekalting veidrodžio, kad veidas kreivas*) vietoj neutralaus daiktavardžio *veidas* pavartojamas vaizdingesnis, turintis tam tikrą emocinį atspalvį, sinonimas – *snukis*. Naujasis žodis suteikia aprašomai situacijai daugiau kasdieniškumo, šiurkštumo, kategoriškumo.

Taigi sinoniminio komponentų keitimo stilistinės išgalės didžia dalimi priklauso nuo naujojo komponento stilistinių savybių.

1.2. Antoniminis pakeitimas

Iš pirmo žvilgsnio tarsi nelabai reikšmingo komponento keitimas jam priešingu pakeičia posakio reikšmę, padaro ją antonimišką uzualiojo posakio reikšmei kaip šiame pavyzdyje, kur padedant ir kitiems modifikacijos būdams paveikiai vartojami du posakiai, kurių vienas dėl prielinksnio *į* pakeitimo prielinksniu *iš* virsta antonimišku. Pvz.:

Vilniškiame „Baldų rojuje“ Italijos Respublikos ambasadorius Lietuvoje J. E. Gulio Prigioni, sakydamas, kad visi keliai veda ne tik į Romą, bet ir visi keliai veda iš Romos, atidarė ekspozicinę salę „Casa Stile Italia“. Čia Italijos interjero ir eksterjero konsultacijų įmonės „M. G. D. Gestione Servizi Technici“ architektai ir dizaineriai pasirengę pateikti atsakymus į prestižiniais baldais besidominčių ir prie itališko stiliaus stalo pietauti pageidaujančių lietuvių klausimus L.2006/4 P.237.

Antonimiškas posakis kartu apibūdina ir tam tikrą aprašomą situaciją: iš Italijos į kitas šalis, tarp jų ir į Lietuvą, ateina baldų mados tendencijos.

Panašiai modifikuojamas ir priežodis *tyla prieš audrą*, pvz., *Tyla po audros ar prieš audrą?* V.2006/16. Straipsnio pavadinimą sudaro du vienodi priežodžiai, tik pirmojo komponentas *prieš* pakeičiamas antonimišku prielinksniu *po*, o antrajame priežodyje praleistas komponentas *tyla*. Keitimas sustiprina klausiamąją straipsnio intonaciją.

Kai patarlėje vartojami du antonimiški būdvardžiai, jų pakeitimas kartu su inversija suteikia posakiui daugiau stilistinių išgalių, antra vertus, sukelia šiokią tokią painiavą, pvz.: *Provincialumas Lietuvoje gajus. Tačiau provincialumo vaisiai kartūs, kaip ir jo šaknys* V.2005/10 P.13. Paprastai teigiama, kad *mokslo šaknys karčios, bet vaisiai saldūs*. Tokioje patarlėje vartojami du antonimiški būdvardžiai – *kartūs* ir *saldūs*. Šiame pavyzdyje vietoj junginio *vaisiai saldūs* atsiranda priešingas junginys – *vaisiai kartūs*. Iš dalies tokį antoniminį keitimą lemia kontekstas – provincialumas nėra teigiamas reiškiny.

Antoniminio komponentų keitimo poveikumą lemia naujieji komponentai. Šis keitimas labiau krinta į akis, yra stilistiškai reikšmingesnis už sinoniminį.

1.3. Tematinis pakeitimas

Tematinis komponentų keitimo būdas skiriasi nuo sinoniminio tuo, kad pastarasis keitimas dažnai neatneša didesnių pokyčių reikšmės atžvilgiu, o esant tematiniam pakeitimui, priežodžio, patarlės komponentai keičiami žodžiais, kurie „(...) pavadina rūšines lygiavertes sąvokas (šiuos žodžius į vieną paradigmą jungia gimininė sąvoka) arba (...) atskiras vieno kokio dalyko dalis (...)“¹⁰⁵, taip pat skirtingai negu sinonimai „(...) teminių grupių nariai dėl esminių savo reikšmių skirtumų diferencijuoja sakinio ar junginio prasmę“¹⁰⁶. Dažnai sakoma, kad *žmogus žmogui yra vilkas*, tačiau šiame pavyzdyje vietoj

¹⁰⁵ JAKAITIENĖ, E. *Leksikologija*. Vilnius, 2009. P.56.

¹⁰⁶ Ten pat P.56.

jo atsiradęs *varnas*: *Sostinės savivaldybės aikštėje kelias dienas savo atstovybę buvo įsteigusi „HAV (humoro, alaus ir varnų) valstybė“, kurios centras įsikūręs Pakruojuje. Renginio iniciatorius Antanas Albrikas populiarino šūkius – „Tik humoro jausmas varną padaro žmogumi“, „Žmogus žmogui – varnas“* E.2006/40 P.7. Daiktavardžio *varnas* atsiradimas šiame posakyje nėra netikėtas, nes tekste minima *humoro, alaus ir varnų valstybė*, taip pat šis daiktavardis yra ir pirmame šūkyje *Tik humoro jausmas varną padaro žmogumi*. Lotyniškos kilmės posakis paprastai vartojamas apibūdinant neigiamus žmonių tarpusavio santykius, tuo tarpu naujas daiktavardis *varnas* suteikia jam kiek kitokią reikšminį atspalvį – linkima žmonėms būti vienas kitam varnu, juolab, kad varnui iki žmogaus nedaug ir trūksta – tik humoro jausmo, bent jau taip teigia pirmas šūkis. Iš dalies jis taip pat prisideda prie antrojo posakio reikšmės transformacijos. Apskritai šiame pavyzdyje galima išvelgti ir savotišką antoniminį keitimą, nes daiktavardis *varnas* skirtingai negu daiktavardis *vilkas*, čia kuria teigiamos reikšmės įvaizdį (aliuzija į: *varnas varnui į akį nekerta*).

Didesnės talpos daikto pavadinimo pavartojimas vietoj įprasto posakio komponento suteikia hiperboliniam posakiui naujų stilistinių atpalvių: sukelia netikėtumo išpūdį, paryškina tam tikrus minties subtilumus. Tam tikrais atvejais hiperbolė gali šiek tiek ir priblėsti, pvz., *Šaukštas deguto medaus statinę sugadina* atnaujintas pritaikant būtent tokį komponentų keitimą: *Taigi politines institucijas kaip korumpuotas suvokia apie 96 proc. šalies gyventojų, tačiau patirties turi tik 23 proc. Taigi vadinamasis perdavimo koeficientas tarp realios korupcijos, susijusios su konkrečia patirtimi ir suvokimo indeksu, yra vienas su keturiais. Dvieju su puse kibiro deguto reikia tam, kad sugadintum statinę medaus* E.2006/8 P.17. Daiktavardis *kibiras* nusako didesnę dydį negu *šaukštas* ir taip tartum susilpnina hiperbolę, nes du su puse kibiro deguto net ir didžiausią statinę medaus sugadins – dėl to neverta abejoti.

Pirmojo komponento pakeitimas, viena vertus, iš dalies netikėtas, nes straipsnio autorius galėjo panaudoti nepakeistą posakį, mintis dėl to ne kiek nebūtų nukentėjusi, nes ir uzualusis priežodis stilistiškai yra paveikus. Antra

vertus, keitimas iš dalies susijęs ir su kontekstu – du su puse kibiro išreiškia dydį, kuris minimas apibūdinant tam tikrą statistinę situaciją.

Priežodžio *vilką mini, vilkas čia* pagrindinis „veikėjas“ yra vilkas, t.y. tas žmogus, kuris minimas pokalbyje arba turimas mintyse ir pan., tačiau tematinis komponentų pakeitimas ne tik įterpia į priežodį naują „veikėją“, bet šiek tiek pakoreguoja jo reikšmę, pvz.:

Šiaip jis ne meilužis, tik vadinam šitaip. Kitomis aplinkybėmis, žinoma, būtų – bet aš turiu ir vyrą, ir du vaikus, ir sąžinę. Todėl mes įtemptai liekame Draugais.

– O Meilužis...- nutęšiau, ir staiga mano akys suapvalėjo. – Ei, vilką minim, karvė čia!..

– Kur? – ištempė kaklus mergaitės.

– Nežiūrėk taip akivaizdžiai, – truktelėjau Advokatę už rankovės. – Iš lėto pasuk galvą ... va ten.

Abu lyg pagal sulėtintą komandą pasisuko dešinėn. Kelių kostiumuočių draugijoje stypsojo mano Meilužis su vyno taure. Maža to, apvytas aukštaūgės šviesiaplaukės dilbiais L.2006/1 P.115.

Šis pavyzdys – tai ištrauka iš humoristinio, šmaikštaus turinio straipsnio žurnale *Laima*. Jame rastas priežodis, kurio vienas iš komponentų pakeičiamas daiktavardžiu *karvė*, įvardijančiu kitą asmenį. Taigi priežodyje atsiranda du „veikėjai“: vilkas ir karvė. Skaitant straipsnį paaiškėja, kad vilkas – Meilužis, o karvė – mergina. Iš dalies daiktavardžio *karvė* atsiradimą galima paaiškinti tuo, kad dažnai moteris piktai yra pavadinama karve (toks asmens apibūdinimas randamas ir *Lietuvių kalbo žodyne* – taip menkinamai vadinamas nevikrus žmogus). Be to, iš dalies tokį keitimą lemia ir pats kontekstas: susirinkusios draugės aptaria straipsnio herojės Meilužį ir jo draugužę, kai kavinėje pasirodo jie abu, o konkurentės paprastai pavadinamos anaip tol ne malonybiniais žodeliais. Komponentų keitimas sukonkretina priežodį – taip parodoma, apie kokius asmenis buvo kalbama ir kokie pasirodė, taip pat šis modifikacijos būdas dar labiau sustiprina kasdienį, buitinį straipsnio autoriaus kalbos jausmą, sukelia netikėtumo įspūdį, nes *karvės* atsiradimas realybėje,

kaip ir priežodyje, iš dalies yra netikėtas. Komponento pakeitimas atrodo spontaniškas, nulemtas momentinės situacijos.

Lotyniškos kilmės posakyje *į tą pačią upę nebrendame* komponento *upė* pakeitimas daitvardžiu *jūra* yra gana ryškus. Nors abu žodžiai reiškia vandens telkinį, tačiau *jūra* yra didesnė už *upę*. Tokią kaitą iš dalies lemia kontekstas, nes naujuoju komponentu norima pabrėžti aprašomo dalyko didumą, be to, tekste minimas ir posakis su daiktavardžiu *jūra*, pvz.: *Kas lemia tai, jog ne tik kad nepasimokoma iš ankstesnių skandalų, bet, atrodo, dar atviriau brendama į tą pačią nuodėmės jūrą. Ir brendama dar manant, kad tokia jūra yra tik iki kelių. Didžiausia pastarojo meto lietuviškos politikos problema yra sąžinės deficitas. Kai jos, sąžinės, trūksta, tada visos jūros ir pasidaro iki kelių V.2005/20 P.25.*

Toks tematinis keitimas priderina sentenciją prie kitų posakių ir taip prisideda prie kito modifikacijos būdo – plėtojimo į platesnį kontekstą.

Keitimą gali lemti tai, jog posakio komponentas viename sakinyje yra laisvojo junginio narys, o jau kitame sakinyje jis pakeičiamas įvardžiu, pvz.: *Taigi baimė netekti darbo visiškai reali. O šios ne tik akys didelės, ji turi aibę kitų trūkumų* L.2005/3 P.126. Toks keitimas leidžia išvengti daiktavardžio *baimė* kartojimo, yra aiškus, nes priežodžio komponentas minimas prieš tai esančiame sakinyje.

Naujo, vaizdingesnio komponento atsiradimas nesumenkina posakio meniškumo, kaip tik jam suteikia naujų reikšminių ir stilistinių atspalvių. Pvz.: *Suprantama, jeigu Lietuva pretendė būti dinamiška informacinių technologijų valstybė, elektroninis balsavimas – viena iš priemonių, ne tik paskatinančių žmones naudotis šiuolaikinėmis ryšio priemonėmis, bet ir paspartinančių informacinių technologijų plėtrą šalyje. Po kiekvienų rinkimų su nerimu konstatuojame, kad rinkėjų aktyvumas vis mažesnis. Tad jeigu Mahometas neina prie kalno, tai gal stumtelkime kalną link Mahometo?* V.2006/18 45.

Pasinaudojama veiksmažodžio *stumtelti* reiškiamo veiksmo staigumu ir taip naujuoju komponentu išreiškiama, jog nedaug reikia norint pakeisti rinkėjų aktyvumą.

Posakyje, kuris eina pavadinimu, keitimas dažnai būna nulemtas straipsnio temos, pvz., *Duok kvailiui greitkelį* E.2006/41 P.23. Toks gerai žinomo posakio atnaujinimas, pritaikymas naujai aprašomai situacijai yra paveikus, nes vietoj įprasto žodžio *kelias* pavadinime randamas kitas daiktavardis, kurio buvimas ne tik nustebina, bet ir sudomina. Taip pat toks keitimas susietas ir su straipsnio tema – jame aprašoma komedija apie lenktynes ir jų dalyvius – *Rikis. Bobis. Greičiausio kvailio legenda*. Kadangi amerikietišku komedijų veikėjai dažnai yra „trenkti“, jų veiksmai prieštarauja logikai, todėl ir posakio *duok kvailiui kelią* pavartojimas kaip antraštė, būtų suprantamas, juolab ir filmo pavadinime yra vartojamas daiktavardis *kvailys*. Posakio modifikacija daro užuomina į tai, ką iškrės filmo kvailiai, kai jiems suteikiama labai didelė laisvė (jau ne kelias, o visas greitkelis). Tiesa, gali kilti klausimas, kodėl pasirinktas daiktavardis *greitkelis*, o ne laisvasis junginys *lenktynių trasa*. Matyt, tokį pasirinkimą lėmė tai, jog kelias semantiškai labiau susijęs su greitkelio negu su lenktynių trasa, be to, daiktavardis *greitkelis*, turėdamas vieną iš šaknų *kel-*, yra „arčiau“ tikrojo posakio komponento. Taip pat straipsnio pavadinimas kelia aliuziją į tai, kas darosi mūsų realybės keliuose ir greitkeliuose (straipsnio autorius ironiškai ir šmaikščiai ją pateikia kaip savotišką įvadą į filmo recenziją):

Sprendžiant iš iškalbingos avarijų statistikos, Lietuva – šalis, kurioje daugiausia savižudžių prie vairo arba kaskadininkų, gimusių ne toje šalyje.

Atsidūrus gatvėje visai nesunku suprasti, kodėl taip yra.

Itin pavojingai grupei priklauso tie, kurių automobiliai brangūs. Jie įsivaizduoja, kad kelių eismo taisyklės yra tik rekomendacinio pobūdžio. Jeigu labai reikia važiuoti, tai nėra ko žiūrėti į kelio ženklus. Todėl visokie džipai ir limuzinai (ypač Vilniuje) važiuoja degant raudonam šviesoforo signalui arba prieš eismą. Kita kategorija – paaugliai su senais automobiliais, norintys atrodyti ne blogiau negu Vinas Dieselis filme „Greiti ir įsiutę“.

Taigi pavadinime esantis komponentų keitimas leidžia straipsnio autoriui sukurti įtaigią, šmaikščią įžangą, atspindinčią dabartines problemas keliuose.

Apskritai tematinis keitimas dar laisviau negu anksčiau aptarti būdai leidžia perkurti posakį tuo pat metu išlaikant asociatyvinius ryšius su jo pirminiu variantu.

1.4. Keitimas žodžiu, semantiškai nesusijusiu su komponentu

Šis keitimo būdas geriau net už tematinį pritaiko patarlę ar priežodį aprašomai situacijai, kadangi pakeičia posakio komponentą žodžiu, kuris dera kontekstui. Taigi šis būdas yra labai glaudžiai su juo susijęs.

Vieni keitimai yra ryškesni, paveikesni, kiti – ne tokie. Tai priklauso nuo naujo patarlės ar priežodžio komponento. Naujasis komponentas gali labiau priderinti priežodį, patarlę prie aprašomos situacijos, pabrėžti tam tikrą mintį, pvz.: *Galiausiai buvo nuspręsta, kad atsirado trys dėmesio vertos idėjos. Jų autoriams ir atiteko mūsų paskirti pinigai,- prisiminė A. Stašaitis. – Šis balsavimas atspindėjo tai, kad idėjoms dar reikia ir pinigų, nes tik norais sotus nebūsi* E.2005/26 P.34. Vietoj komponento *pažadais* (*pažadais sotus nebūsi*) atsiranda daiktavardis *norais*, nes tekste kalbama apie idėjų kėlimą ir jų įgyvendinimą, o norint tai padaryti, reikia ir materialinių išteklių, vien norų neužtenka, kaip, beje, ir teigiama straipsnio ištraukoje.

Nors kai kurie nauji komponentai iš pirmo žvilgsnio ir nėra susiję su pamatiniais, tačiau kartais galima išvelgti tam tikrą sąsają, pvz., *Neminėk KGB vardo be reikalo...* V.2005/5 P.27. Uzualusis posakis skamba taip: *neminėk Dievo vardo be reikalo*, taigi vietoj komponento *Dievas* pavartojama santrumpa *KGB*, kuri „sufleruoja“, kad straipsnis bus kažkoku aspektu susietas su šia slaptąja tarnyba. Pats junginys *KGB*, atrodo, nieko bendra su Dievu neturi, tačiau abu žodžiai suteikia posakiui labai panašią reikšmę, kadangi anksčiau *KGB* buvo bijomasi ne mažiau kaip Dievo, taigi šiuos komponentus savotiškai susieja baimės jausmas. Straipsnio pavadinimas paaiškinamas apačioje esančiu tekstu, straipsnio anotacija: *Taigi visuotinė*

baimė viešai ištarti slaptosios tarnybos pavadinimą, vietoj jo vartojant pakaitalus, turi kažką bendra su bibliinių judėjų baimė viešai tarti tikrąjį Dievo vardą, vietoj jo sugalvojant vis kitokių pavadinimų. Tikriausiai nebus perdėtas teiginys, kad dar nežinia, kas ko labiau bijojo – ar senovės judėjas savo Dievo, ar sovietinis žmogus – visagalio KGB? Tokie pasvarstymai nepakenkia pačiam straipsniui, atvirkščiai, parodo jį parašiusio žmogaus kūrybines išgales, žodžio šmaikštumo galią, sudomina skaitytoją, apskritai parodo posakio lankstumą, jo interpretacines galimybes.

Priežodžio ar patarlės komponentas gali būti pakeičiamas žodžiais, kurie stiprina tiesioginės reikšmės atspalvį, pvz.: *Del lėtos orientacijos Vacijų ignoravo ir kaimo mergos. Ką gi, savoj bažnyčioj į pranašus netaikęs V. Brazauskas gerą žmoną susirado triūsdamas Pakruojo rajono laukuose* E.2005/43 P.29. Daiktavardis *bažnyčia* kelia asociacijas su kitais priežodžiais, patarlėmis, kuriose jis vartojamas, o jo atsiradimą lemia kontekstas – straipsnyje rašoma apie kaimą, todėl daiktavardžio *kraštas* metonimiškas pakeitimas komponentu *bažnyčia* nėra labai netikėtas. Dalyvio *netaikęs* atsiradimą vietoj veiksmazodžio *nebūsi* lemia logiškos, sklandžios minties eiga, kadangi dalyvis geriau nusako aprašomą situaciją.

Vieno posakio žodžio pakeitimas keliais arba atvirkščiai leidžia priskirti posakį leksiniam komponentų keitimui, kuris suardo patarlės ar priežodžio struktūrą. Tie atvejai, kai vietoj vieno žodžio pavartojamas tam tikras junginys – *Europos Sąjunga* ar žmogaus vardas ir pavardė aptariami šiame skyriuje, nes minėtų junginių dalys yra neatsiejamos viena nuo kitos, nors toks pakaitalas ir išplečia posakio struktūrą. Pvz.:

Atkreipkite dėmesį į prezidento Valdo Adamkaus automobilio numerį. Ar matėte jame bent vieną skaičių? Žodžiu, kas galima valdovams, negalima Europos Sąjungai. ES įstatymai sako, kad automobilio numeryje turi būti bent vienas skaičius, o lietuviai uždėjo automobiliui, kuris vežios karalienę, numerį su raidėm KM E.2006/45 P.12.

Regis, viltis – Juozo Oleko motina V.2006/30 P.13.

Antrame pavyzdyje vietoj daiktavardžio *kvailių* (*viltis – kvailių motina*) vartojamas junginys – politiko vardas ir pavardė, kurie, galima sakyti, sudaro nedalomą vienetą. Naujas komponentas priežodį „sušvelnina“, nes vietoj neigiamą reikšmę turinčio daiktavardžio *kvailių* ar net dažnai šnekamojoje kalboje pasitaikančio barbarizmo *durnių*, straipsnio pavadinime vartojami tikriniai žodžiai, kurie neturi pejoratyvinio atspalvio. Posakis straipsnio antraštėje skelbia pagrindinę mintį, kuri turi patraukti skaitytoją. Šiam tikslui parinktas tinkamas priežodis, nes jame stipri *kvailio-durniaus* asociacija, kuri iš dalies susijusi ir su naujuoju komponentu: atrodo, jog jo emocinis, ekspresinis atspalvis lygiavertis ar panašus į pamatinio komponento. Tuo tarpu tikrinis daiktavardis tiesiog nurodo asmenį, kurio nepamatuotas noras, viltis nusakomi šiuo modifikuotu posakiu.

Panašią situacijos, asmens konkretinimo funkciją atlieka ir kitas tikrinis daiktavardis (*Darius – savo likimo kalvis* E.2005/11 P.20.), kuris nurodo, apie kokį asmenį kalbama straipsnyje, kai tuo tarpu uzualusis priežodis, kaip ir visi, nėra nukreiptas į konkretų žmogų. Tai iš dalies ir lemia posakių universalumą, o perkūrimas pritaiko juos individualiai situacijai, konkrečiam asmeniui. Taip pat šiame pavyzdyje keičiami du posakio komponentai: vietoj *kiekvienas – Darius*, o vietoj *laimės – likimo*. Tiesa, pastarasis keitimas nėra labai ryškus, nes *laimė* ir *likimas* kelia panašias asociacijas. Ši modifikacija pastebima tik žinant tikrąjį šio lotyniškos kilmės posakio (*Faber est quisque fortunae*) komponentą. Tai, kad tokio pobūdžio pakeitimas didelio stilistinio vaidmens neatlieka, tik nuo uzaliojo posakio komponento skiriasi tam tikrais reikšminiais atspalviais, leidžia teigti ir kitas pavyzdys: *Savo likimo kalvis* V.2005/9 P.18. Tiesiog daiktavardis *likimas* daugiau akcentuoja žmogaus gyvenimo kelią negu *laimė* (straipsniuose rašoma apie įvykius, kurie lėmė vienokius ar kitokius jų herojų gyvenimo posūkius).

Šiame poskyryje aptariami ir tie lotyniškos kilmės posakiai, kurie artimesni terminams ir paprastai vartojami originalo kalba tam tikrose mokslo srityse. Vartojami ne moksliniame stiliuje jie įgyje kitokių stilistinių išgalių. Pavyzdyje: *Vis dėlto summa summarum ši laiptelių piramidė skaldė*

visuomenę, gimdė tarpusavio priešišumą ir tokias sąvokas kaip (...) „homo sovieticus“, epitetus, kuriais būdavo apdalijami savo lojalumą ir paklusnumą sistemai itin demonstruojantys tautiečiai V.2006/5 P.54 panaudojami du posakių modifikacijos būdai – kartojimas ir komponentų keitimas. Posakiai kartojami tame pačiame sakinyje, o tai stiprina jų reikšminį poveikumą. Be to, junginys *homo sovieticus* dar sukelia ir ekspresyvumo, ir emocingumo išpuolį. Antrasis jo komponentas pakeičiamas žodžiu, kuris primena lotynišką ir gali sukelti tam tikrus jausmus, nes yra susijęs su istoriniu periodu, turėjusiu vienokį ar kitokį poveikį žmonėms, palikusių tam tikrus prisiminimus, išgyvenimus. Naujasis posakis taip pat tampa tarsi savotišku terminu. Tai ypač krinta į akis kitame pavyzdyje, kuriame šalia *homo sovieticus* atsiranda tokie junginiai, kaip *homo lituanus*, *homo europaeus* (V.2005/17 P.1.). Tokio komponentų pakeitimo poveikumą stiprina ir vaizdiniai efektai: vaizduojami šiais „terminais“ apibūdinami žmonės. Žurnalo skaitytojas gali pamatyti, kaip atrodo tipiškas *homo sovieticus* ar *lituanus* (plačiau šis pavyzdys aptariamas skyriuje, kuriame nagrinėjamas patarlių ir priežodžių plėtojimas į platesnį kontekstą).

Šiam poskyriui taip pat priskiriamas atvejis, kai pakeistas komponentas savo reikšme nėra susijęs su pamatiniu, pirminiu, tačiau skamba panašiai: *Istatymas „durnas“*, *bet įstatymas* V.2005/46 P.13, – teigia politikas S. Pečeliūnas. Po jo žodžių pateikiamas komentaras, kuriame du kartus pavartojamos uzualiosios posakio formos: *Taip Saulius Pečeliūnas išvertė lotynišką posakį „Dura lex, sed lex“*. Nors iš tiesų šis posakis reiškia *„Istatymas griežtas, bet įstatymas“*. Iš komentaro ir paaiškėja, kokia tikroji posakio forma, tačiau komponento pakeitimas remiantis garsiniu panašumu, be to, čia tikriausiai rusų kalbos įtaka, rus. *dura* – kvailė (*dura* – *durnas*) yra netikėtas, įdomus, patraukiantis dėmesį. Taip pat jis rodo ir okazionaliojo varianto autoriaus išradingumą, sugebėjimą išvelgti lotyniškame posakyje vieno iš komponento panašumą su buitine kalboje vartojama svetimybe *durnas*. Antra vertus, tokį pakeitimą lemia ir labai dažnas reiškinys politikoje: priimtas įstatymas yra kvailas, nelogiškas, prieštaringas, tačiau jo reikia

laikytis. Taip pat toks kartojimas leidžia „išgirsti“ kalambūrą. Jo „(...) esmė netikėtas skirtingos reikšmės žodžių susidūrimas(...)“¹⁰⁷. Pastarajame pavyzdyje – *dūra/durnas* – kalambūrą skaitytojo galvoje kuria skirtingos reikšmės, bet panašiai skambantys žodžiai (paronimai), nors minimas tik vienas iš jų.

Taigi komponentų keitimas semantiškai nesusijusiu žodžiu labai išplečia posakių pritaikymo galimybes, leidžia juos stilistiškai įtaigiai įpinti į tekstą.

2. Leksinis komponentų keitimas, kuris suardo patarlės ar priežodžio struktūrą

2.1. Tematinis pakeitimas

Tematiniam keitimui priklauso ir tokie atvejai, kai vietoj komponento, reiškiančio asmenį, pavartojamas taip pat asmenį reiškiantis daiktavardis ir įvardis, nurodantis ryšius su tuo asmeniu, pvz.: *Ir atrasti ten šį tą nauja, kas galbūt padės mums, kilusioms iš Veneros, ir jiems, kilusiems iš Marso, geriau suprasti vieniems kitus. Ir – pačią save. Kitaip tariant, pasakykite man, koks jūs vyras, ir aš pasakysiu, kokia esate jūs. Juk brandi moteris retai kada renkasi partnerį spontaniškai. Jei norite jį suprasti, pirmiausia turite suprasti save* L.2006/2 P.56.

Kitoje to paties posakio *Pasakyk, kas tavo draugas, ir aš pasakysiu, kas esi tu* modifikacijoje komponentai keičiami taip pat asmenis reiškiančiais žodžiais: *vidurio puolėjas ir įžaidėjas, komanda*, pvz.: *Tarp krepšinio trenerių yra toks posakis: „Pasakyk, koks tavo vidurio puolėjas ir įžaidėjas, o aš pasakysiu, kokia tavo komanda“.* Tanoka Berdu esame patenkinti, jis – tikras „Žalgirio“ vedlys (...) E.2005/13 P.18.

Tokią modifikaciją lemia aplinka, kurioje vartojamas šis universalus posakis, pastaruoju atveju – komponentų keitimo būdu jis pritaikomas sporto,

¹⁰⁷ БАКУРОВА, В. Н. *Речевые средства юмора и сатиры в советском фельетоне*. Москва, 1961. С.11.

tiksliu krepšinio, pasaulyje. Pakeitus komponentus kitais žodžiais, jis gali tapti ir kitų profesijų atstovų posakiu.

Potemės įtaigumą stiprina ne tik patarlės pratęsimas vietoj daiktavardinio komponento *kelias* pavartojus junginį *kur tau eiti*, bet ir gramatinis keitimas: liepiamosios nuosakos pavartojimas vietoj tiesioginės, pvz., *Mokį žodį – žinok, kur tau eiti* V.2005/19 P.30. Kaip ir kitais atvejais, potemės ar straipsnio pavadinimas dažniausiai nurodo ir jo turinį: tinklapiuose pateiktos informacijos neužtenka, todėl žmogus, norėdamas išsirinkti vieną išperkamosios nuomos bendrovę iš daugelio kitų, turi skambinti, teirautis jam rūpimais klausimais. Tik tada jis galės apsispręsti, kuri jam atrodo geriausia.

Nuo anksčiau aptarto poskyrio šis skiriasi tuo, jog čia nagrinėjami tie pavyzdžiai, kuriuose vienas komponentas pakeičiamas keletu, taip išplečiant patarlės ar priežodžio struktūrą. Vis dėlto ne visada tai užtikrina posakio stilistinę paveikumą, kadangi kartais net nedidelis keitimas suteikia posakiui daugiau ekspresyvumo ir emociingumo.

2.2. Keitimas žodžiu, semantiškai nesusijusiu su komponentu

Toks posakio atnaujinimas geriau priderina patarlę, priežodį prie dabartinio gyvenimo realijų, prie straipsnio temos, ypač tai svarbu antraštėms. Jos turi būti ne tik informatyvios, bet ir įtaigios, paveikios, galinčios sudominti, patraukti skaitytoją. Tiesa, ne visada straipsnių autoriai sugeba to pasiekti, tačiau komponentų keitimas žodžiu, kuris semantiškai su juo nesusijęs, bent jau sudomina skaitytoją, kadangi gerai žinomo posakio komponentai, pakeičiami žodžiais iš gvildenamos temos, tarsi praveria straipsnio temos duris, pvz.:

Rinktinės vado meilė Rytų kaimynams nerūdią E.2005/13 P.12.

Mylėk namus kaip pats save E.2005/23 P.48.

Pirmame pavyzdyje vietoj būdvardžio *sena* vartojamas junginys *rinktinės vado*, o antrame – atvirkščiai: naujasis komponentas *namus* pakeičia

du žodžius – *savo artimą*. Abiem atvejais nauji komponentai nusako straipsnio temą (pirmame pavyzdyje ją dar patikslina ir įterpti žodžiai).

Nors komponentai ir gali būti keičiami žodžiais, kurie semantiškai nesusiję su pirminiais, tačiau kartais tarp jų jaučiamas savotiškas ryšys, pvz., patarlės *mokslo šaknys karčios, bet vaisiai saldūs* komponentai *vaisiai* ir *šaknys*, iš dalies dėl su jais derinamų žodžių: *karčios* ir *saldūs* kelia atitinkamas asociacijas, kurias primena ir jų pakaitalai – *reklama, realūs darbai*. Pastaruoju atveju vietoj daiktavardžio *šaknys*, atsiranda junginys *realūs darbai*. Pvz.: *Reklamos vaisiai saldūs, o realūs darbai – kartūs*. Nukreipkite chaotišką įvykių ir kontaktų srautą siauresne, bet nuspėjama vaga L.2005/1 P.146.

Šiam poskyriui priskirtinas pavyzdys, kai vietoj kelių patarlės komponentų atsiranda junginys, kurio dėka posakiu reiškiamą mintis yra paaiškinama. Pvz., *Be to, kai reikės įvesti tvarką Palestinos saugumo pajėgose, naujajam prezidentui teks kirsti šaką, kuri jį iškėlė į valdžią – korumpuotą ir pasenusią valdančiojo politinio judėjimo „Fatah“ nomenklatūrą* V.2005/2 P.26. Nelikus liepiamosios nuosakos sumažėja įsakmus patarlės atspalvis, tačiau pusės posakio komponentų pakeitimas kitais žodžiais ne tik pritaiko posakį aprašomai situacijai, bet ir sukelia netikėtumo atspalvį, kadangi toks pakeitimas iš dalies yra nelauktas, nors ir nulemtas konteksto. Taip pat pakeistieji komponentai (*kuri jį iškėlė į valdžią*) dar yra paaiškinami po brūkšnio ženklo (*korumpuotą ir pasenusią valdančiojo politinio judėjimo „Fatah“ nomenklatūrą*).

Taigi komponentų keitimas keliais semantiškai nesusijusiais žodžiais leidžia labiau išplėtoti posakį, pritaikyti jį aprašomai situacijai reikšti.

Gramatinis komponentų keitimo būdas

Šis komponentų keitimo būdas ne toks stilistiškai paveikus kaip leksinis, nes patarlės ar priežodžio komponentai pasikeičia tik gramatiškai. Tokių pokyčių dažniausiai reikalauja kontekstas, kadangi ne visada galima panaudoti posakį jo pirmine forma. Vis dėlto net ir gramatiniai pokyčiai gali atlikti tam tikras stilistines funkcijas: turėti įtakos posakio reikšmei, juo

kuriamo vaizdo poveikui, tam tikrų emocijų, ekspresyvių atspalvių atsiradimui. Šiame pavyzdyje: *Tačiau tvirtai laikiausi savo pažadų ir planuoju tai daryti ateityje, nes žmonės turi pamatyti, kad valstybiškai nusiteikusios partijos gali susitarti. Ir būtent dėl svarbiausių valstybės reikalų. Tad tikiuosi, kad joks akmenukas šio Vyriausybės vežimo neišjudins* E.2006/40 P.17. panaudojamas dvejetainis keitimo būdas: pirmiausia leksinis (įvardis *joks* vietoj būdvardžio *mažas*), o paskui gramatinis (*akmenukas* vietoj *akmuo*). Mažybinės daiktavardžio formos atsiradimą galima paaiškinti tuo, jog uzualioje priežodžio formoje yra junginys *mažas akmuo* (*Ir mažas akmuo didelį vežimą išjudina*).

Nors gramatiniai komponentų keitimai ir nebūna labai ryškūs, tačiau kartais tokia modifikacija gali turėti įtakos posakio poveikui, jo reikšmei. Liepiamosios nuosakos formos priežodyje ar patarlėje ne tik atlieka raginimo, bet ir įspėjimo funkciją. Tokio pobūdžio posakis atrodo labiau susijęs su asmeniu, kuriam jis taikomas, nes liepiamosios nuosakos veiksmažodžiu į jį tarsi kreipiamasi, pvz., *Neik su velniu obuoliauti*. Šio įspūdžio nelieka liepiamosios nuosakos veiksmažodį pakeitus tiesioginės nuosakos žodžiu.

Ir patys konservatoriai ne be nuodėmės – viešai priekauštaudami socialdemokratams, kad šie nuėjo su velniu obuoliauti (t.y. sudarė koaliciją su V. Uspaskichu), patys Vilniaus taryboje gatavi sudaryti sutartį su tuo pačiu nelabuoju, kad tik nuverstų nemėgstamą mėmę Artūrą Zuoką V.2005/50 P.25.

Posakis netenka ekspresyvumo, savotiško staigumo atspalvio, tačiau šis gramatinis keitimas įkomponuoja patarlę į sakinį, leidžia plėtoti ja kuriamą vaizdą, o tai daro šią nedidelę teksto atkarpą įdomią, emociškai paveikesnę, įtaigesnę.

Tiesioginės nuosakos atsiradimas vietoj liepiamosios gali būti susijęs ir su kontekstu. Štai Juozo Erlicko citatoje: *Duok durniui kelią. Davėme ir jie nuėjo į Seimą. Mes gi – durniaus vietoj likom* V.2005/12 P.13. vartojamas nemodifikuotas priežodis. Tuo tarpu šios minties paaiškinyje atsiranda veiksmažodžio *neduoti* bendraties forma, dėl kurios dingsta įsakmumo, liepimo įspūdis: *Juozas Erlickas kviečia bent ateityje nebeduoti „durniams“ kelio*. Iš dalies jau rašytojo žodžiuose esama užuominos į šią gramatinę transformaciją,

kai po priežodžio mintis pratęsiama ir čia pavartojama tiesioginės nuosakos būtojo kartinio laiko forma *davėme* (*Davėme ir jie nuėjo į Seimą*).

Daiktavardžio priesaga *-elis* suteikia ją turinčiam žodžiui mažybinę reikšmę. Patarlės *geriau žvirblis rankoje negu briedis girioje* komponentas *žvirblis* simbolizuoja mažesnę dalyką, kuriuo geriau pasitenkinti, o šio daiktavardžio forma su *-elis*, dar labiau sustiprina mažumo įspūdį, juolab daiktavardis *žvirblelis* turi ir užuojautos, gailesčio atspalvį. Pvz.: *Ir nors visi vienu balsu tvirtina, kad priešlaikinių rinkimų nenori, iš tikrųjų, matyt, bijo. Pozicija bijo netekti taip sunkiai pasigauto naudos žvirblelio kumštyje, o opozicija – vilties briedžio, kuris, tinkamai išlaukus, gali užaugti kadencijos girioje* V.2005/20 P.17.

Gramatinį komponento keitimą lemia kontekstas, nes mažybinę daiktavardžio forma derinama surieveiksmiu *sunkiai*.

Šio keitimo būdo vartosenos stilistinis reikšmingumas atsiskleidžia, kai vietoj įprasto komponento atsiradęs naujesnis savo gramatine forma suteikia minčiai ekspresyvumo, pabrėžia kurį nors jos aspektą. Taip pat gramatinio komponentų keitimo kartais reikalauja ir pats kontekstas, nes norint įterpti posakį, reikia jo komponentus sintaksiškai suderinti su kitais sakinio žodžiais.

Leksinis-gramatinis komponentų keitimo būdas

Šis komponentų keitimo būdas yra pats rečiausias. Rastas tik vienas pavyzdys, kuriame vietojrieveiksmio *garsiai* pavartota kitorieveiksmio – *gerai* – aukštesniojo laipsnio forma, o daiktavardis *puodas* pakeistas į kitą – *ąsotis* (*Proto dainininkui reikia kuo mažiausiai, nes kuo tuštesnis ąsotis, tuo jis geriau skamba* E.2005/43 P.48.). Modifikuotame priežodyje aukštesniojo laipsnio formos sukuria rimavimo įspūdį.

Taigi komponentų keitimo būdas yra svarbi patarlių ir priežodžių atnaujinimo, pritaikymo aprašomoms situacijoms priemonė. Šio modifikacijos būdo panaudojimo efektyvumą, kaip ir kitų, lemia straipsnių autorių kūrybiniai sugebėjimai, nes net menkiausias pakeitimas, jei tai padaryta išmoningai, gali turėti nemažos įtakos minties suaktyvinimui, tam tikrų jos elementų iškėlimui.

2.2. SUDĖTIES PLĖTIMAS

Suardant patarlės, priežodžio sintaksinę struktūrą, įterpiami pavieniai žodžiai ar žodžių junginiai. Ne visada įterptų žodžių gausa rodo didelį priežodžio ir patarlės atnaujinimo laipsnį. Kartais užtenka tik vieno įterpto žodžio, kad posakis įgytų daugiau stilistinių atspalvių. Sudėtį išplečiantys žodžiai gali patikslinti aprašomą situaciją bei, kaip ir komponentų keitimas, pritaikyti priežodį ir patarlę šiandieninio gyvenimo realijoms, suteikti papildomą informaciją, taip pat įterpiami žodžiai yra ir minties aktyvinimo, emocijų, naujo turinio reiškimo priemonės.

Dažniausiai, pritaikant posakį aprašomai situacijai, kai kurie komponentai yra paaiškinami. Štai patarlės *geriau žvirblis rankoje negu briedis girioje* struktūra išardoma skliausteliuose įterpiant junginius, kurie papildo patarlę, t.y. nusako, kas „slepiasi“ po patarlės komponentais – daiktavardžiais *žvirblis* ir *briedis*: *Aišku, šis tyrimas padės Sarai apsispręsti, ar ji nori, ar nenori tekėti. Geriau, kaip sakoma, žvirblis rankoje (t.y. ištikimas kuklus vyras) negu briedis (multimilijonierius) girioje, galintis bet kada nušiuoliuoti pas kitą* E.2006/6 P.22. Skaitant filmo *Sklinda gandai* recenziją ir be sudėties plėtimo tampa aiškus patarlės pritaikymas aprašant pagrindinės herojės dvejonę ir veiksmus, tačiau įterpti žodžiai neleidžia skaitytojui apsirikti, šiek tiek pagyvina recenziją šiais palyginimais (*briedis* – multimilionierius, *žvirblis* – paprastas niekuo iš kitų vyrų neišsiskiriantis sužadėtinis).

Apskritai kino filmų recenzijose šis modifikacijos būdas pasitaiko gana dažnai, nes posakį išplečiantys žodžiai suteikia skaitytojui papildomos informacijos, paaiškina, ką norėjo pasakyti recenzijos autorius, pavartojęs vieną ar kitą patarlę, priežodį, taip pat gali kelti aliuziją į filmą. *„Nespjauk į šulinį, nes gali tekti iš jo gerti“*, – sakoma lietuvių liaudies patarlėje. *Kitaip tariant, nedaryk kitam (net vabalėliui), to, ko nenori pats patirti. Štai toks paprastas motyvas* E.2006/39 P.22.

Abi patarlės vartojamos straipsnio pradžioje, kurioje paprastai pateikiamos bendresnės mintys, susijusios su pagrindiniu filmo motyvu. Jis

pasakomas įterpiamais žodžiais (*net vabalėliui*), nes kino juosta *Lukas skruzdėliukas* – tai filmas apie vaiką, kuris skriausdavo skruzdėles, o vieną dieną pats ja pavirtęs suprato, kaip sunku būti menku vabalėliu. Vabalai paprastai nekelia malonių asociacijų, bet mažybinė šio daiktavardžio forma kartu su recenziją iliustruojančioje nuotraukoje pavaizduotomis kompiuterinėmis skruzdėlėmis nemalonių jausmų nesukelia. Taigi išplėtus patarlę tam tikrais žodžiais, ji gali išreikšti pagrindinę filmo mintį.

Net ir jungtuko įterpimas gali pakeisti patarlės ar priežodžio reikšminius akcentus, pvz., *Kai du pešasi, o trečias laimi – silpnėja valstybė* V.2005/39 P.26. Paprastai ši patarlė vartojama be jungtuko, o antroji jos dalis turi konstatuojamąjį atspalvį. Tuo tarpu jungtukas susilpnina šį atspalvį ir antra patarlės dalis tarsi atskiriama nuo pirmos bei paaiškinama junginiu – *silpnėja valstybė*. Taigi jungtukas suardo posakio struktūrą pakeisdamas ir įprastą komponentų kuriamą ritmiką.

Kartu su kitais žodžiais įterptas jungtukas *ir* sustiprina ne tik įterpimo, bet ir pridūrimo jausmą, pvz.: *Iš tiesų vienas prieš kitą kovoja advokatai Danielis (P. Brosmanas) ir Odrė (J. Moore). Jie taip karštai ir negailestingai kaunasi vienas su kitu, kad atsipalaidavimo akimirka netyčia įsimyli. Aišku, jie nenori to pripažinti, bet nuo likimo ir Merfio dėsnų nepabėgsi* E.2005/8 P.22.

Kad tai ne šiaip pavienis atvejis, rodo ir kiti pavyzdžiai (tiesa, ne visur su jungtuku *ir*):

Šiandien, kai visa tauta įvelta į diskusiją, kuris iš mūsų „runkelis“, o kuris „elitas“, norisi įvertinti darbus tu, kurie nepasidavė laikmečio hipnozei, kurie išdrįso mesti iššūkį visų pirma savo svajonei ir kurių žygį lydėjo sėkmė. Per kančias ir per ašaras, bet į žvaigždes V.2005/7 P.33.

Vyrukas susižavi fotografe Ana (akt. J. Roberts), kurios studijoje buvo surengta fotosesija jo naujosios knygos viršeliui. Gero, o ypač moterų, nebūna per daug: Denas užsigeidžia Anos, bet fotografė žino, kad jis turi kitą E.2005/3 P.22.

Pirmame pavyzdyje į priežodį dar įterpiamas ir kitas jungtutas *bet*, kuris čia pabrėžia priežodžio pabaigą: dažnai reikia įdėti daug pastangų, net išlieti ašarų, patirti sunkumų ir kliūčių, norint pasiekti pergalę, savo tikslą. Posakio reikšmė, išplėtus jo sudėtį, iš esmės nepasikeičia, įterpti žodžiai tiesiog paryškina tam tikrus reikšminius aspektus. Tuo tarpu *ir* atlieka savo jungiamąją funkciją, t.y. sukuria įspūdį, jog įterpti žodžiai yra natūrali posakio pradžios taša.

Antrame pavyzdyje įterpiami žodžiai atlieka situacijos paaiškinimo funkciją: nurodoma, ko nebūna per daug. Jungtukas *o*, be kurio būtų galima išsiversti, pabrėžia posakį išplečiančius žodžius. Kitur šis jungtukas yra būtinas, nes jis padeda sustiprinti priešpriešą: *Ne tie laikai. Dabar laimi ne protingiausias, ne stipriausias, o greičiausias. Dabar reikia ne devynis, o tris kartus pamatuoti* V.2005/44 P.26.

Sudėties plėtimas sukelia staigumo, netikėtumo įspūdį. Sentencijos *žmogus žmogui vilkas (homo homini lupus est)* okazionaliame variante, panaudotame kaip filmo *Vilkų imperija* recenzijos pavadinimas: *Žmogus žmogui ir Paryžiuje – vilkas* E.2005/3 P.22., įterpti žodžiai ne tik patikslina aprašomą situaciją, bet atrodo tarsi ne savo vietoje, netikėtai atsidūrę posakio viduryje.

Patarlė ar priežodis gali būti išplečiami žodžiais: *anot....., pasak.... kaip žinia*, kurie nurodo, kad tai ne laisvasis junginys, o posakis, pvz.:

Tiesa sakant, nebuvo iš ko juoktis: nupirktieji kremai puikiai tiko dovanoti tolimoms pusseserėms. O dovanotam arkliui į dantis, kaip žinia, nežiūrima. Taigi dar ir sutaupiau L.2006/11 P.188.

Pasaulis dabar atviras, globalus, žuvis ieško kur giliau, o žmogus, kaip žinoma – kur geriau V.2006/7 P.4.

Paprastai toks struktūros suardymas nesuteikia posakiui papildomų stilistinių išgalių, tiesiog tik pabrėžia jo statusą, patvirtina juo reiškiamų dalykų pastovumą, universalumą. Tiesa, jei tokie įterpimai sukuria ar paryškina ironišką, sarkatišką straipsnio toną, tada jų vaidmuo, be abejo, tampa

stilistiškai reikšmingas. Šiuose pavyzdžiuose įterpti žodžiai leidžia autoriams išsakyti ironišką nuomonę, pasišaipyti iš absurdiškų nutikimų, žmonių silpnybių.

Kai kurių įterpimų reikalauja sakinio struktūra, be jų negalima išsiversti, pvz., patarlę ar posakį transformuojant į sudėtinį prijungiamąjį sakinį (*O ką visuomenė? Tarsi šiek tiek nepatenkinta, bet ateis rinkimai ir vėl rinksis savo valdovus tarsi dovanotą arklį, kuriam į dantis nežiūrima* V.2006/11 P.4.) ar tiesiog įterpiant žodžius, be kurių sunku išsiversti (*Išeičių yra įvairių, bet dalį šių rūmų tikrai reikėtų griauti ar demontuoti. Tą, beje, galima padaryti taip, kad ir vilkas būtų sotas, ir avis liktų sveika* V.2005/6 P.23.).

Dėl prijungiamojo jungtuko pirmoji patarlės dalis vartojama kitu linksniu: ne *dovanotam arkliui*, o *dovanotą arklį*. Tai iš karto krinta į akis, be to, šiek tiek keičiasi ir jos turinys: pirmiausia akcentuojamas dalykas – dovanotas arklys, o tik paskui veiksmas. Tuo tarpu uzualiajame patarlės variante labiau jaučiamas pats veiksmas.

Taigi pritaikant posakį reiškiamai minčiai gali pasikeisti ir jo sintaksinė struktūra: iš paprasto virsti sudėtinu sujungiamuoju ar prijungiamuoju sakiniu. Tam įtakos turi jo sudėties plėtimas, pvz.:

Taigi politines institucijas kaip korumpuotas suvokia apie 96 proc. šalies gyventojų, tačiau patirties turi tik 23 proc. Taigi vadinamasis perdavimo koeficientas tarp realios korupcijos, susijusios su konkrečia patirtimi ir suvokimo indeksu, yra vienas su keturiais. Dviejų su puse kibiro deguto reikia tam, kad sugadintum statinę medaus E.2006/8 P.17.

Sudėtis dažnai išplečiama žodžiais, kurių reikalauja kontekstas, norint pritaikyti patarlę ar priežodį aprašomai situacijai, pvz., *Rinktinės vado meilė Rytų kaimynams nerūdią* E.2005/13 P.12. Žinoma, straipsnį buvo galima pavadinti tiesiog *sena meilė nerūdią*, tačiau toks pavadinimas nebūtų toks informatyvus kaip modifikuotas. Tiek komponentų keitimas, tiek ir sudėties plėtimas pritaiko priežodį gvildenamai temai: straipsnyje rašoma apie rinktinės pagalbą Baltarusijos ir Rusijos valdžios struktūroms. Tokių pavyzdžių galima

rasti ir daugiau, juose paprastai pateikiama papildoma informacija apie aprašomą situaciją, pavyzdžiui, nurodomas veikėjas:

Dėjome su žmona skatiką prie skatiko V.2005/21 P.26.

Tiesa sakant, nieko keista – Rusijoje didžioji politika ir didysis verslas jau seniai neįsivaizduojamas be didžiųjų kyšių. Tad kaip sakoma, toks tokį pažino, į svečius pas „Gazprom“ pavadino ... V.2005/50 P.12.

Į patarlę įterptas kreipinys ne visada yra orientuotas į konkretų adresatą, pvz.: *Ne visi tuo tiki. Policininkai prašo atiduoti neatiduotą algą. Medikai tuoj pagrasins nebegydyti ne tik mūsų, bet ir paties ministro pirmininko. Ministras pirmininkas atsikerta, jog negražu dirbti keliuose darbuose ir uždirbti. Tik kaip tada su liaudies patarle: kas nedirba, mielas vaike, tam ir ... V.2005/16 P.19.*

Posakio sudėtį išplečiantys žodžiai gali pabrėžti kurią nors komponentą (*Informacinės bei mobiliosios technologijos plėtojamos ir labai palengvina mūsų gyvenimą (...)* Tačiau aišku, jog ši lazda irgi turi du galus (...) *Nejučiomis tampame technologijų įkaitais* E.2006/36 P.23.), kokį nors aprašomo dalyko, situacijos aspektą („VP Market“ generalinis direktorius Gintaras Marcinkevičius iš didelio rašto jau baigia išeiti iš krašto“ V.2006/40 P.13.), paneigti ar sustiprinti patarlės, priežodžio reiškiamos reikšmės pastovumą (*O europarlamentarai turi pasistengti, kad į minėtą rezoliucijos projektą šalia Slovėnijos būtų įrašyta ir Lietuva. Įrašius Lietuvą padėtis pasikeistų iš esmės. Tai viltis, bet ji miršta paskutinė* V.2006/18 P. 25.). Pastaruoju atveju jungtukas *bet* sustiprina, pabrėžia posakio pabaigą įnešdamas minties naujumo į šį priežodį.

Pasitaiko atveju, kai į posakį įterpiamas ilgesnis junginys. To dažniausiai reikalauja kontekstas, o sudėtį išplečiantys žodžiai atlieka paaiškinimo, komentaro funkciją, pvz.:

Kadangi savame krašte neįmanoma ar bent jau labai sunku būti pranašu, autoverslininkams ir besirūpinantiems eismo saugumo problemomis neseniai

buvo sužibusį viltis, jog automobilių parko atnaujinimo programą pavyks reanimuoti su Briuselio pagalba KR.2006/8 P.8.

Labai paveikios tos patarlės, kuriomis pasakoma esmė, o praleisti, nutylėti komponentai yra lengvai užpildomi klausytojo ar skaitytojo, pvz., *vienas – apie ratus, kitas – apie batus*. Užpildžius praleistas posakio vietas žodžiais, jo poveikumas dingtu, tuo tarpu šiame pavyzdyje įterpti žodžiai kartu su inversija suardo įprastą priežodžio struktūrą, sukelia netikėtumo efektą: *Nežinau, ko jie nori. Klausia, ką mes turime prieš J. Jagminą. Bet juk atnaujintoje baudžiamojoje byloje kalbama apie jo žmoną Audronę ir jai skirtus pinigus“, - apygardos vyriausias prokuroras Ramutis Jancevičius sako nesupratęs, kodėl Seimo klerkai teiraujasi apie batus, kai kalbama apie ratus* E.2005/17 P.12. Būtent kelis kartus į posakį įsiterpiančys žodžiai labiausiai ir ardo įprastą struktūrą, antra vertus, atkreipia skaitytojo dėmesį, net priverčia pagalvoti, ar išties tai žinomas priežodis, ar tiesiog tik keletas jo komponentų.

Taigi patarlės ar priežodžio sudėties plėtimas pritaiko posakį šiandieninio gyvenimo realijoms, taip pat įterpiami žodžiai gali sustiprinti patarlės, priežodžio reikšmę arba ją paneigti, pabrėžti, paryškinti kai kuriuos komponentus. Ne visada įterpimas suteikia posakiui stiprių stilistinių galių. Toks poveikis atsiranda, kai derinama keletas modifikacijos būdų.

2.3. KOMPONENTŲ PRALEIDIMAS

Paveikus komponentų praleidimas galimas tik tada, kai posakis yra gerai žinomas, nes skaitytojas nesunkiai gali atkurti nutylėtą, praleistą patarlės ar priežodžio dalį. Kitu atveju, šis modifikacijos būdas vargu ar pasieks savo tikslą. Straipsnių autoriai, pasinaudodami nutylėjimo figūra, suteikia posakiui, juo reiškiamai minčiamai „(...) ypatingos prasmės, sukelia įtampą ir klausytojų emocijas, suintriguoja, palieka erdvės jų vaizduotei. Šia figūra (...) atkreipia klausytojų dėmesį, suaktyvina juos, priverčia mąstyti – užpildyti autoriaus paliktas spragas.“¹⁰⁸ Pasitaikė atveju, kai keliuose straipsniuose vartojamas tas pats sutrumpintas posakis. Pvz., *Suglumintas klausimo, ar pats mėgsta vartoti vaistus, jei sunegaluoja, farmacijos kompanijos direktorius atsakė, kad nelabai linkęs juos vartoti: „Na, kaip paprastai – batsiuvys be batų ✓“*, - nusijuokė pašnekovas V.2005/8 P.39.

Šiame pavyzdyje pateiktas patarlės *batsiuvys be batų, kriaučius be kepurės* trumpinimo atvejis. Patarlės ar priežodžiai gali turėti keletą variantų, štai kad ir minėta patarlė: *kriaučius nuogas, šiaučius basas, kriaučius nuplyšęs, šiaučius be batų, batsiuvys basas, o kriaučius be kepurės* ir pan. Žinoma, kalbantysis gali pavartoti ir visą patarlę, tačiau užtenka paminėti tik jos dalį, o tas, kas nepasakyta, yra numanoma. Be to, nutylėta dalis yra tarsi iliustruojama dabartinės situacijos (*batsiuvys be batų, o farmacijos kompanijos direktorius be vaistų*). Pastebėta, kad ir kitais šios patarlės trumpinimo atvejais vartojama dalis, kurioje minimas *batsiuvys*, pvz., *Batsiuvys be batų, – mano namuose yra vos kelios lėlytės* V.2005/3 P.67. Tokios vartosenos priežastis, matyt, galėtų būti tai, jog daiktavardis *batsiuvys* yra įprastesnis negu *kriaučius* ar *šiaučius*. Taip pat sutrumpinta patarlė gali atrodyti tam tikrame kontekste taip natūraliai, kad kitos jos dalies visai ir nereikia: „*Aš ne iš tu, kuriems tinka posakis „Batsiuvys be batų“.* *Drabužių kūrėjai paprastai moka save pateikti. Užtenka pasikeisti kelias detales ir štai naujas ansamblis.*“ L.2006/3 P.59. Čia

¹⁰⁸ KOŽENIAUSKIENĖ, R. *Retorika. Iškalbos stilistika*. Vilnius, 2001. P.306.

kontekstas prieštarauja posakio kuriamam vaizdui, be to, nėra tokio aiškaus lyginimo kaip pirmuose dviejuose pavyzdžiuose.

Taip pat ne kartą žurnalo *Veidas* straipsniuose trumpinama ir patarlė *mokslo šaknys karčios, bet vaisiai saldūs*. Vienu atveju, vartojama tik pirmoji jos dalis (*Nieko verti ir „ekspertų“ svaičiojimai, kad studentą lydintis pinigų krepšelis savaime sukurs aukštųjų mokyklų konkurenciją ir laiduos studijų kokybę. Šiuo atveju nesuvokiama, jog studijos nėra paprasta perkama paslauga, vien todėl, kad, kaip sakoma, mokslo šaknys karčios ✓. Tai reiškia, kad nusipirkti mokslo žinių neįmanoma be didelio paties perkančiojo triūsio V.2006/48 P.62.*), kitu – antroji (*Ir be liaudies išminties intuityviai aišku, kad ✓ mokslo vaisiai saldūs V.2006/11. P.10.*). Pirmame pavyzdyje posakio pradžios vartojimą nulemia kontekstas: patarlės pirmąja dalimi vaizdingai apibūdinama, jog žinios gaunamos per didelį triūsą, pastangas. Tai paaiškinama kitame sakinyje. Antroji posakio dalis čia visai nereikalinga. Tuo tarpu, kai kalbama tik apie rezultatą nesureikšminant veiksmų, reikalingų jam atlikti, užtenka tik antrosios patarlės dalies.

Kartais pakanka praleisti jungtuką (šiam pavyzdyje – *bet*), ir pasikeičia posakio stilistinis poveikimas, reikšmė įgauna naujų atspalvių. Pvz.: *Provincialumas Lietuvoje gajus. Tačiau provincialumo vaisiai kartūs, kaip ir jo šaknys* ✓ V.2005/10 P.13. Būdvardinio komponento *kartūs* praleidimas nelabai pastebimas, nes dėl inversijos pradžioje atsidūrusios patarlės antros dalies komponentas būdvardis *saldūs* pakeistas priešingu būdvardžiu – *kartūs*.

Žurnalų straipsniuose, be lietuviškų patarlių ir priežodžių, vartojami posakiai, kurie yra antikinės kilmės ar atėję iš literatūros, yra rašytojų ar žymių asmenų mintys. Tokie posakiai yra gerai žinomi, todėl net ir juos sutrumpinus, kuriamas vaizdas nedingsta. Pvz., *Jei Mahometas neis prie kalno* ✓ – *pabūgęs tos jėgos, su kuria kovosite už savo ir kitų teises, sausį didieji kalnai nusileis ir pasitrauks Avinams iš kelio* L.2005/1 P.146. Netikėtumo įspūdį sukelia ne visai lietuviams įprastas asmenvardis Mahometas, ypač tada, kai šis posakis vartojamas horoskopų aprašymuose. Kaip ir ankstesniais atvejais, praleista posakio dalis yra arba jaučiama (ją atstoja aprašoma situacija, palyginimas su

kalbamuoju dalyku), arba tiesiog tam tikrame kontekste ji nereikalinga. Šiame pavyzdyje būdingesnis pirmasis variantas: po žodžių „*pabūgęs tos jėgos, su kuria kovosite už savo ir kitų teises*“, tarsi atrodo, jog reikia pavartoti jungtuką *tai*, kuriuo prasideda antroji posakio dalis (*tai kalnas ateis prie Mahometo*), dėl junginio *didieji kalnai nusileis*. Taigi sakinio baigiamoji dalis sukelia aliuziją į praleistus žodžius.

Straipsnių antraštėms ir potėmėms būdingas patarlių, priežodžių trumpinimas. Toks modifikacijos būdas padeda sukurti intriga, sudominti skaitytoją. Nutylėta posakių dalis vėlgi gali būti pakeista aprašomuoju dalyku, pvz., *Karalius mirė, tegyvuoja ...?* KR2006/18 P.24. Daugtaštis ir klaustukas dar labiau sužadina smalsumą. Kaip vėliau paaiškėja, straipsnio antraštė iš tiesų susieta su tekstu (pasitaiko, kad pavadinimas ne visada nurodo straipsnio temą) – 2003 metais automobilis *Kia Sorento* buvo išrinktas metų visureigiu. Dabar vertinimui pateikiama nauja *Kia Sorento* versija. Praleista posakio dalis antraštėje nusako spėlionę: ar naujasis metų automobilis vėl bus *Kia Sorento*, ar kito modelio automobilis. Taigi vietoj daugtaškio galima „įrašyti“ ne tik gerai žinomą praleistą žodį, bet ir jį pakeisti tam tikro automobilio modelio pavadinimu (priklausomai nuo rinkimų rezultato), pvz., *Karalius mirė, tegyvuoja Mercedes-Benz (BMW, Ferrari ar kt.)*.

Tuo tarpu kitame pavyzdyje: *Norėjo kaip geriau, išėjo kaip...* E.2006/44 P.27. iš karto norima sakyti: *kaip blogiau*. Vienintelis variantas, kuris galėtų būti pavartotas, tai junginys *kaip visada*, bet ir jis reikštų tą patį kaip pirmasis, nes paprastai Lietuvoje daugelis dalykų, naujovių, kurios įvedamos norint kažką pagerinti, paprastai baigiasi ne taip, kaip norėta. Taip pavadintoje straipsnio potėmėje rašoma apie tai, jog gerai, kad SODROS duomenų bazė yra puikiai apsaugota, bet, deja, ja negali naudotis įvairios specialiosios tarnybos, todėl jos reikalingą informaciją gauna nelegaliai, informacija vis tiek yra prekiaujama, todėl galbūt išėjo dar blogiau.

Grafinis daugtaškio vaizdas tarytum sukelia daugiau minčių, leidžia labiau pasireikšti vaizduotei negu tais atvejais, kai jo nėra, pvz., *Už gerą geru* ✓ KR.2006/3 P.6. Kaip ir ankstesniais atvejais, galima suvokti, kas yra

praleista: už *blogą blogu (atsimokama)*, tačiau daugtaškio nebuvimas neleidžia stipriau pasireikšti vaizduotei, o ir perskaičius straipsnį: jame rašoma apie policijoje vyraujančią korupciją, kyšininkavimą ir priemones, kaip su tokiais dalykais kovoti. Vienas iš būdų – paaukštinti tuos policijos pareigūnus, kurie sąžiningai dirba. Tikimasi, kad perspektyva padaryti karjerą sumažins korupciją: už gerą darbą (sąžiningumą) geru bus atsilyginama (karjeros galimybė), o už blogą (kyšių ėmimą) – blogu (įvairios nuobaudos, atleidimas). Praleista posakio dalis nesunkiai atkuriamą perskaičius pavadinimą, o vėliau ir straipsnį, tačiau didesnės intrigos ji nesukuria.

Dažnai pavadinimą sudarantis posakis arba savo reikšme, arba atitinkamu laisvuoju junginiu, arba ir pats vartojamas tolimesniame tekste. Pvz., *Kai vienas lauke karys* ✓ E.2005/42 P.26. Potemės pavadinime esantis priešodis dėl šio modifikacijos būdo netenka neiginio *ne (Vienas lauke ne karys)* ir todėl apibūdina priešingą situaciją negu ją reikštų uzualusis variantas. Tekste randamas sakiny, susijęs su „naujuoju“ posakiu: *Negi užtenka pašalinti vieną žmogų, ir visas jo darbas nutrūksta? Negi neliko kolegų ir bendradarbių.*

Tekste pavartotas originalus posakis paaiškina intriguojančią antraštę, sustiprina okaziniu priešodžiu ar patarle reiškiamą mintį. *Antrą kartą į tą pačią upę* ✓ E.2005/39 P.58., – skelbia straipsnio pavadinimas. Iš pirmo žvilgsnio galima būtų suprasti šį posakį tiesiogine prasme: straipsnyje pasakojama apie triatlonininką V. Urboną, o juk viena iš triatlono rungčių susijusi su plaukimu, tačiau skaitant paaiškėja, kad pavadinimą greičiau reiktų suprasti perkeltine prasme, kaip sutrumpintą antikos filosofo Herakleito posakį *į tą pačią upę nebrendame (in idem flumen bis non descendimus)*. Taip pat šią mintį stiprina ir tekste pavartotas nesutrumpintas posakis: „*Sakoma, kad į tą pačią upę neįbrisi. Noriu sulaužyti šį posakį, įrodyti, kad įmanoma tai, kas neįmanoma*“, - šiandien sako V. Urbonas, pasiryžęs sunkiai protu suvokiamiems žygiams?

Kartais pats tekstas leidžia dvejopai suvokti pavadinime esantį posakį. ✓ *Savo likimo kalvis* taip pavadintas straipsnis žurnale *Veidas* (2005/9 P.18). Pavadinime pavartotas sutrumpintas lotyniškas posakis (*Kiekvienas yra savo laimės kalvis*), o skaitytojas gali pajusti savotišką žaidimą perkeltine ir

tiesiogine sentencijos reikšme. Žinoma, tiesioginė prasmė sunkiai išvelgiama, kadangi likimas ar laimė nėra daiktas, kurį išties būtų galima nukalti, tačiau straipsnio herojus yra tikrų tikriausias kalvis. Tiesa, santraukoje skaitytojas įspėjamas: *Tai anaipol ne žodžių žaismas. Šio žmogaus gyvenime buvo momentas, kuris nulėmė tolesnį gyvenimo kelią. Tas kelias – kalvio amatas*, todėl iš dalies sumažėja straipsnio pavadinimo paveikumas, išsklaidoma intriga.

Skyrybos ženklai atlieka svarbią funkciją stilistiškai trumpinant posakius. Patarlėje *žodis žvirbliu išleikia, jaučiu sugrižta* vieni iš svarbiausių komponentų yra palyginimą reiškiantys daiktavardžiai *žvirblis* ir *jautis*. Vieno iš jų praleidimas turėtų panaikinti lyginimą (*V. Uspaskicho žodis JAV išskrido žvirbliu ir negrižo ✓?*), tačiau klaustukas, skaitant šį straipsnio pavadinimą ir žinant pilną posakį, leidžia padaryti po jungtuko *ir* pauzę, kuri tarsi primena praleistą žodį. Jeigu po šio jungtuko būtų padėtas daugtaškis, tai praleidimas taptų dar aiškesnis.

Jau anksčiau minėta daugtaškio funkcija būdinga ne tik posakiui, išskeltam į stipriąją straipsnio poziciją, antraštę, bet ir tada, kai sutrumpintas priešodis, patarlė vartojami pačiame tekste. Pvz.:

Aišku, bus visokių trukdymų ir negerų žmonių, tačiau viskas baigsis gerai (...)
Kaip toje patarlėje: „Kur du stos...“ Net jei tas antrasis yra iš geležies laužo prisikėlęs ir net, rodos, šiek tiek mąstantis automobilis E.2005/33 P.23.

Skaitytojas gali pratęsti posakį, nes nutylėjimas, komponentų praleidimas daugtaškiu tarsi labiau sustiprinamas, o antrame sakinyje paaiškinama, kas tas antrasis priešodžio „veikėjas“. Tuo tarpu be daugtaškio, nors ir galima pratęsti posakį, tačiau minties baigtumo jausmas jau yra stipresnis, ypač jeigu sutrumpinta patarlė vartojama sakinio pabaigoje, pvz., *Taip Denas sumano atkešyti Anai ir apkvailinti naująjį „el. pažįstamą“.* *Laris ateina į nurodytą vietą ir iš tiesų sutinka nieko neįtariančią Aną. Staigmena! Jie pradeda bendrauti ir netrukus susituokia. Štai ką reiškia lietuvių liaudies patarlė „nekask duobės kitam ✓“* E.2005/3 P.22.

Kartais praleidimai gali būti didesni, tačiau, jei posakis turi tvirtą pagrindą, o tarp kelių likusių komponentų yra stiprus asociatyvinis ryšys, tokius darinius galima laikyti ne laisvuju žodžiu junginiu, o okaziniu dariniu. Pvz.: *Kol kas svarstyklės persisveria ne kultūros paveldo naudai. Tačiau tikri pokyčiai jau yra negrįžtami. Tikėkimės, kad pagaliau suprasime, ką mes turime, ir nebekirpsime pamatavę tik vieną kartą* V.2005/14 P.16.

Nors patarlės komponentai ir praleisti, nors ji ir paveikta inversijos, tačiau okazionalusis posakis vis tiek kelia pilnojo posakio (*Septynis (devynis) kartus atmatuok, tik paskui kirpk*) vaizdą, turi jo reikšmę: gal dabar, žinant realią situaciją, bus galima geriau viską apgalvoti, o tik paskui kažką daryti.

Kitame pavyzdyje: *Viršininkas paneigia mano įsitikinimą, kad jis iš tų žmonių, kurie devynis kartus matuoja, o dešimtą kerpa*: „*Ne tie laikai. Dabar laimi ne protingiausias, ne stipriausias, o greičiausias. Dabar reikia ne devynis, o tris kartus pamatuoti* V.2005/44 P.26. trumpinimas paprastesnis, todėl naujasis darinys turi tvirtesnę, aiškesnę pagrindą, net jei nebūtų prieš tai pavartotas šios patarlės pilnasis variantas.

Taigi praleistas elementas yra nesunkiai atstatomas, aišku, žinant originalų priešodį ar patarlę. Jei trumpinimas baigiamas daugtaškiu, tai jis ne tik aiškiai žymi nutrauktą mintį, ne tik leidžia ją pabaigti mintyse, bet kartais ir tarsi „signalizuoja“, kad vietoj gerai žinomų praleistų žodžių galima „įdėti“ kitus, susietus su aprašomu dalyku, mintyse atlikti komponentų keitimą. Tai ypač būdinga straipsnių pavadinimuose esantiems sutrumpintiems posakiams. Antraštė pradedama žodžiais, kuriuos perskaičius susidaromas gerai žinomas jų keliamas vaizdas, o tai, kas nutylėta daugtaškiu, intriguoja, nes galutinai užpildoma tik pabaigus skaityti straipsnį. Šis modifikacijos būdas, jo stilistinės ypatybės priklauso ir nuo konteksto, ir nuo grafinių teksto ženklų. Vienas iš tokių ženklų, paprastai siejamų su nutylėjimu, praleidimu, yra daugtaškis. Jis emfatiškai redukuoja, paslepia dalį žodinės raiškos, o kartu su kontekstu gali įprasminti ir nuspėjamą, papildomą loginę, emocinę informaciją.

2.4. PLĖTOJIMAS Į PLATESNĮ KONTEKSTĄ

Plėtojimas į platesnį kontekstą – vienas iš modifikacijos būdų, kuris atskleidžia priežodžio, patarlės pritaikymą aprašomai situacijai. Labai dažnai jam priskiriami tokie posakiai, kurie yra paveikti ir kitų modifikacijų, tačiau taip pat ir tie, kurie iš pirmo žvilgsnio atrodo uzualūs, tačiau jų kuriamas vaizdas išplečiamas: po patarlės ar priežodžio eina jį paaiškinantys žodžiai ar kituose sakiniuose pasitaiko atskirų posakio komponentų ar junginių, kurių jau negalima laikyti pastoviais, tačiau jie turi asociatyvinį ryšį su anksčiau pavartotu priežodžiu, patarle. Taip pat posakiu kuriamas vaizdas gali būti pratęsiamas išplečiant pačią patarlę ar priežodį. Taigi atsižvelgiant į tokius ypatumus, galima būtų juos skirstyti į tris dalis:

1. Posakiu kuriamo vaizdo paaiškinimas;
2. Posakiu kuriamo vaizdo plėtojimas pasitelkiant atskirus jo komponentus;
3. Vaizdo plėtojamas patarlės ar posakio ribose.

Ši klasifikacija šiek tiek skiriasi nuo frazeologizmų, nes posakiai yra didesnės apimties, jų perkūrimo galimybės – platesnės.

(Žr. 4 lentelę. Posakių plėtojimas į platesnį kontekstą).

Posakiu kuriamo vaizdo paaiškinimas

Tai tokia modifikacijos būdo atmaina, kai priežodis arba patarlė yra nepakeistos struktūros, taigi yra uzualusis. Vis dėlto jį galima laikyti okazionaliūju, nes juo kuriamas vaizdas pratęsiamas sakinyje ar pastraipoje. Štai 2005 m. *Veido* žurnale straipsnis *Kylame iš dugno* pradedamas taip: Šiaučius be batų, kriaučius be kepurės, krepšinio šalis be krepšinio saliu, arenų ir sporto rūmų – taip būtų galima apibūdinti dabartinę Lietuvos būklę. Apie mūsų futbolo aikštes ir sporto rūmus užsienyje sklido ir tebesklinda legendos. Apgailėtina jų kokybe kartais piktinamasi, kartais iš to šaipomasi, o kartais tiesiog gailimasi mūsų. Patys lietuviai pasiskelbė labiausiai atsilikusiais Europoje sporto rūmų, futbolo aikščių ir apskritai sporto aikštynų srityje V.2005/19 P.31.

Šiame pavyzdyje posakis paaiškinamas toliau einančiais žodžiais: *krepšinio šalis be krepšinio saliu, arenų ir sporto rūmų – taip būtų galima apibūdinti dabartinę Lietuvos būklę*, tačiau kartu tai patarle kuriamo vaizdo išplėtimas. Taip pat toks posakio vartojimas straipsnio pradžioje yra paveikus, nes iš karto sudomina skaitytoją, ypač tą, kuris gal nėra girdėjęs tokios patarlės. Tada kyla klausimas – kas bendra tarp šiaučiaus be batų, kriaučiaus be kepurės ir Lietuvos stadionų būklės? Tai paskatina skaitytoją perskaityti straipsnį.

Dar meniškesni yra tie atvejai, kai posakiu reiškiamą mintį truputį pratęsiamą, nors tiesioginių patarlės ar priežodžio komponentų nėra, tik tie, kurie semantiškai susiję su kuriuo nors iš jų, pvz.: *Sakoma, viltis miršta paskutinė. Mes...nors...pesimistu...tauta...jos...nė...neketiname...laidoti. Netikite? Pažvelkite, kaip sublizga „LT United“ idėjinio vado Andriaus Mamontovo akys, kai jis prabyla apie Eurovizijos užkariavimą – bemat išnyks baimė likti prie suskilusios geldos* E.2006/4 P.18-19.

Okazionalumą lemia ne tik patarlės *geriau žvirblis rankoje negu briedis girioje* sudėties išplėtimas patikslinant komponentus, bet ir savotiškas jos pratęsimas, paaiškinimas, kodėl geriau rinktis žvirblį, o ne briedį: *Aišku, šis tyrimas padės Sarai apsispręsti, ar ji nori, ar nenori tekėti. Geriau, kaip sakoma, žvirblis rankoje (t.y. ištikimas, kuklus vyras) negu briedis (multimilijonierius) girioje, galintis bet kada nušuoliuoti pas kitą* E.2006/6 P.22. Toks pratęsimas, nors ir logiškas, bet kartu ir netikėtas, žaismingas, ekspresyvus.

Po priežodžio einantis komponentas, priderintas prie posakio, tarsi savotiškai jį pratęsia, tampa jo dalimi: *Nors vienuoliktąjį numerį prieš rinkimus į Europos Parlamentą lemtinga Viktoro ranka ištrauks šiek tiek vėliau, jo tvirtas romėniškai nepajudinamas kredo – atėjau, pamačiau, nugalėjau ir pasiėmiau visu žavumu ryškėjo jau tada* V.2005/6 P.21. Šiame pavyzdyje prie asindetoninių vienuoliktąjį pirmojo asmens veiksmožodžio formomis reiškiamų Cezario žodžių *atėjau, pamačiau, nugalėjau* (*veni, vidi, vici*) okazionaliai jungtuku *ir* prijungiamas veiksmožodis *pasiėmiau*. Jungtukas *ir*

sulėtina tempą, tarsi leidžia atsipūsti po skubėjimo, pabrėžia svarbiausią (kandidatui į Europos Parlamentą) žodį – *pasiėmiau*, patikslina posakiu kuriamą vaizdą, pritaiko senovės karvedžio žodžius šiandieninio gyvenimo realijoms: Cezario tikslas buvo nugalėti (todėl pamatinis romėniško kredo žodis *nugalėjau* ištartas paskiausiai, nukeltas į pabaigą), Viktorui – pasiimti.

Taigi posakiu kuriamas vaizdas papildomas naujais komponentais, pratęsiamas pasitelkiant vaizduotę, išmonę, šmaikštumą. Okazinis posakio pratęsimas gali iš pirmo žvilgsnio paprastą posakį paversti įtaigia, efektinga minties reiškimo priemone.

Posakiu kuriamo vaizdo plėtojimas pasitelkiant atskirus jo komponentus

Vienas iš patarlės komponentų kaip sinonimas gali būti toliau vartojamas sakinyje, pvz., *Ir patys konservatoriai ne be nuodėmės – viešai priekauštaudami socialdemokratams, kad šie nuėjo su velniu obuoliauti (t.y. sudarė koaliciją su V. Uspaskichu), patys Vilniaus taryboje gatavi sudaryti sutartį su tuo pačiu nelabuoju, kad tik nuverstų nemėgstamą mėmę Artūrą Zuoką V.2005/50 P.25.* Junginys *gatavi sudaryti sutartį su tuo pačiu nelabuoju* paprastais žodžiais perteikia frazeologinio junginio prasmę, sustiprina jo reikšmę, kuriamą vaizdą, kuris nė kiek nenukenčia vietoj daiktavardžio *velnias* atsiradus sinonimui – *nelabasis*.

Dar ryškesnį posakiu kuriamo vaizdo pratęsimą, naudojant jo komponentus, galima išvelgti šiame pavyzdyje: *Tikėkimės, kad lankėtės Romoje, į kurią, anot žinomo posakio, veda visi keliai. Kad ir kiek ju ten vestu, keleivis visada atvyks... iš šalies“... todėl ir bus tik pašalietis turistas.* L.2006/9 P.58. Pratęsimą stiprina ir tai, kad po posakio pradedama rašyti nauju sakiniu *Kad ir kiek ju ten vestu...* Iš tiesų, straipsnio autorius galėjo po pirmojo sakinio padėti ne tašką, o kablelį visai nepakenkdamas reiškiamai minčiai.

Tolesniam posakiu kuriamo vaizdo plėtojimui įtakos gali turėti ir kiti pastovūs junginiai, kurie susiję su pirmojo posakio komponentais, jų vaizdu, pvz.: *Kas lemia tai, jog ne tik, kad nepasimokoma iš ankstesnių skandalų, bet,*

*atrodo, dar atviriau brendama i tą pačią nuodėmės jūrą. Ir brendama dar manant, kad tokią jūrą yra tik iki kelių. Didžiausia pastarojo meto lietuviškos politikos problema yra sąžinės deficitas. Kai jos, sąžinės, trūksta, tada visos jūros ir pasidaro iki kelių V.2005/20 P.25. Pirma patarlė kuriamo vaizdo plėtotę lemia vienas iš modifikacijos būdų – komponentų keitimas, t.y. vietoj daiktavardžio *upė* (*i tą pačią upę nebrendame*) atsiranda kitas komponentas – *jūra*. Šis daiktavardis susijęs dar su vienu frazeologizmu – *jūra iki kelių*. Tą sąsają lemia bendras komponentas, daiktavardis *jūra*, kelis kartus kartojamas veiksmožodis *brendama*. Tokio poveikio nebūtų, jei patarlės komponentas liktų nepakeistas.*

Patarlės ar priežodžio vaizdas gali būti pratęsiamas pasitelkiant junginius, kurie nors ir primena pastoviuosius, iš tikrųjų yra laisvieji. Tai suprasti dažnai padeda kontekstas. Pvz.:

Tai buvo pirmasis bet kokių mokslų ir viso gyvenimo tarpsnis, labai svarbus, nes visi žinojo – kiaulių neganęs ponu nebūsi, tik žinoma visi, kurie atganė kiaules, ponais tapti negalėjo V.2006/40 P.60.

Po patarlės einanti dalelytė *tik* turi savyje jungtuko *bet* reikšmę ir paneigia patarlę kartu su tolesne sakinio dalimi, kuri nors ir primena anksčiau minėtą posakį, tačiau tai laisvasis žodžių junginys. Tą patvirtina ir tekstas: *Net ir neišlepintam kaimo vaikui ganymas buvo sunkus ir labai atsakingas darbas, nes už nusižengimus grėsi rimtos bausmės.*

Prieštaravimas posakiu reiškiamai minčiai leidžia įtaigiai, taikliai apibūdinti neigiamus dalykus, pvz.: *Mėgstama guosti, esą auksas ir pelenuose žiba. Deja, deja, užmarštis pelenuose nežiba niekas, juolab istorinės datos, net jeigu jas derėtų vadinti stebuklingomis. Viena jų – už durų V.2005/30 P.23. Posakis plėtojamas remiantis jo komponentais: daiktavardžiu *pelenai* ir veiksmožodžiu *nežiba*, kurie padeda išlaikyti priežodžiu reiškiamą mintį, ją plėsti, tačiau nesudaro su kitais žodžiais pastovaus junginio.*

Toks patarlių ir priežodžių vartojimas padeda įtaigiau perteikti norimą mintį, papildyti jos turinį, stiprina posakiu kuriamą vaizdą, kadangi patarlės

elementai, nors ir vartojami tiesiogine ar perkeltine reikšme, padvigubina paties posakio veiksmingumą. Pvz.:

Yra gražus posakis: „Viščiukus skaičiuojame rudenį“. Tuo tarpu mums, politikams, tinkamiausias metas viščiukams skaičiuoti, yra, ko gero, laikotarpis prieš Kalėdas V.2006/51 P.25.

Posakiu kuriamo vaizdo plėtojimui galima priskirti ir tokius atvejus, kai cituojami politiko ar kito visuomenės veikėjo žodžiai ir pateikiamas tos citatos komentaras. Pvz.:

Duok durniui kelią. Davėme ir jie nuėjo i Seimą. Mes gi – durniaus vietoj likom.

Juozas Erlickas kviečia bent ateityje nebeduoti „durniams“ kelio V.2005/12 P.13.

Provincialumas Lietuvoje gajus. Tačiau provincialumo vaisiai kartūs, kaip ir jo šaknys. Civilizuotų žmonių kompanijoje jie nevalgomi.

Rolandas Paksas ragina lietuvius atsisakyti šiaip jau Lietuvoje labai mėgstamų provincialumo vaisių. V.2005/10 P.13.

Komentare posakiu kuriamas vaizdas pratęsiamas pakartojant priežodį (pirmame pavyzdyje) ar kurį nors posakio komponentą (antrasis pavyzdys).

Šiam poskyriui priskirtinas pavyzdys, kai lotyniškas posakis iliustruojamas vaizdu. *Homo sapiens* iš pirmo žvilgsnio neturi vienos tiek frazeologizmams, tiek ir posakiams svarbios ypatybės – vaizdingumo, bet komponentų keitimas leidžia atsirasti šiai ypatybei (vietoje komponento *sapiens* vartojami sulotyninti žodžiai *sovieticus, lituanus, europaeus*). Jau vien tik komponentų keitimas suteikia šiam trumpam posakiui emociingumo, nes žymi laikotarpius, kurie kelia tam tikrus prisiminimus, o kartu ir emocijas, turi vertinamąjį atspalvį. Visi trys posakiai išdėstomi taip:

<i>homo sovieticus</i>	<i>homo lituanus</i>	<i>homo europaeus</i>
1940 – 1990	1990 – 2004	2004 – 2005

Metai žymi laikotarpį, kada gyvavo tam tikri žmonių tipai. Juos geriau suvokti padeda pavaizduoti kiekvieno laikotarpio stereotipiniai atstovai:

kolūkietis ausine kepure ir pjūklui rankoje, *Adidas* sportiniu kostiumu vilkintis bei rankoje laikantis didelį languotą krepšį „prekybininkas“, inteligentas, vilkintis kostimu ir turintis nešiojamąjį kompiuterį. Šis vaizdas primena žmonių kilmės iliustraciją, kurioje vaizduojama, kaip iš beždžionės išsivystė dabartinis žmogus. Būtent tokią asociaciją sukelia ir 2005 metų žurnalo *Veidas* (Nr.17) viršelis, juolab, kad *homo sovieticus* atstovas savo išraiška, poza panašus į pirmuosius žmonių protėvius, *homo lituanus* – į jau evoliucijos raidoje pažengusį individą, iš kurio išsivysto *homo europaeus*. Asociaciją su žmonijos kilmės raida stiprina ir puslapio apačioje esantis užrašas *Ilgas kelias į Europą*. Taigi šiame pavyzdyje posakio *homo sapiens* pakeisti komponentai išreiškiami konkrečiu vaizdu, kuris dar labiau sustiprina komponentų keitimo poveikumą. Toks posakių pavartojimo būdas – derinant tekstą ir vaizdą yra tai, ką A. Bitinienė vadina neverbalinėmis raiškos priemonėmis publicistiniame stiliuje „(...) su tekstu derinamos fotografijos, įvairūs piešiniai, karikatūros, žemėlapiai ir kt.“¹⁰⁹

Termino virtimas frazeologiniu junginiu susijęs su tuo, kad dėl komponentų keitimų plėtėja jo reikšmė, taip pat „(...) reguliarus termino vartojimas perkeltine reikšme leidžia kalbėti apie jį, kaip apie frazeologinio junginio formavimą.“¹¹⁰ Iš tiesų, ne viename laikraštyje ar žurnale ne kartą minimi tokie atvejai, kaip *homo sovieticus*, *homo lituanus*.

Šio plėtojimo tipo įtaigumą lemia dar stipresnis posakių ir konteksto ryšys, o jo stiprumą – pavienių patarlės ar posakio komponentų vartojimas tekste.

Vaizdo plėtojamas patarlės ar posakio ribose

Patarlė gali būti išplėtojama ir pati, naudojant kelis modifikacijos būdus, pvz.: sudėties plėtimą ir komponentų keitimą. Jie stipriau negu paprastai paveikia posakį suardydami jo įprastą struktūrą: *Kad ir kaip ten būtų, rengtis kitų metų konkursui reikia pradėti jau dabar. Prisivalgius karčių*

¹⁰⁹ BITINIENĖ, A. *Publicistinis stilius*. Vilnius, 2007. P.25.

¹¹⁰ СИДОРЕНКО, К. П. Фразеологизмы терминологического происхождения. *Русская речь*, 1978. №3. С.85.

eurovizinio mokslo šakny, Lietuva pamažu pradeda mokytis, kad pradėtų skinti, tikėkimės, saldžius pergalės vaisius V2005/21 P.49. Nors šiame pavyzdyje randami pagrindiniai patarlės komponentai, tačiau remiantis jais vaizdas plėtojamas labiau negu esant įprastam sudėties plėtimui, komponentų keitimui, todėl minėtas okazionalusis posakis aptariamas šiame poskyryje. Įterpti žodžiai, ypač veiksmožodis *skinti*, leidžia išplėsti patarle kuriamą vaizdą, jį pratęsti, papildyti informaciniais aspektais.

Kiti modifikacijos būdai, prisidedantys prie posakio plėtojimo, gali toliau tęsti perkeltinės reikšmės vaizdus, pvz., *Ir nors visi vienu balsu tvirtina, kad priešlaikinių rinkimų nenori, iš tikrųjų, matyt, bijo. Pozicija bijo netekti taip sunkiai pasigauto naudą. Žvirblelio kumštyje, o opozicija – vilties briedžio, kuris, tinkamai išlaukus, gali užaugti kadencijos girioje* V.2005/20 P.17. Paskutinis sakinio žodis sutampa su patarlės *geriau žvirblis rankoje negu briedis girioje* pabaiga, tačiau tarp komponentų *briedis* ir *girioje* įterpti žodžiai papildo patarle reiškiamą vaizdą. Tie žodžiai atrodo tarsi savotiška, natūrali minties tąsa, posakio dalis: (...) *briedžio, kuris, tinkamai išlaukus, gali užaugti kadencijos girioje.*

Patarlių ir priežodžių plėtojimas į platesnį kontekstą leidžia pratęsti juo kuriamą vaizdą, suteikia komponentams papildomų reikšminių atspalvių, leidžia pasinaudoti visomis posakių kuriamosiomis išgalėmis. Kartais iš pirmo žvilgsnio paprastas posakis konteksto dėka virsta įtaigia, paveikia minties reiškimo priemone.

2.5. POSAKIŲ KARTOJIMAS

Posakiai, pavartoti nedideliu atstumu vienas nuo kito, raiškiai, efektyviai perteikia mintį. Patarlių ir priežodžių kartojimas, kaip ir frazeologinių junginių, dažniausiai derinamas su kitais modifikacijos būdais: sudėties plėtimu, komponentų keitimu, praleidimu, posakio plėtojimu į platesnį kontekstą. Tai dar labiau didina tokių posakių poveikumą, informatyvumą. Tiesa, pasitaiko ir atveju, kai patarlės ar priežodžiai tiesiog išvardijami be kokių nors pakeitimų, pvz., *Senos visiems žinomos tiesos, tokios pat kaip visiems žinomi išminties perliukai: „Kaip šauksi, taip ir atsilies“, „Ką pasėsi, tą ir pjausi“, „Tyla – gera byla“, „Žodis žvirbliu išlekia, jaučiu sugrįžta“ ir daugybė kitų, kuriuos prisiminus gal būtų mažiau papildymų apie tai, kad aš padariau tą, o man padarė tą; arba tas toks, anas anoks... L.2006/5 P.8.*

Nors posakiai čia tik išvardijami, bet paskui paaiškinama jų paskirtis, pabrėžiamas patarlių ir priežodžių vaidmuo – jie taikliai padeda išreikšti tai, kam prireiktų daug žodžių.

Taip pat tokią patarlių ir priežodžių sancaupa randama straipsniuose, kurie skirti būsimų metų gyvūnams, pvz.: šuniui, kiaulei (*Ekstra* 2005/52, 2006/51). Tokio pobūdžio straipsniuose aprašomas pats gyvūnas, jo savybės, reikšmė kitų tautų ir, žinoma, lietuvių kultūroje, pateikiamos naujų metų prognozės. Visa tai iliustruojama įvairiomis patarlėmis ir priežodžiais, taip pat pasitaiko ir frazeologinių junginių su daiktavardžiais *šuo, kiaulė*. Dažnai patarlės ir priežodžiai vartojami ne po du ar tris, bet po keturis, penkis ir daugiau, pvz.: *Ji – jausminga materialistė. Daug skaito be jokios atrankos. Diletantė: Išmano, kaip kiaulė apie debesį (Šeduva) ar: Išmano kiaulė pipirus (Gruzdžiai). Po geranoriškumo kauke slepia valią ir valdingumą: Paprato kaip kiaulė žirniuosna; rado kiaulė žirnius – ir paršelius susikvietė (Dusetos). Jei kam nors pasiryžta, jos negalima sustabdyti: Isileisk kiaulę į trobą, tai ir ant stalo užlips (Gruzdžiai); leisk kiaulę po stalą, ji ir ant stalo lips (Plungė); kad kiaulė ragus turėtų, tai visą svieta išbadytų (Suvalkų gub., 1894); kiaulės nosis smarvės nebijo (Panevėžys); kiaulė tada saulę mato, kai ant gubos atsistoja*

(*Tauragė*) E.2006/51 P.53-54. Keletą kartų pavartoti panašūs priežodžiai ir patarlės parodo šių vaizdingų posakių variantiškumą skirtinguose Lietuvos regionuose. Apskritai toks posakių vartojimas yra naudingas, nes kuris nors iš tų gausių priežodžių ar patarlių tikrai išliks atmintyje (daugeliui skaitytojų įdomu, ką žada ateinantys metai, todėl tokius straipsnius žmonės bent akimis permeta). Be to, juose atskleidžiamas lietuvių tautosakos turtingumas, spalvingumas. Pvz., *Ką žada Naujieji Kiaulės (arba Šerno) metai* rasti net 5 patarlių ir priežodžių kartojimo atvejai, kuriuose iš viso pavartoti 26 posakiai su žodžiu *kiaulė*, neskaičiuojant pavienių uzualių šių posakių vartojimo atvejų. Tuo tarpu analogiškame straipsnyje *Ką žada Raudonojo Ugninio Šuns metai* (E.2005/52) taip pat rasti 5 patarlių ir priežodžių vartojimo atvejai, tačiau tiek patarlių vienoje vietoje, kaip *Ką žada Naujieji Kiaulės (arba Šerno) metai*, nėra. Paprastai pavartoti 2 ar 3 posakiai (iš viso 12 vaizdingų posakių), pvz.: *Dažnai cinikas. Nėra žmogaus, neaploto šuns. Jo bijomasi dėl kandžių replikų. Jos labai taiklios, tačiau itin skaudžios, ypač jei Šuo – artimas jūsų šeimos ar kolektyvo narys: savas šuva skaudžiau kanda (Pasvalys) arba: ne taip skauda, kai svetimas šuo kanda (Utena)* P.52.

Taigi palyginus šiuos du straipsnius aiškiai matyti, kad pirmojo kalba yra daug vaizdingesnė, spalvingesnė, labiau veikianti skaitytojo sąmonę, ir apskritai pats straipsnis yra įdomesnis, įtaigesnis. Taip pat reikia paminėti ir tai, kad patarlės ir priežodžiai vizualiai išskiriami iš likusio teksto: parašyti kursyvu ar pusjuodžiu šriftu.

Kituose straipsniuose paprastai vartojami tik du priežodžiai ar patarlės. Čia, kaip ir frazeologizmų kartojime, gali būti pavartoti vienodi ar skirtingi posakiai. Pvz.: *Viršininkas paneigia mano įsitikinimą, kad jis iš tų žmonių, kurie devynis kartus matuoja, o dešimtą kerpa: „Ne tie laikai. Dabar laimi ne protingiausias, ne stipriausias, o greičiausias. Dabar reikia ne devynis, o tris kartus pamatuoti“ V.2005/44 P.26.*

Šiame pavyzdyje pirmoji patarlė, vartojama nepakeistos formos, tarsi sufleruoja straipsnio skaitytojui, kad ir antroji yra tokia pati, tik sutrumpinta.

Antra vertus, pastaroji patarlė nėra taip stipriai pakeista, kad visai dingtų ja reiškiamas vaizdas.

Esant dviem vienodiems posakiams gali būti kartojama tik viena jo dalis, pvz., *Italai panorą parodyti ir paaiškinti, kas yra itališkas stilius. Vilniškiame „Baldų rojuje“ Italijos Respublikos ambasadorius Lietuvoje J. E. Gulio Prigioni, sakydamas, kad visi keliai veda ne tik į Romą, bet ir iš Romos, atidarė ekspozicinę salę „Casa Stile Italia“ L.2006/4 P.237.*

Pirmas posakis vartojamas visas, o jo pradžia – *visi keliai veda* – yra pradžia ir antram posakiui, kuris dėl prielinksnio *iš* turi priešingą reikšmę, nors iš pirmo žvilgsnio gali atrodyti, jog vartojamas tik vienas posakis. Toks komponentų praleidimo ir kartojimo būdų derinimas leidžia neapkrauti teksto papildomais žodžiais, suteikia minčiai kompaktiškumo, daro ją aiškesnę. Jeigu būtų vartojami visi žodžiai, sakinytų perkrautas: *Vilniškiame „Baldų rojuje“ Italijos Respublikos ambasadorius Lietuvoje J. E. Gulio Prigioni, sakydamas, kad visi keliai veda ne tik į Romą, bet ir visi keliai veda iš Romos, atidarė ekspozicinę salę „Casa Stile Italia“*. Palyginus šiuos sakinius, pirmasis glaudžiau išsako mintį ir tai tikrai nekenkia posakių kuriamam vaizdui, be to, atskleidžia patarlių ir priežodžių transformacijos galimybes.

Įdomių kartojimo pavyzdžių pasitaiko *Veido* žurnalo skyriuje, kuriame spausdinamos Lietuvos politikų, pramogų pasaulio žvaigždžių mintys, o po jomis pateikiami tų pasisakymų interpretacijos, komentarai. Dažnai komentaruose pakartojamas priežodis ar patarlė, kurią į savo žodžius įpynė teksto autorius. Pvz., *Duok durniui kelią. Davėme ir nuėjo į Seimą. Mes gi – durniaus vietoj likome*. Po šių Juozo Erlicko žodžių pateikiamas toks komentaras: *Juozas Erlickas kviečia bent ateityje nebeduoti „durniams“ kelio* V.200/12 P.13. Tiesa, komentare pateikiamas posakis jau yra modifikuotas. Jis dėl gramatinio komponentų keitimo nebetenka liepiamosios, skatinamosios intonacijos. Štai dar vienas pavyzdys: *Istatymas durnas“, bet įstatymas* – komentaras skamba taip: *Taip Saulius Pečeliūnas išvertė lotynišką posakį „Dura lex, sed lex“*. Nors iš tiesų šis posakis reiškia *„Istatymas griežtas, bet įstatymas“* V.2005/46 P.13. Pirmasis priežodis yra politiko perkurtas,

individualiai pavartotas posakis. Kokia yra jo tikroji forma, nurodoma komentare. Čia pateikiama ir lotyniška originali sentencija, ir jos taisyklingas vertimas į lietuvių kalbą. Taigi šiame pavyzdyje tris kartus kartojamas tas pats posakis: parodoma ir uzualioji jo forma, ir pritaikymo galimybės tam tikrai situacijai.

Prie šio kartojimo atvejo reiktų paminėti labai panašų pavyzdį, rastą viename iš žurnalo *Veidas* straipsnių: *O kas pas mus? Mūsų valdžios vyrai visu savo elgesiu demonstruoja, kad jie yra padėties viešpačiai, kad jiems galima tai, kas negalima paprastiems piliečiams. Ir ką suprato visuomenė iš šito kagėbistinio skandaliuko? Visi jie vieno lizdo paukščiai.*

Dar romėnai žinojo: quad licet Jovi, non licet bovi – kas galima Jupiteriui, negalima jaučiui. Ar niekas nepasikeitė per du tūkstančius metų? Ne, bent jau Lietuvoje V.2005/9 P.4.

Skirtingai negu anksčiau nagrinėtame pavyzdyje, čia jau ne kokio nors politiko žodžiai ir po jais pateiktas komentaras, o rišlus vientisas tekstas, tačiau posakiai atlieka tokį patį vaidmenį. Lotyniška sentencija ir jos vertimas į lietuvių kalbą tik dar labiau sustiprina išpūdį, tiksliau patvirtina, kad pirmoje pastraipoje esantis posakis *jiems galima tai, kas negalima paprastiems piliečiams* yra analogas, sukurtas remiantis lotyniška patarle *kas leidžiama Jupiteriui, neleidžiama jaučiui*.

Galimas ir priešingas atvejis, kai tekste pirmiausia pavartojamas posakis lotynų kalba, o po jo – ne atitinkamas vertimas į lietuvių, kuris taip pat gerai žinomas, kaip ir originalas, bet vienkartinis, tam tikros situacijos nulemtas analogas, pvz., *Tarpusavio kritikos speigą ir žodžių pūgas nustelbė sausio pūga. Todėl ir lotynišką posakį per aspera ad astra į mūsų politikos iškankintą lietuvių kalbą šią savaitę galima būtų versti: per atostogas į paliaubas V.2005/5 P. 21.*

Jeigu prieš naują darinį nebūtų pavartota lotyniška sentencija, tai skaitytojui būtų sunku išvelgti sąsają su pirminiu junginiu. Analogas yra savotiška sentencijos interpretacija, jos „vertimas“, tai sakoma tekste: *galima būtų versti*.

Kartojamos panašios reikšmės patarlės taip pat ne mažiau sustiprina reiškiamą mintį, suteikia aprašomai situacijai daugiau įtaigumo, paveikumo, padvigubina perteikiamą informaciją, pvz., *Ar pavyks Lietuvoje i šią upę įbristi dar kartą, ar jau Lietuvos žmonės nelips ant to paties grėblio, pamatysime rudenį* V.2005/30 P.12.

Viena po kitos einančios patarlės, turinčios stiprų žmogaus poelgių vertinimo atspalvį, pavartotos kino filmo *Lukas skruzdėliukas* recenzijos pradžioje, yra puiki įžanga į filmo, kurio pagrindinę idėją kaip tik ir galima nusakyti šiomis patarlėmis, aprašymą. „*Nespjauk į šulinį, nes gali tekti iš jo gerti*“, – sakoma lietuvių liaudies patarlėje. *Kitaip tariant, nedaryk kitam (net vabalėliui), to, ko nenori pats patirti. Štai toks paprastas motyvas* E.2006/39 P.22. Antroji patarlė yra paveikta dar dviejų modifikacijos būdų – sudėties plėtimo (skliaustuose nurodoma jos pritaikymo paskirtis) ir komponentų praleidimo (*Nesielk su kitu taip, kaip nenorėtum, kad kiti su tavim elgtųsi*). Vertinamosios patarlių ir priežodžių išgalės kaip tik labai gerai atsiskleidžia kino filmų recenzijose, padeda pabrėžti vieną ar kitą juostos siužeto aspektą. *Informacinės bei mobiliosios technologijos plėtojamoms ir labai palengvina mūsų gyvenimą. Spartina darba, padeda užmegzti pažintis interneto svetainėse, leidžia nuolat būti įvykių centre ir net mobiliuoju telefonu žiūrėti krepšinio transliacijas. Tačiau aišku, jog ši lazda irgi turi du galus. Kas per daug, visada nesveika. Nejučiomis tampame technologijų įkaitais. Vis dažniau – ir tiesiogine prasme* E.2006/36 P.23. Šiame pavyzdyje posakiais daugiau vertinamas šiandieninis gyvenimas – ne tik technologijų privalumai, bet ir trūkumai (pastarieji kaip tik ir iškeliami filme *Pulsas*). Kino filmo recenzijos kalba dėl kelių posakių pavartojimo tampa vaizdinga, paveiki, spalvinga, tokį tekstą net įdomiau skaityti, nes lauki, kad ir toliau jos autorius panaudos kokį nors spalvingą posakį ar frazeologinį junginį.

Poros patarlių ar priežodžių vartosena gali sustiprinti vertinamąją situaciją, suteikti reiškiamai minčiai papildomą turinį, ypač kai posakių kartojimas derinamas su kitais modifikacijos būdais.

2.6. ANALOGŲ KŪRIMAS

Analogai – tai žodžių junginiai, kuriems būdingas paralelizmas tarp posakio ir juo kuriamo vaizdo. Dažnai analogai artimi komponentų keitimo būdui, tačiau šiuo atveju dažniausiai išlieka bent keli uzualiosios patarlės ar priežodžio komponentai. Tuo tarpu analogo komponentai jau yra kiti, bet naujasis junginys primena uzualųjį posakį, išlaiko su juo asociatyvinį ryšį. Kaip ir kitais okazionaliųjų junginių vartojimo atvejais, svarbu gerai žinoti patarlę, priežodį, kad būtų galima suvokti ryšį tarp pamatinio ir naujojo darinio. Dažniausiai analogai kuriami pagal tarptautinius posakius. Pvz.:

Kaimynė geria nuo aukšto kraujo spaudimo „Nebilet“, ir aš jų išgersiu... Juk ir mano spaudimas aukštas. O kad jos pulsas per pusę lėtesnis negu kaimynės – nė motais. Išgėrusi „Nebilet“ ji jau nė iki gydytojos nebeturi jėgų ateiti... Kas tinka Jūratei, netinka Aldutei V.2005/8 P.39.

O kas pas mus? Mūsų valdžios vyrai visu savo elgesiu demonstruoja, kad jie yra padėties viešpačiai, kad jiems galima tai, kas negalima paprastiems piliečiams. Ir ką suprato visuomenė iš šito kagėbistinio skandaliuko? Visi jie vieno lizdo paukščiai.

Dar romėnai žinojo: quad licet Jovi, non licet bovi – kas galima Jupiteriui, negalima jaučiui. Ar niekas nepasikeitė per du tūkstančius metų? Ne, bent jau Lietuvoje V.2005/9 P.4.

Čia analogai kuriami remiantis sentencija – *kas leidžiama Jupiteriui, neleidžiama jaučiui*, tai ypač aiškiai išvelgiama antrajame pavyzdyje, kur po analogo – *jiems galima tai, kas negalima paprastiems piliečiams*, kitoje pastraipoje pavartojamas minėtas posakis tiek originalo forma, tiek ir išverstas į lietuvių kalbą. Tuo tarpu pirmame pavyzdyje jau reikia žinoti pamatinį posakį, kad būtų galima suvokti analogo prasmę. Taip pat antrame pavyzdyje analogas savo komponentais iš dalies gana stipriai primena uzualųjį posakį, plg. Jupiteris (dievas) – jie (viešpačiai), jautis (žemesnis sutvėrimas negu Jupiteris, tas, kuo jis pasiversdavo) – paprasti piliečiai. Tuo tarpu pirmame

pavyzdyje Jūratė ir Aldutė yra maždaug panašaus reikšminio lygmens komponentai. Skirtumas tik tam tikruose kontekste minimuose niuansuose.

Lotyniškas posakis, kaip užuomina, padedanti suvokti analogą, yra dar ryškesnė, kai analogas eina po uzualiojo posakio, pvz., *Tarpusavio kritikos speigą ir žodžių pūgas nustelbė sausio pūga. Todėl ir lotynišką posakį per aspera ad astra į mūsų politikos iškankintą lietuvių kalbą šią savaitę galima būtų versti: per atostogas į paliaubas* V.2005/2 P.21.

Analogų, kuriamų pagal lietuviškus priežodžius ar patarles, tyrinėtuose žurnaluose rastas tik vienas – tai junginys, kurio pagrindas – posakis *auksas ir pelenuose žiba*: „Pastaraisiais metais sostinės teatrų repertuaras praturtėjo stilingai apipavidalintais spektakliais vaikams, po kurių grįžti atgalios prie Reginos Steponavičiūtės spektaklyje „Panama labai graži“ galiojančio principo „Išrausk mamytės spintą“ atrodo truputėlį keista. Antra vertus – vaikų tėveliai turėjo sentimentalią progą prisiminti, kaip atrodė jų pačių vaikystės (bei per gimtadienius namuose improvizuotas) teatras. Tikrai: taip ir atrodė. Ir nieko – išaugom.

Antra vertus, *perlai ir skuduruose blizga*. Didžiausiu spektaklio perlu laikyčiau išraiškingą aktorių Juozą Živibūdą Mėlynkėlnio (šiuolaikiniai vaikai nusprendė „žydro“) *Liūto apdaruose*“ V.2005/9 P.55.

Ištrauka turi šiek tiek ironišką atspalvį, kurį sustiprina analogas bei jo komponentų plėtojimas – *skudurai*, atsiradę dėl asociacijos su spinta (*Išrausk mamytės spintą*), vėliau savotiškai atsikartoja junginyje *Liūto apdaruose*. Taip pat po analogo einančiame sakinyje iš dalies nurodoma, kas yra vienas iš tų perlų – *Didžiausiu spektaklio perlu laikyčiau išraiškingą aktorių Juozą Živibūdą Mėlynkėlnio (šiuolaikiniai vaikai nusprendė „žydro“) Liūto apdaruose*.

Analogai dar labiau negu kiti modifikacijos būdai atskleidžia patarlių ir priežodžių lankstumą, pritaikymo galimybes, tačiau kartu ir pastovumą, nes tik gerai žinomą, plačiai vartojamą posakį galima transformuoti, kurti jo analogus.

2.7. KOMPONENTŲ INVERSIJA

Inversija leidžia pakeisti patarlės, priežodžio komponentų tvarką. Komponentų sukeitimai vietomis būna ne tik pastebimi, bet ir gali turėti įtakos posakio reikšmei, kuriamam vaizdui, gali suaktyvinti kurį nors iliustruojamos minties aspektą, jos turinį. Inversija nėra dažna, rasti tik keturi pavyzdžiai. *Mokslo šaknys karčios, o jo vaisiai saldūs*, teigia lietuvių liaudies patarlė, tačiau šiame pavyzdyje: *Provincialumas Lietuvoje gajus. Tačiau provincialumo vaisiai kartūs, kaip ir jo šaknys* V.2005/10 P.13. posakio pabaiga atsiduria pradžioje. Šiokią tokią maišatį sukelia ir kiti modifikacijos būdai, kurie pasitelkiami perkuriant šią patarlę: komponentų keitimas, įterpimas ir praleidimas. Inversija gali būti panaudota norint iškelti kurią nors posakio dalį į stilistiškai reikšmingesnę vietą. Šiuo atveju straipsnio autorius norėjo pasakyti, kad ir gautas rezultatas, kaip ir veiksmas, nėra „saldūs“. Patarlė paprastai pirmiausia akcentuoja veiksmą (norint ko nors pasiekti, reikia nemažai įdėti jėgų), o paskui – rezultatą (įdėtos pastangos atsiperka). Inversija šiuos reikšminius akcentus sukeičia vietomis.

Inversija dar stipresnė junginyje, kuriame nėra praleistų komponentų, pvz., *Reklamos vaisiai – saldūs, o realūs darbai – kartūs* L.2005/1 P.146.

Panašus ir kitas inversijos atvejis, kai sutrumpintos patarlės pradžia sukeičiama su pabaiga (uzualioji forma – *septynis kartus atmatuok, tik paskui kirpk, devynis kartus pamatuok, dešimtą kirpk*): *Kol kas svarstyklės persisveria ne kultūros paveldo naudai. Tačiau tikri pokyčiai jau yra negrįžtami. Tikėkimės, kad pagaliau suprasime, ką mes turime, ir nebekirpsime pamatavę tik vieną kartą* V.2005/14 P.16.

Inversijos atsiradimą lemia ir logiška minčių raiška, sintaksinės sakinių ypatybės. Pvz.:

Tikėkimės, kad jau lankėtės Romoje, į kurią, anot žinomo posakio, veda visi keliai L.2006/9 P.158.

Įprastinės posakio tvarkos ir negali būti, nes sakinyse skambėtų nelogiškai. Norint išvengti inversijos, straipsnio autoriui reikėtų visai kitaip

pateikti šią mintį. Inversija padeda kompaktiškai perteikti mintį, neapkrauti teksto papildomais sakiniais.

Taigi šis modifikacijos būdas savotiškai iškelia į priekį tai, kas konteksto požiūriu yra svarbiau, atkreipia skaitytojo dėmesį į aktualius informacijos aspektus. Derinant inversiją su kitais modifikacijos būdais pagyvinama straipsnių kalba, kartais net kyla klausimas, ar tai inversija, ar tik komponentų keitimas. Inversija padeda išsivaduoti iš monotoniškumo, sąstingio, todėl yra gera posakių atnaujinimo priemonė, tik, deja, straipsnių autoriai ja retai pasinaudoja.

*

Taigi patarlės ir priežodžiai perkuriami įvairiais modifikacijos būdais ir jų vartoseną tekstuose yra ne ką mažiau paveikesnė negu frazeologinių junginių, o kartais dar įtaigesnė, kadangi dėl savo struktūros posakiai yra labiau linkę keistis, prisiderinti prie aprašomos situacijos, t.y. straipsnių autoriams lengviau juos transformuoti. „Patarlės sintaksiniu ir komunikaciniu atžvilgiu yra autonomiškesnės (...) ir gali sudaryti sakinį“¹¹¹, o jų pritaikymui svarbus ryšys su kontekstu. Patys paveikiausi modifikacijos būdai, kurie reikalauja iš skaitytojo gero pamatinio (uzualaus) posakio formos žinojimo, yra analogų kūrimas ir plėtojimas į platesnį kontekstą, nes kartais okazionalieji dariniai būna gana nutolę nuo uzualiosios formos. Patarlės ir priežodžiai padeda sukongretinti, taikliau išreikšti mintį. „Kad teiginiai nebūtų abstraktūs ar migloti, kalbėtojai pasitelkia vaizdų ir iliustracijų, sukongretinančių kalbą, priverčiančių klausytojus regėti ir jausti.“¹¹² Taip modifikuoti posakiai įsilieja į tekstą, jį kongretindami ir kartu žadinandami skaitytojo vaizduotę.

¹¹¹ БАРАНОВ, А. Н. *Лингвистическая экспертиза текста*. Москва, 2007. С.68.

¹¹² KOŽENIAUSKIENĖ, R. Literatūrinės citatos kaip argumentų pagalbininkės advokatų tekstuose. *Žmogus ir žodis*. 2005. Nr.1. T.7. P.85.

IŠVADOS

1. Frazeologizmų okazionalioji vartoseną publicistikoje iš dalies priklauso nuo šio stiliaus specifikos. Frazeologiniai junginiai, patarlės ir priežodžiai įsipina į straipsnių tekstus taip juos pagyvindami, įnešdami kartu su junginių atnaujimu daugiau ekspresijos, emocingumo, sukurdami netikėtumo efektą, kurdami ar stiprindami ironiją. Išmoningai pritaikyti modifikaciniai būdai padeda straipsnio autoriui pabrėžti norimą mintį, patraukti skaitytojo dėmesį, jį sudominti. Modifikacinių būdų panaudojimo efektyvumas priklauso nuo autoriaus kūrybinių sugebėjimų, kadangi ne visada naujasis darinys yra stilistiškai reikšmingas.

2. Frazeologizmo sudėties išplėtimas pabrėžia kuri nors komponentą tiek reikšminiu, tiek emociniu požiūriu, suteikia papildomos informacijos ir taip prisideda prie frazeologinio vaizdo sukonkretinimo, patikslinimo, o kartais jį „pasuka“ netikėta linkme. Dauguma straipsnių yra informacinio pobūdžio, juose svarstomos rimtos problemos, todėl ir įspraudai atlieka informacijos papildymo, patikslinimo funkciją. Antra vertus, galima rasti ir tokių pavyzdžių, kuriuose sudėties išplėtimas padaro tekstą įdomesnį, gyvesnį.

3. Komponentų keitimo būdas priklausomai nuo konteksto, kitų modifikacijų, gali būti įtikinama, raiški frazeologinio junginio įpinimo į tekstą, minties pagyvavimo priemonė. Leksinis keitimas daugiau sutelkia dėmesį į pamatinio komponento ir jo pakaitalo ryšius. Taip pat šiam komponentų keitimo būdai būdingas ir netikėtumo efektas, ypač tais atvejais, kai pakaitalas semantiškai nesusijęs su pamatiniu žodžiu. Toks keitimas netikėtas, įdomus, atskleidžia frazeologinio junginio lankstumą, jo pritaikymo galimybių spektrą, yra atliekamas norint sustiprinti frazeologinį vaizdą, paryškinti frazeologizmo reikšmę, sustiprinti tiesioginės reikšmės įtaką. Gramatininis keitimo būdas leidžia pasinaudoti leksiškai nepakitusiais frazeologizmo komponentais pritaikant junginį atitinkamoms situacijoms reikšti. Naujasis komponentas, dažniausiai pridedant atitinkamą priesagą, reikšmiškai, emociškai paveikia frazeologinį vaizdą sukurdamas ar sustiprindamas ironiją. Leksinis-gramatinis

keitimo būdas tarsi sujungia abu minėtus, papildo frazeologinio junginio stilistinį efektyvumą.

4. Frazeologiniai junginiai kartojami įvairiai: vieni, be didesnių pakeitimų, atnaujinimų, tiesiog savo uzualiaja forma jie pagyvina tekstą, suteikia papildomos informacijos. Uzualioji frazeologinio junginio forma gali būti derinama su greta ar toliau esančiu modifikuotu frazeologizmu. Priklausomai nuo konteksto taip sustiprinama akcentuojama mintis, papildoma naujais reikšminiais, emociniais ar ekspresiniais aspektais. Frazeologinių junginių kartojimas atkreipia skaitytojo dėmesį, suteikia „sausam“ tekstui daugiau gyvumo, emociingumo, padaro jį įdomesnį. Frazeologizmų sanakaupa nedidelėje straipsnio pastraipoje suteikia minčiai daugiau įtaigumo, konkretumo, nes vietoj ilgų paaiškinimų vartojami kelių žodžių frazeologiniai junginiai.

5. Frazeologizmo kaip semantinio paralelizmo vartojimas tarsi sudvejina pateikiamą informaciją, toks savotiškas kartojimas ją įtvirtina skaitytojo sąmonėje, leidžia išvengti tų pačių žodžių pasikartojimo. Šis modifikacijos būdas ypač veiksmingas tada, kai frazeologinis junginys ir jo atitikmuo vartojami vienas šalia kito ar jungiami tam tikrais jungtukais.

6. Pakitusi frazeologizmo reikšmė gali susilpninti ar sustiprinti tam tikrus stilistinius, reikšminius aprašomos situacijos, frazeologinio vaizdo aspektus. Frazeologizmo reikšmės kitimas paveikia susijęs su frazeologinio junginio kaip semantinio paralelizmo plėtote, nes skaitytojui pasufleruoja naująją frazeologizmo sampratą.

7. Pritaikant frazeologizmą konkrečiam reiškiniui, įvykiui nusakyti, atsisakoma nereikšmingų komponentų, arba tokių, kurių nebuvimas nesukelia didelių minties spragų, neleidžia sukurti iki galo išbaigto frazeologinio vaizdo. Praleidimą gali lemti ir gramatinės priežastys. Dviejų vienodų frazeologinių junginių kartojimas „leidžia“ praleisti komponentą, taip sustiprinant frazeologinį vaizdą. Jis tampa konkretus (ypač, kai junginys didesnės apimties ir išplėstas dar kitais žodžiais), neperkrautas, o nutylėtas komponentas atkuriamas lengvai.

8. Frazeologizmų plėtojimas į platesnį kontekstą – vienas iš stilistiškai efektyviausių, ryškiausių modifikacijos būdų, nes frazeologizmas virsta sunkiai pirminį junginį primenančiu dariniu. Frazeologinis vaizdas gali būti tęsiamas nepasitelkiant jokių komponentų, tiesiog toliau einantis sakinyss pakomentuoja, papildo jį. Frazeologinio junginio plėtojimas, pasitelkiant kurį nors vieną iš komponentų, pagyvina vaizdą, pratęsia jį, patikslina, neleidžia išblėsti jo sukeltam įspūdžiui. Frazeologizmo komponentai gali sukurti sudėtingą, efektingą ir įtaigų vaizdą, kuris išsiplečia net į kelis sakinius, perpindamas tiesioginę ir perkeltinę žodžių junginių reikšmę.

9. Inversija pagyvina tekstą, paryškina loginius, emocinius akcentus, sudaro galimybę atsirasti kitam modifikacijos būdui, o jie savo ruožtu suteikia inversijai painumo. Skaitytojas turi gerai žinoti uzualųjį frazeologizmą, kad galėtų ją atpažinti. Frazeologinių junginių inversija padeda straipsnio autoriui įtaigiai, įdomiai perteikti mintį, pagyvinti tekstą, sukelti skaitytojui tam tikras emocijas. Taip pat inversijos figūra sutelkia dėmesį ne tik į patį frazeologizmą, bet ir į kurį nors jo komponentą.

10. Patarlės ir priežodžiai perkuriami įvairiais modifikacijos būdais ir jų vartoseną tekstuose yra ne ką mažiau paveikesnė negu frazeologinių junginių, o kartais dar net įtaigesnė, nes dėl savo struktūros posakiai yra labiau linkę keistis, prisiderinti prie aprašomos situacijos, t.y. straipsnių autoriams lengviau juos perkurti. Patys paveikiausi modifikacijos būdai, kurie reikalauja iš skaitytojo gero pamatinio posakio formos žinojimo (analogų kūrimas ir plėtojimas į platesnį kontekstą), nes kartais okazionalieji dariniai būna gana nutolę nuo uzaliosios formos. Ypač spalvingas ir įtaigus posakių pritaikymas kino filmų recenzijose, kuriose jie padeda atskleisti pagrindinę filmo temą, įtikinamai parodyti silpnąsias ar stipriąsias kūrinio puses, sukurti ironiją. Analogai dar labiau negu kiti modifikacijos būdai rodo patarlių ir priežodžių lankstumą, pritaikymo galimybes, tačiau, kartu ir pastovumą, nes tik gerai žinomą, plačiai vartojamą posakį galima transformuoti, kurti analogus. Tam tikro pobūdžio straipsniuose pastebima patarlių ir priežodžių sanakaupa, iš kurios bent keli posakiai gali įstrigti skaitytojo sąmonėn.

11. Okazionalieji frazeologizmai, patarlės, priežodžiais iš dalies ateina į spaudą iš šnekamosios kalbos, o kai kurie naujieji okaziniai dariniai pakartojami ne viename skirtingų žurnalų straipsnyje. Antra vertus, vyksta ir atvirkštinis procesas, kai publicistinis stilius yra okazionaliųjų frazeologizmų, kurie vartojami kasdieninėje kalboje, šaltinis. Skaitytojas juos išimena, vėliau pakartoja tam tikroje situacijoje. Okazionaliųjų frazeologizmų ir posakių publicistiniame stiliuje nagrinėjimas atskleidžia frazeologijos dinamiškumą, pritaikymo šiandieninėms realijoms galimybes. Kuo išraiškingiau straipsnio autorius perteikia savo mintis, tuo ryškesnis, akį traukiantis yra jo straipsnis, tuo greičiau jis atkreips skaitytojo dėmesį, paskatins perskaityti tekstą.

LITERATŪROS SARAŠAS

1. ABARAVIČIUS, J. Frazeologizmų vartojimas J. Baltušio kūryboje. *Kalbos kultūra*. 1975. Nr. 29.
2. BARAUSKAITĖ, J.; ČEPAITIENĖ, G.; MIKULĖNIENĖ, D. *Lietuvių kalba*. Vilnius, 1995.
3. BENIULIENĖ, A.; RIDZEVIČIENĖ, K. *Zur modifizierung von phraseologismen in werbetexten*. *Kalbotyra*. 2004. 54(3).
4. BIEDERMANN, H. *Naujasis simbolių žodynas*. Vilnius, 2002.
5. BITINIENĖ, A. *Publicistinis stilius*. Vilnius, 2007.
6. BLAŽINSKAITĖ, D. Stiliškai motyvuoti reklamos kalbos nukrypimai nuo normų. *Kalbos kultūra*. 2000. Nr.73.
7. BUITKIENĖ, J. Kai kurie teksto stilistinės sandaros aspektai. *Kalbotyra*. 1997. XLVI(1).
8. *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*. Vilnius, 1997.
9. DROTVINAS, V. *Lietuvių kalbos leksika ir frazeologija*. Vilnius, 1987.
10. *Frazeologijos žodynas*. Vilnius, 2001.
11. GAIVENIS, K.; KEINYS, S. *Kalbotyros terminų žodynas*. Kaunas, 1990.
12. GRIGAS, K. *Patarlių paralelės*. Vilnius, 1987.
13. GRIGAS, K. *Lietuvių patarlės*. Vilnius, 1976.
14. JAKAITIENĖ, E. *Leksikologija*. Vilnius, 2009.
15. JAKAITIENĖ, E. *Lietuvių kalbos leksikologija*. Vilnius, 1980.
16. KALINAUSKAS, B. *Lietuvių šnekamosios kalbos frazeologizmai*. Vilnius, 1974.
17. KOŽENIAUSKIENĖ, R. *Juridinės retorikos pagrindai*. Vilnius, 2009.
18. KOŽENIAUSKIENĖ, R. Frazeologijos diskursas: manipuliacijos ar kalbos žaidimų galimybė. *Lietuvių kalba*, 2008. Nr.2. <http://www.lietuviu.kalba.lt/index.php?id=31>
19. KOŽENIAUSKIENĖ, R. *Juridinė retorika*. Vilnius, 2005.

20. KOŽENIAUSKIENĖ, R. Literatūrinės citatos kaip argumentų pagalbininkės advokatų tekstuose. *Žmogus ir žodis*. 2005. T.7. Nr.1.
21. KOŽENIAUSKIENĖ, R. *Keletas retorinių figūrų variantų*. *Respectus philologicus*. 2004. Nr.6(11).
22. KOŽENIAUSKIENĖ, R. Noscitur ex sociis: stilistinės frazeologijos aiškinimas teismų kalbose. *Specialybės kalba: sistema ir vartoseną. Mokslinės konferencijos darbai*. Vilnius, 2004.
23. KOŽENIAUSKIENĖ, R. *Retorika. Iškalbos stilistika*. Vilnius, 2001.
24. KOŽENIAUSKIENĖ, R.; LINKEVIČIENĖ, N. *Sinonimija ir frazeologija – stiliaus turtas*. *Gimtas žodis*. 1997. Nr.7.
25. KUZAVINIS, K. *Lotyniški posakiai ir sparnuoti žodžiai*. Vilnius, 2008.
26. *Lietuvių kalbos enciklopedija*. Vilnius, 1999.
27. *Lietuvių kalbos žodynas*. Vilnius, 1941-2002. T. I-XX.
28. *Lietuvių patarlės ir priežodžiai*. Vilnius, 2000. T.I.
29. LYBERIS, A. *Sinonimų žodynas*. Vilnius, 1980.
30. LIPSKIENĖ, J. *Vaizdingieji lietuvių kalbos posakiai*. Vilnius, 2008.
31. MACIENĖ, J. *Deminutyvų seka ir funkcionavimas tekste*. [http://www.lki.lt/LKI LT/index.php?option=com_content&view=article&id=210](http://www.lki.lt/LKI_LT/index.php?option=com_content&view=article&id=210)
32. MARCINKEVIČIENĖ, R. *Žanro ribos ir paribiai. Spaudos patirtys*. Vilnius, 2008.
33. MARCINKEVIČIENĖ, R. Tradicinė frazeologija ir kiti stabilūs žodžių junginiai. *Lituanistica*. 2001. 4(48).
34. MASILIONYTĖ, V. Gyvūnų simbolika vokiečių ir lietuvių kalbų frazeologijoje iš kultūros semiotikos perspektyvos. Daktaro disertacija. Vilnius, 2008.
35. PALIONIS, J. *Kalbos mokslo pradmenys*. Vilnius, 1999.
36. PAULAUSKAS, J. *Lietuvių kalbos frazeologijos žodynas*. Kaunas, 1977.
37. PIKČILINGIS, J. *Žodžio interviu*. Vilnius, 1982.
38. PIKČILINGIS, J. *Lietuvių kalbos stilistika*. Vilnius, 1975, T.II.

39. PIKČILINGIS, J. *Lietuvių kalbos stilistika*. Vilnius, 1971, T.I.
40. PIKČILINGIS, J. *Kas yra stilius*. Vilnius, 1971.
41. RAMONAITĖ, V. *Literatūros mokslo įvado pagrindai*. Šiauliai, 1999.
42. ROSINAS, A. *Lietuvių bendrinės kalbos įvardžiai*. Vilnius, 1996.
43. SAUKA, L. *Lietuvių tautosaka*. Kaunas, 1998.
44. *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius, 1969.
45. TREIGYTĖ, R. *Frazeologizmai asociatyviniu požiūriu*. Gimtasis žodis. 1999. Nr.10.
46. ZAIKAUSKIENĖ, D. Nauji metai – nauji lapai: šiuolaikinės patarlių raidos tendencijos. *Tautosakos darbai*. XXI (XXVIII), 2004.
47. ŽUPERKA, K. *Stilistika*. Šiauliai, 2001.
48. ŽUPERKA, K. *Lietuvių kalbos stilistika*. Vilnius, 1983.
49. АБРАМОВИЧ, И. М. Об индивидуально-авторских преобразованиях фразеологизмов и отношении к ним фразеологического словаря. *Проблемы фразеологии*. Москва-Ленинград, 1964.
50. АНТОНОВА, Я. А. *Прикладные проблемы речевого воздействия – анализ рекламных текстов на телевидении* http://matling.spb.ru/files/kurs/Antonova_Television.doc.
51. БАРАНОВ, А. Н. *Лингвистическая экспертиза текста*. Москва, 2007.
52. БАРЛАС, Л. Г. Об отношении стилистической окраски и эмоциональных оттенков слова к его лексическому значению. *Вопросы лексики и фразеологии современного русского языка*. Ростов, 1968.
53. ВАКУРОВ, В. Н. Фразеологический каламбур в современной публицистике. *Русская речь*. 1994. №6. <http://www.gramota.ru/rusrech.html?id=358>.
54. ВАКУРОВ, Н. М. *Основы стилистики фразеологических единиц*. Москва, 1983.
55. ВАКУРОВ, В. Н. *Речевые средства юмора и сатиры в советском фельетоне*. Москва, 1961.

56. ВАКУРОВ, Т. Г. *Закономерности стилистического использования языковых единиц*. Москва, 1980.
57. ГАНАПОЛСЬСКАЯ, Е. В. Свободное слово или эзопов язык? (фразеология как средство современной политической коммуникации). *Актуальные проблемы теории коммуникации*. Санкт Петербург, 2004.
58. ГЕРД, А. С. Фразеология фельетонов М. Кольцова. *Проблемы фразеологии*. Москва-Ленинград, 1964.
59. ГОРШКОВА, К. В.; МУСТЕЙКИС, К. В.; ТИХОНОВ, А. Н. *Современный русский язык*. Вильнюс, 1985.
60. ДОБРЫДНЕВА, Е. А. Фразеологические новообразования в современном русском литературном языке: Дисс. к.ф.н. Москва, 1993.
61. КАРИЦКАЯ, Л. Ю. *Экспрессивные лексические ресурсы современной газетной публицистики (на материале газет Мурманского региона 2001-2008 г.г.)*. http://www.vologda-uni.ru/fileadmin/template_my/doc/KLU.doc
62. КУНИН, А. В. *Курс фразеологии современного английского языка*. Москва, 1986.
63. КУНИН, А. В. Замена компонентов фразеологизмов как стилистический прием. *Иностранные языки в школе*. 1977. Нр.2.
64. КУНИН, А. В. Вклинивание как лингвистическое явление. *Иностранные языки в школе*. 1973. Нр.2.
65. КУНИН, А. В. Фразеологические единицы и контекст. *Иностранные языки в школе*. 1971. Нр.5.
66. ЛОПАРЕВА, Д. К. Культурологический аспект изучения фразеологических единиц. *Вестник Омского университета*. Омск, 1997. Вып. 3.
67. ЛЫКОВ, А. Г. Русское окказиональное слово в аспекте теории и методики. *Лексикология и фразеология: новый взгляд*. Москва, 1990.
68. ЛЫКОВ, А. Г. *Современная русская лексикология (русское окказиональное слово)*. Москва, 1976.

69. МОЛОТКОВ, И. А. *Основы фразеологии русского языка*. Ленинград, 1977.
70. НАУМОВ, Э. Б. Модифицированные фразеологизмы как основа каламбура (По произведениям И. Ильфа и Е. Петрова). *Русский язык в школе*. 1973. Нр.2.
71. ПИСАРЕВ, Д. С. Функционирование восклицательных предложений в современном французском языке и их прагматический аспект. *Прагматические аспекты функционирования языка*. Барнаул, 1983.
72. РОСТОВЦЕВА, Л. И. Поведение потребителей в пословицах и поговорках. Социологические исследования. 2004. Нр.4.
73. САФИНА, Р. А. *Экспрессивный компонент фразеологического значения (на материале русских и немецких ФЕ, выражающих денежные отношения)*. http://www.ksu.ru/f10/publications/2003/rsf_molodye.php?sod1=16
74. СИДОРЕНКО, К. П. Фразеологизмы терминологического происхождения. *Русская речь*. 1978. Нр.3.
75. СТОЯНОВА, Е. “Новая” фразеология в языке масс-медиа. http://www.russian.slavica.org/article_657.html
76. ФЕДОСОВ, И. А. *Функционально – стилистическая дифференция русской фразеологии*. Москва, 1977.
77. ЧОЙ ЮН ХИ. Фразеологический образ в коннотативном аспекте (на примере соматических фразеологизмов русского и корейского языков). *Язык, сознание и коммуникация*. Москва, 2001. Вып.17.
78. ЧУМАКАЕВ, А. Э. Фразеология алтайского языка: основные понятие, объем и границы. http://www.philosophy.nsc.ru/journals/humscienc/4_01/13_Chum.htm.
79. ШАНСКИЙ, Н. М.; ИВАНОВ, В. В. *Современный русский язык*. Москва, 1987. Ч.1.
80. ШАНСКИЙ, Н. М. *Фразеология современного русского языка*. Москва, 1985.

81. ЭМИРОВА, А. Н. *Русская фразеология*. Москва, 1988.
82. BALSLEIEMKE P. 2001. Da sieht die Welt schon anders aus. Phraseologismen in der Anzeigenwerbung. Modifikation und Funktion in Text-Bild-Beziehungen. *Phraseologie und Parömiologie*. Essen, 2001. Bd. 7.
83. BURGER, H.; BUHOFER, A.; SIALM, A. *Handbuch der Phraseologie*. Berlin, 1982.
84. DRESCHER, M. Wie expressiv sind Phraseologismen? *Phraseme im Text*. Bochum, 1997.

ŠALTINIAI

- Ekstra* 2005-2006, Nr. 1-52.
- Keturi ratai* 2006 Nr.1-24.
- Laima* 2005-2006 Nr. 1-12.
- Veidas* 2005-2006, Nr. 1-52.

SANTRUPOS

- E – *Ekstra*
- KR – *Keturi ratai*
- L – *Laima*
- V – *Veidas*

STYLISTIC POTENTIAL OF OCCASIONAL PHRASEOLOGICAL UNITS IN THE PUBLICISTIC STYLE

Summary

Phraseology represents a branch of linguistics that explores the stable word combinations – phraseological units. Due to the object explored by phraseology it is closely related to syntax, lexicology, and stylistics. Phraseological stylistics forms a part of general stylistics that is interested in the effect of using phraseological units on the expressiveness of a thought. It includes both usual and artistic, individual, i.e., occasional usage of phraseological units and methods of image formation. It is interested in potential of phraseology expressiveness residing in sources of its origin; however it discusses mistakes of phraseology, too. Phraseology plays an important role among all the means of style expression. Emotional polysemy of phraseological units, metaphorical and metonymic account and the expressive component of their modification are noteworthy for the phraseological stylistics that is approached by this Dissertation.

Object of the research – occasional phraseological units, common proverbs and sayings, i.e., units of individual usage. The latter are discussed not only when they are used in Lithuanian but also when found in texts in their original language.

Purpose of the Dissertation – based on the selected references, to examine the phraseological image and image formation methods as well as stylistic shades of occasional phraseological units, common proverbs and sayings.

General functions of phraseological units, semantics and structure are given vast attention by linguists whereas their stylistic characteristics receive rather less consideration. Dissertations regarding occasional phraseology are absent from Lithuanian linguistics thus far. In fact, consideration of stylistic patterns of these phraseological word combinations is none the less important than research of their origin, semantics and structure: language is continuously

changing, and occasional phraseological units, common proverbs and sayings are the ones that reflect this process; it is evidenced by the change and replacement of components, expansion of composition, change of meaning, development of phraseological units into the broader context, etc. Types of modification show adaptability potential of word combinations and their communicative flexibility. Process of speech and style changing is obvious in the publicistic writings where fundamental changes in human life, state and culture are captured.

Subsequently, investigation of phraseological units occasionally used in publicistic writings is new and relevant. This Doctoral Dissertation is expected to draw attention to patterns of use of occasional phraseological units as well as common proverbs and sayings in modern Lithuanian language (in the publicistic style). Examples used in the Dissertation were obtained exclusively from magazines, however they are sufficient to reveal change of the phraseology, creative potential of human thought, status of national culture and level of speech usage.

Occasional usage of phraseological units in the publicistic writings is partially dependant on the specificity of this particular style. Phraseological units, common proverbs and sayings are weaved into texts to make them more vivid and by updating word combinations bring more expressiveness, emotionality, while creating an effect of unexpectedness, evoking and enhancing irony. Ingenious adaptation and use of modifications help the author to stress proper thought, draw reader's attention and interest. Effective use of modification types depends on the author's creative abilities and skills since a new formation is not always stylistically significant.

PRIEDAI

1 Lentelė. Leksinis komponentų keitimas

<i>Pakeitimo tipai</i>	<i>Sinoniminis</i>	<i>Antoniminis</i>	<i>Tematinis</i>	<i>Semantiškai nesusijęs</i>
Nesuardo struktūros	111	26	75	76
Suardo struktūrą		1	4	5

2 Lentelė. Frazeologizmų plėtojimas į platesnį kontekstą

<i>Grupės pavadinimas</i>	<i>Vieno komponento pakartojimas</i>	<i>Sudėtingesnio vaizdo kūrimas</i>
Vaizdo plėtojimas nepasitelkiant atskirų komponentų	12	
Vaizdo plėtojimas pasitelkiant atskirus komponentus	5	13

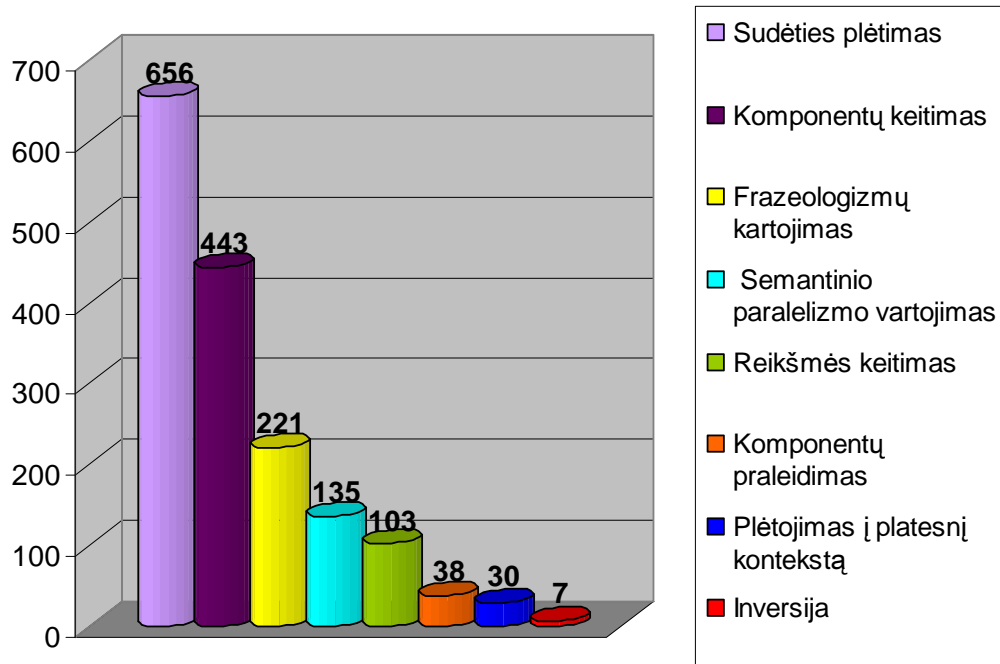
3 Lentelė. Posakių leksinių komponentų keitimas

<i>Pakeitimo tipai</i>	<i>Sinoniminis</i>	<i>Antoniminis</i>	<i>Tematinis</i>	<i>Semantiškai nesusijęs</i>
Nesuardo struktūros	2	3	13	15
Suardo struktūrą			3	5

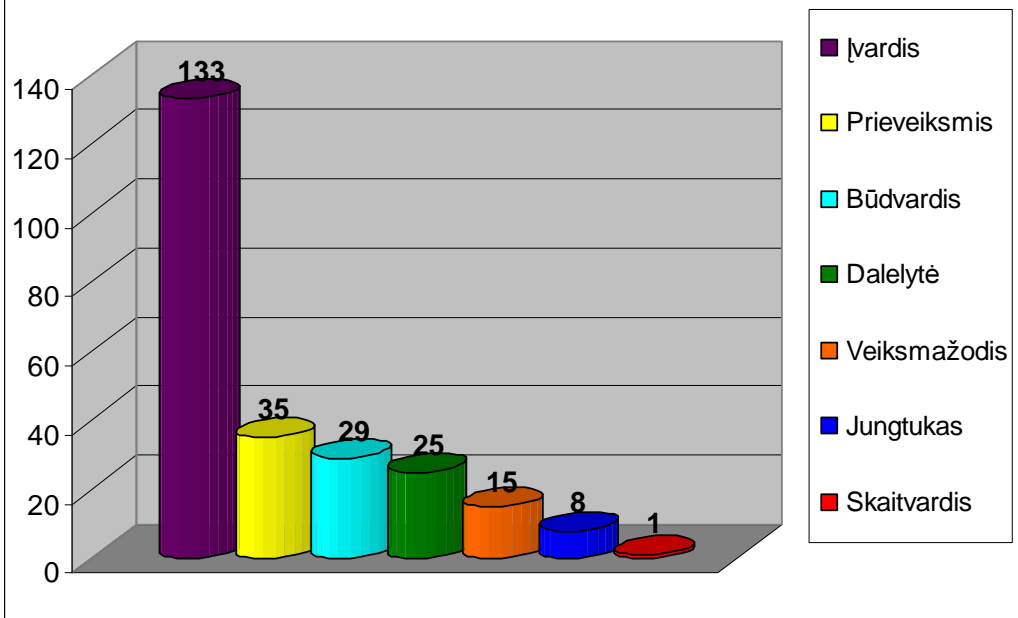
4 Lentelė. Posakių plėtojimas į platesnį kontekstą

<i>Grupės pavadinimas</i>	<i>Skaičius</i>
Posakiu kuriamo vaizdo paaiškinimas	5
Posakiu kuriamo vaizdo plėtojimas pasitelkiant atskirus jo komponentus	9
Vaizdo plėtojamas patarlės ar posakio ribose	3

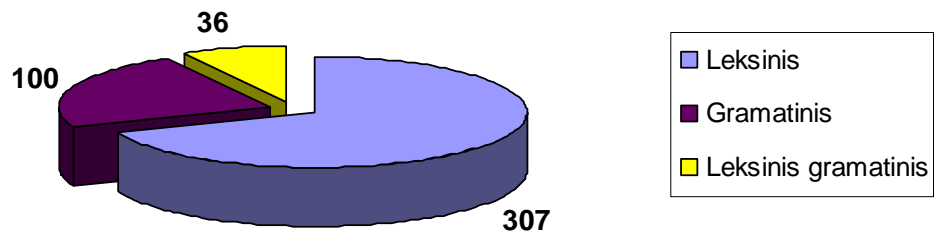
1. Frazeologizmų modifikacijos būdai

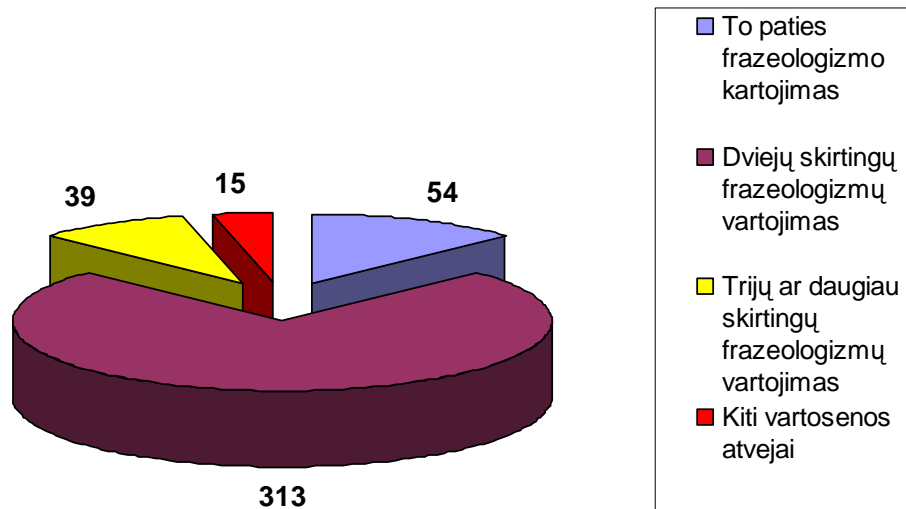
2. Frazeologizmą išplečiančių kalbos dalių santykis

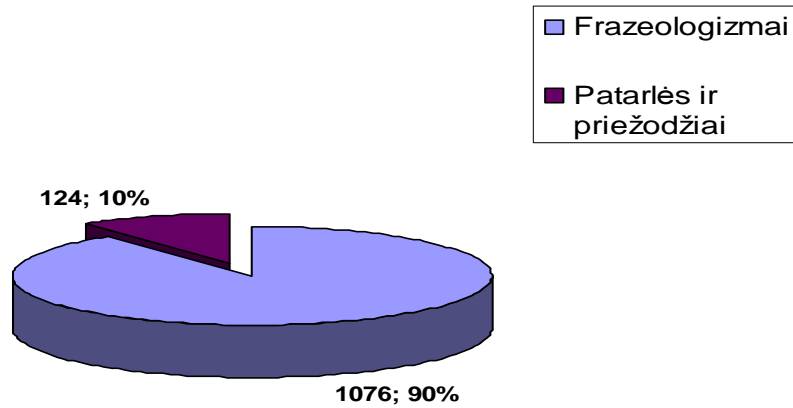
3. Komponentų keitimo būdai

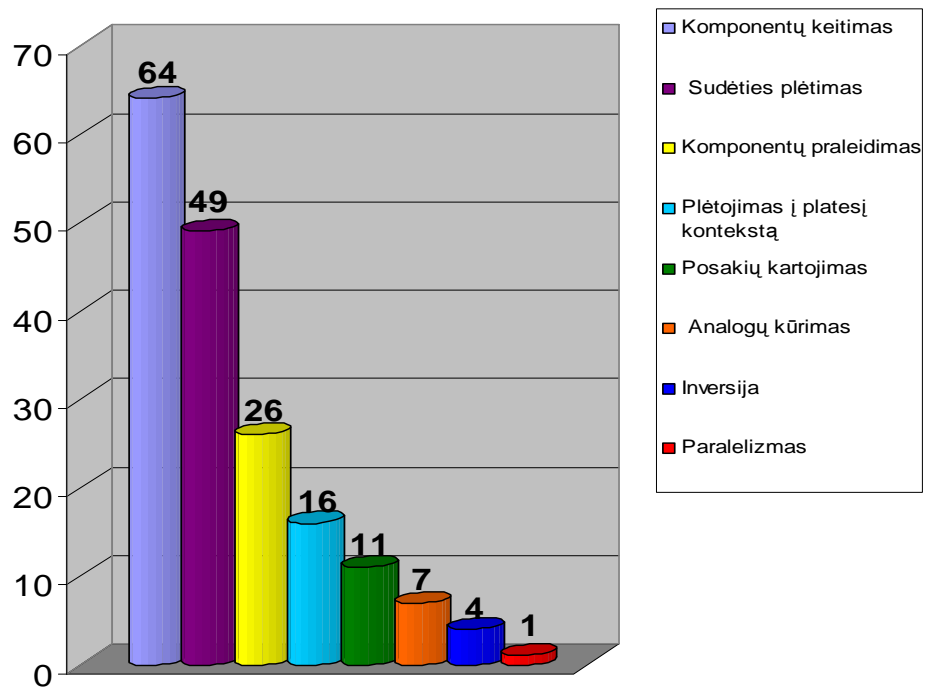
4. Frazeologizmų kartojimas

5. Patarlių, priežodžių ir frazeologizmų santykis

6. Patarlių ir priežodžių modifikacijos būdai

7. Komponentų ketimo būdai

